

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul II — Nr. 10 Octombrie 1993

32 pagini 200 lei

Un an de la alegeri

Dorel Șandor
Gabriel Ivan
Henry F. Carey
Romulus Brâncoveanu
Sorin Antohi
Varujan Vosganian

Anatomia comunismului

Interviu cu
Charles H. Fairbanks, Jr
Vladimir Tismăneanu

Cronică externă

Stelian Tănase
Radu Budeanu
Viorel Ardeleanu
Victor Ionescu

Texte fundamentale

Hannah Arendt

Contents

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHIȚĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU

Fundatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE
Redacția: Aurelian CRĂIUTU,
Costea MUNTEANU,
Liviu ANTONESCU,
Dan PAVEL (redactor șef adjunct),
Ion Andrei POPESCU

Assistant Managing Editor:
Niculae Rădulescu-Dobrogea
Graphics:
Tomnița Florescu

Desktop Publishing:

MORETTI & GALL SRL

SFERA POLITICII
încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 10 (zece) a fiecărei luni. Rugăm pe cei interesați să însoțească articolele de un scurt „curriculum vitae” și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Pentru cititorii din străinătate costul unui abonament anual este de 50\$ sau echivalentul acestei sume.

* Pentru cititorii din țară costul unui abonament anual este de 3000 lei (inclusiv cheltuielile de expedieție poștală).

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165. Se pot face abonamente la orice oficiu poștal din țară.

3. One Year After the Elections — A Survey

4.
6.
8.

10.
11.
12.

14. *The Anatomy of Communism*

16.

19. *Economical Pages*

20.

22. *Doctrines*

24.

25. *International Polity*

26.

27. *Books and Authors*

28.

29.

30. *Fundamental Texts*

Dorel Șandor
Gabriel Ivan
Henry F. Carey

Romulus Brâncoveanu
Sorin Antohi
Varujan Vosganian

Vladimir Tismăneanu

Interview with Charles H. Fairbanks jr. by Dan Pavel

Mircea Boari

John S. Earle and Dana Săpătaru

Miklós Vásárhelyi

Cristian Preda

Stelian Tănase

Radu Budeanu

Viorel Ardeleanu

Victor Ionescu

Călin Anastasiu

Virgil Ionescu

P. Cristian

Hannah Arendt

Chronology

The Syndrome of Procrestinction
The Parliamentary Crisis
The Art of Rigging: Romania's 1992 Parliamentary Elections
Capitalizing Political Power
Opinions of the Quiet Majority
Economic Performance

The Quasi-Revolution and Its Discontents: Emerging Political Pluralism in Post-Ceaușescu Romania
The Strange Death of Soviet Communism. An Autopsy

Capital and Morality

Large Scale Privatization in Czechoslovakia

The Prospects of the Liberal Alternative
About Liberty and Money

Is Not Over Yet the Battle for Moscow

A Condescendent Turn-over
An Historical Compromise
Coming back in Europe

Pavel Cimpeanu; *De patru ori în fața urnelor*

Bernard Guerrien; *Economie neoclasică*
Ralf Dahrendorf; *Reflecții asupra Revoluției din Europa*

The Perplexities of Human Rights (from The Origins of Totalitarianism),....

1961

DE LUPTE SI VICTORII

Acest număr este ilustrat cu imagini din albumul GRAFICA MILITANTĂ ROMÂNEASCĂ. Editura MERIDIANE, 1963.

Revista se poate procura din rețeaua librăriilor HUMANITAS în orașele București, Iași, Timișoara, Sibiu, Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra-Neamț, Brașov, Craiova, prin rețelele de librării și difuzorii de presă din orașele Focșani, Suceava, Oradea, Râmnicu-Vilcea, Brăila, Constanța, Cluj-Napoca, Arad, Tîrgu-Mureș, Galați, Deva, Satu-Mare, Miercurea-Ciuc, Sfîntu Gheorghe, Buzău, Alba Iulia, Bistrița.

La sediul redacției puteți procura, din stoc, numerele anterioare (1-8) ale revistei.

Tipărit la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

One Year After (October 1992 – October 1993)

The greatest mistake for a society in transition is to believe that government's performance can be measured only in elections. The consequence is to misinterpret political life as related only with electoral periods. But you can measure the political life, as well as the government's performance, in many ways, especially in a transitional society from totalitarianism to liberal democracy: by its institutional performances, by economical criteria, by ideological changes in the doctrines of the parties and in their electoral platforms, by the transformation of power and the separation of powers.

The conclusions of this special issue are encouraging only if we keep in mind two things: the catastrophe of Romania at the end of Ceaușescu's regime and the democratic constraint of the integration in Europe. Otherwise, this is a traveler's guide into a free market economy with free market norms only at the periphery, and into a democratic pluralism with one party monopoly of power. But the best good news is that the reform is growing from below, from the emerging civic society and the emerging new managerial class. Its strength comes from the observance of democratic procedures and business interests.

The conclusions of this special issue are encouraging only if we keep in mind two things: the catastrophe of Romania at the end of Ceaușescu's regime and the democratic constraint of the integration in Europe. Otherwise, this is a traveler's guide into a free market economy with free market norms only at the periphery, and into a democratic pluralism with one party monopoly of power. But the best good news is that the reform is growing from below, from the emerging civic society and the emerging new managerial class. Its strength comes from the observance of democratic procedures and business interests.

One year since the elections Chronology

1992

27.09. General elections and the first round of the presidential elections. Ion Iliescu (47.34%) and Emil Constantinescu (31.24%) supported by the D.N.S.F. and D.C.R. are still in the race for the second round.

30.09. The House of Representatives of the U.S. Congress rejected the bill submitted by the Bush Administration concerning the granting of the clause of the Most Favoured Nation for Romania.

06.10. The Central Electoral Bureau announces the final results of the general elections and those of the first round of the presidential elections. In the House of Deputies are represented seven political groups (D.N.S.F. 27.72%, D.C.R. 20.01%, N.S.F. 10.19%, P.N.U.R. 7.71%, D.U.H.R. 7.46%, G.R.P. 3.9%, S.L.P. 3.04%) and in the Senat eight political groups (D.N.S.F. 28.20%, D.C.R. 20.16%, N.S.F. 10.39%, P.N.U.R. 8.12%, D.U.H.R. 7.58%, G.R.P. 3.85%, D.A.R.P. 3.31%, S.L.P. 3.19%).

11.10. The second round of the presidential elections. Ion Iliescu is reelected as president for a new mandate of four years with 61.27% of the votes.

The negotiations for the new government start. The president is in favour a government of national unity, but the negotiations among the involved political forces fail.

10.11. The one colour government (D.N.S.F.) led by prime minister Nicolae Văcăroiu presents the governmental programme to the Parliament which is validated with the support of P.N.U.R., G.R.P., D.A.R.P. and S.L.P.

1993

15—17.01. Brașov. The works of the third Congress of the D.U.H.R. Consequently the moderate wing consolidated position by electing Marko Bela as president.

01.02. The signing of the economic agreement meaning Romania's adherence to the E.C.

19—20.02. The fusion Congress of the National Liberal Party — youth wing with the National Liberal Party — Democratic Coalition. The new party was named the Liberal Party but as a consequence of its challenging in court was adopted the name Liberal Party-93.

27—28.02. Brașov. The National Congress of the National Liberal Party that approved its fusion with the New Liberal Party. Because these was a change in the ratio of forces. Mircea Ionescu Quintus was elected president. The group of supporters of the ex-president Radu Căpătanu entered for the time being in reserve.

24.03. The government presents the strategy of social and economic reform of the Governing Programme in the Parliament. The opposition proposes a motion of censorship which will permit by its rejection the governmental reform programme to be approved.

24—25.04. Timișoara The Congress of the Civic Alliance Party there is an attempt to solve the conflict existing within the party unleashed by the mistrust letter in Nicolae Manolescu signed by the 11 members of the parliament. The group of those who signed is isolated within the leadership of the CAP and the compromise formula with the help of which none of the three concerning the party's political organisation were not soiled. The preference was for the ambiguous formula of neoliberalism supported by moral or civic values. This postponed only the split.

5—7.05. Claiming actions of the big trade unions confederations which are occasioned by the liberalisation of prices and the cutting of the subsidies. The general strike which was due to start on the 5th of May was a failure.

28—29.05. Constanța The Extraordinary Convention of the National Salvation Front. On this occasion this party changes its name as a consequence of the fusion with the Democratic Party in the Democratic Party (National Salvation Front). On the same occasion, it was presented a political offer concerning the doctrinaire orientation and the alternative to the present government.

05.06. The Civic liberal Group from the Civic Alliance Party meets with the Liberal Party 93 thus reaching to the denunciation of the conflict within CAP. The parliamentary group of the CAP and LP-93 formed one group together in the House of Deputies.

9—10.06. Bucharest The National Conference of the D.N.S.F. consequently this party changes its name in the Party of the Social Democracy from Romania (PSDR). Adrian Năstase, the president of the House of Deputies was elected as executive president.

2—9.08. The strike of the miners from the Jiu Valley which ends by the acceptance from the part of the government of the pay resigns proposed by the miners but to much lower level compared to the initial request.

11—17.08. The strike of the railway train drivers to which was put an end in an aggressive way by the government by using extraordinary measures and dismissals.

19.08. The National Minorities Council votes a proposal of governmental decision regarding the bilingual inscriptions in the places where there is minoritarian population to the extent of over 30%.

28.08. Governmental reshuffle. Mircea Coșea who is considered to be a reformist replaces Mișu Negrițoiu (which had differences with the prime minister) at the managing of the Council for Strategy and Economic Reform. It is the most important change which occurred on the executive branch.

30.08. The extraordinary parliamentary session regarding corruption. The ordinary session will start on the 1st of September.

14.09. The Statement from Putna. The group lead by Radu Căpătanu within the NLP accuses the leadership of the party of lack of legitimacy. But during the meeting of the Permanent delegation from the 18th of September the Permanent Bureau gets the trust vote.

27.09. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe recommended the Council of Ministers the acceptance of Romania as a full member but imposes some amendments. On the 4th of October the Council of Ministers voted Romania's acceptance as a full member.

Sindromul tergiversării

DOREL SANDOR

Apărute inițial sub semnul improvizărilor, au provizoratului postrevoluționar, apoi ca expresie a lipsei de experiență inherentă primelor etape ale reformei sau datorită „tracului” în fața reacțiilor sociale și crizelor specifice societății postcomuniste, **problemele reziduale** formează astăzi patrimoniul negativ al tranzitiei. Ceea ce părea întâmplător, trecător, acceptabil pe moment, se impune astăzi ca o dimensiune influentă, chiar amenințătoare a realității românești. Acumularea lor și mai ales modul în care ele parazitează principalele domenii ale activității social-economice și politice, viața de zi cu zi, ca și procesele de transformare conțurează ceea ce s-ar numi **sindromul tergiversării**.¹

Sunt aceste probleme produsul nedorit al împrejurărilor, sau apariția lor îne de însăși „logica” sistemului? Au ele un caracter efemer, vor dispărea de la sine în desfășurarea adesea dramatică a evenimentelor, sau dimpotrivă, sedimentarea lor treptată dă contur unei forme *sui generis* de a face politică și prin aceasta, de a modela și orienta cursul tranzitiei?

1. Ambiguitățile guvernării tranzitiei

Asumarea și soluționarea în timp real a problemelor majore ale societății din perspectiva intereselor naționale reprezintă finalitatea esențială a guvernării. În condițiile tranzitiei, această finalitate capătă aspecte acute. Căci nominalarea priorităților prin raportarea adesea contradictorie între Criză, Schimbare și Stabilitate plasează mecanismele decizionale într-o permanentă stare critică. A identifică, diagnostica, precum și a alege soluțiile, presupune o permanentă raportare la criteriile schimbării.² De vreme ce tranzitia semnifică procesul abandonării unui sistem și constituirea altor structuri și mecanisme socio-economice fundamentale, guvernarea devine o **guvernare prin schimbare**. Astfel, ea rămâne o simplă gestiune a stagnării și crizelor, producând un kitsch istoric expus periodic convulsiilor sociale și politice.

Experiența deja acumulată în societățile est-europene scoate tot mai mult în evidență această ambiguitate structurală a guvernării tranzitiei între eficacitatea riscantă a schimbării și gradualismul „patologic”³ al stabilității conservatoare. Tensiunea între reformism și contrareformă s-a profilat definitiv ca principala contradicție între tendințele și orientările politice specifice societăților postcomuniste.

O particularitate cu implicații multiple a experienței românești constă în amestecarea acestor tendințe în interiorul mecanismelor guvernării. Aceasta a creat nu doar confuzii derutante atât în mediul politic intern cât și în percepția din exterior a României. Ceea ce este însă mult mai costisitor, este faptul că datorită acestor ambivalențe, tergiversarea afectează cvasitotalitatea domeniilor supuse modernizării. Ea are efecte deformatoare și politice „jumătăților de măsură”⁴ au generat structuri și situații surogat, au condus la irosirea unor momente optime pentru schimbare, sau au amplificat costurile sociale ale reformei.

În aceste condiții, analiza performanței guvernării trebuie să evite atât etichetările globale cât și „efectul de ceață” care a însorit în dezbaterea publică practicile tergiversării. Trebuie subliniat aici că asumarea acestei analize din perspectiva interesului public reprezintă una dintre

Today, residual problems are the negative patrimony of transition: first, they arose under the sign of improvisation, and of the revolutionary transition, then as an expression of the lack of experience or because of the „timidity” in front of social reactions and of the specific crisis of post-communist society. But what seemed to be transitional, fortuitous, or acceptable for the moment, became an influential, even dangerous dimension of the Romanian society. The accumulation of residual problems and the way they are parasitizing the main realms of social, economic and political activities, the everyday life, and also the transformation processes could be called the strategy of procrastination (see Report 103, issued by the Center for Political Studies and Comparative Analyses, published in România Liberă and Tineretul liber).

Are these problems unwanted consequences of the reform or do they arose because of the „logic” of the system? Are they temporarily doomed to disappearance, or, on the contrary, they will influence the transition?

dimensiunile esențiale ale reconsolidării societății românești. În lipsa acestei evaluări permanente, orice tendință a diverselor componente ale societății civile — sector privat, administrație locală, organizații neguvernamentale, sindicate, media etc. — de a promova interese și obiective concrete în cadrul mecanismelor democratice este lipsită de finalitate, rămânând totodată prizoniere fie manipulării, fie impulsurilor anarhice. Această viziune a inspirat

Analizând performanța guvernării tranzitiei va trebui deci să identificăm dimensiunile cele mai expuse la sindromul

2. Mecanismele instituționale ale tergiversării

„reforma de sus”, deci ca o funcție a statului aflat în situația oarecum paradoxală de a realiza politici ale dezvoltării. Această credință transformată rapid în **dogmă referitoare la vocația reformistă a statului postcomunist**⁵ constituie, de altfel, una dintre sursele principale ale apariției și acumulării problemelor reziduale.

a) O primă componentă o reprezintă **partidul sau coaliția de partide** care asigură sprijinul politic, legitimitatea exercitării puterii, opțiunile programatice, precum și interfața electorală și propagandistică a guvernării. Stadiul incipient al reconstituiri pluri-partidismului, tendințele cripto-comuniste în cadrul partidului de guvernământ, persistența și tensiunile între aripi cu orientări diferite au respreszentat sursele principale ale manierei „jumătăților de măsură”. Dacă într-o primă etapă, orizontul gândirii strategice a fost influențat vizibil de perestroika, treptat populismul autohton s-a impus atât la nivel programatic, cât și, mai ales, în mecanismele decizionale. Ca o ironie a soartei, în mai puțin de trei ani, evoluția puterii a refăcut schema istorică a comunismului în România postbelică.

Încercările echipei Roman de a prelua inițiativa în cadrul partidului de guvernământ au marcat pas cu pas tocmai limitele reformismului în varianta oficială. Sciziunea FSN din martie '92 exprimă tocmai incompatibilitatea dintre opțiunea pentru o modernizare rapidă a societății românești și reacțiile conservatoare de sorginte comună. Minerada din septembrie 1991 a transat direct o luptă surdă începută imediat după alegerile din mai '90, asigurând restaurarea populismului la nivelul mecanismelor puterii după un an de reformism guvernamental.

b) Rezultatele funcționării acestor mecanisme eterogene se regăsesc atât în legislația adoptată, cât și vulnerabilitatea instituțiilor și programelor inițiate de guvernul Roman. În acest sens, evaluarea **rolului legislativului** și, în cadrul acestuia, a ritmului și dinamicii majoritații parlamentare constituie o a doua componentă definitorie pentru înțelegerea mecanismelor tergiversării. Acest lucru se datorează în principal decalajului între mesajul electoral și conduită efectivă a grupului parlamentar majoritar. Pe de altă parte, o particularitate deosebită de influență în România o constituie **caracterul inefficient al reprezentării cetățenilor în timpul exercitării mandatului**. Sistemul alegerii pe liste plasează parlamentarii într-o dependență strictă față de conducerile partidelor și diminuează drastic interesul pentru a lua în considerare și a promova asumarea și soluționarea problemelor concrete, de a promova grupe de interese care apar la bază în chiar procesul tranzitiei. Alegera pe liste corespunde viziunii „reforme de sus” și asigură monopolul unor grupe de interese restrânse asupra orientării politicilor reforme. Această particularitate electorală se află la originea mecanismelor tergiversării în cadrul legislativului.

Pe de altă parte, ruptura evidentă între corporile legiuioare și mediile sociale și economice favorizează instalarea unor tendințe demagogice, diversioniste care au cantonat adesea dezbaterea parlamentară în jurul unor incidente personale sau în abordarea mai curând spectaculoasă decât eficientă a temelor abordate. Se poate aprecia că lipsa de eficacitate a legislativului în primul an după alegeri constituie cel mai îngrijorător fapt politic al anului 1993. Nu întâmplător, capătă o tot mai largă răspândire opinia conform căreia avem de a face cu un Parlament ratat.

c) Una din caracteristicile cele mai

**Secerând la timp vom da
Pâine pentru întreg poporul,**

**Să ne crească în vître sporul
Să nflorească Patria !**

inițiativa Centrului pentru Studii Politice și Analiză Comparativă în lansarea proiectului de cercetare a Problemelor Reziduale.

tergiversării. Trebuie subliniat faptul că influența acestui sindrom este corelată cu maniera predominantă în societățile postcomuniste de a iniția și susține

relevante ale perioadei postrevoluționare o constituie reabilitarea și **relansarea rolului guvernului** în viața publică din România. Este binecunoscută estomparea până la anonimat specifică dictaturii, îndeosebi în ultimul deceniu, în condițiile „prezidențializării” regimului politic în ansamblul său și a „cultului dâmbivoițean al personalității”. Această relansare a rolului și mai ales a percepției publice a executivului a fost determinată inițial de stringența crizelor postrevoluționare. Treptat, coagularea centrului de greutate a reformei în jurul echipei Roman a conferit guvernului rolul de principal factor de modernizare. Dar dificultățile aplicării acestia cu consecvență, conflictele tot mai acute cu aripa conservatoare, competiția inutilă cu opoziția democrată și relația veleitară cu presa independentă au generat izolare și un impas în efecte extrem de costisitoare pentru ritmul, profunzimea și conținutul schimbărilor.

În cazul guvernării Stolojan, sursa principală a tergiversării a constituit-o jocul politic intern, legat de stabilirea datei alegerilor locale și ulterior a celor generale. Inițiat ca un „take-care government”, după criza din septembrie 1991, cabinetul Stolojan a fost pus în situația de a gestiona tranziția pentru un an în lipsa unui suport politic real. Această „dilatare” a intervalului preelectoral a avut ca scop unic reconstituirea mașinii electorale a partidului de guvernământ, în varianta sa conservatoare și reluarea inițiativei după înfrângerea din alegerile locale din februarie 1992.

Victoria FDSN din septembrie 1992 reprezentă unul dintre cele mai consistente succese ale contrareformelor în Europa Centrală și de Est. Nu întâmplător, la ora actuală, în cadrul dezbatelor politico-ideologice despre societățile postcomuniste „modelul românesc” trebuie să se impună ca o variantă standard. Căci, împreună cu victoria în alegeri, guvernarea Văcăroiu a impus cel puțin trei consecințe cu implicații macropolitice:

- recuperarea, cu un parodă, a orării încopită, a întâietății electorale;
- reorientarea cursului traiectoriei în conformitate cu orientarea populismului autoritar;

— valorificarea potențialului geopolitic al României în raport cu Occidentul, în contextul crizei iugoslave și a accentuării crizei în Rusia.

Corolarul acestui remarcabil succes politic îl constituie bilanțul guvernării Văcăroiu în 1993 — cea mai stabilă, puternică, ineficientă guvernare a României postrevoluționare. Ea exprimă victoria *Stabilității prin Stagnare* asupra Reformei. Mecanismele și practicile tergiversării — acumulate în timp capătă acum consacrare prin: revizuirea legislației, înghețarea programelor de reformă, epurarea politică a aparatului administrației centrale, instrumentalizarea noilor instituții democratice și.a. Suprema performanță a tergiversării de guvernare. Elaborată, ce-i drept, de o echipă de tehnocrați, închiriați de putere și apoi cedați — aidomă fotbalistilor români care rătăcesc prin cluburile europene...

d) Modul de racolare, utilizare și licențiere a tehnocraților tranzitiei în structurile executivului constituie, de fapt, o dimensiune esențială a mecanismului tergiversării și, totodată, un exemplu din cele mai semnificative a irosinii resurselor proprii în gestiunea tranzitiei. Există cîteva condiții care să favorizeze acest fenomen, în România din primii ani după decembrie 1989.

În primul rând, inexistența unor instituții publice, neguvernamentale, cu rol influent în evaluarea politiciilor, prin evaluarea cerințelor structurale, a așteptărilor populației și valorificarea culturii economice și politice a guvernării moderne. Apoi, menținerea și chiar reconsolidarea tendințelor biocratice, în raport cu cele inovative, în cadrul structurilor operaționale ale executivului. Întârzierea constituiri unei

oferte programatice alternative și viabile din partea opoziției democratice reprezentă, de asemenea, o particularitate defavorizantă. În nu puține cazuri, o anumită dependență de trecutul profesional în vechiul regim, abil speculață în presă și în jocul politic de conjunctură, precum și nivelul scăzut al solidarității intelectuale, al reconstituirii unei solide și onorabile comunități culturale au prelungit provizoratul, fragmentarea și ambivalența condiției specialistului în raport cu structurile decizionale. Este și aceasta o caracteristică a societății postcomuniste, îndeobște prin aceea că, în aceste cazuri, eșecurile individuale au însemnat totodată ratarea unor inițiative de schimbare la nivel instituțional, macroeconomic, în cadrul raporturilor sociale, al competitivității externe a societății românești.

e) O situație din cele mai controversate în cadrul mecanismelor tergiversării o reprezintă cea a **instituției prezidențiale**. Având o influență aproape decisivă în orientarea opțiunilor strategice, în tranziția situațiilor de criză, în modelarea ritmului schimbărilor, ca și în selectarea persoanelor care să joace un rol în instituția statului, această instituție a cunoscut o evoluție contradictorie. Între carantina politică, inevitabilă după Evenimentele din iunie 1990, și relansarea pe plan intern și internațional a dată cu adoptarea Constituției instituția prezidențială și-a dobândit, în timp, propria ei rutină oscilantă.

Ambiția de a face reformă cu sprijinul forțelor conservatoare l-a plasat pe președintele Ion Iliescu într-o situație paradoxală. Aceasta este produsul unui mecanism sui generis, prin care, în alegeri,

prerogativelor legale sau cele care, dimpotrivă, pot preveni unele tentații autoritare.

f) Desigur, principala interfață dintre structurile puterii și procesele tranziției este asigurată de administrația centrală, numai că **înghetarea modernizării administrației publice** a condus, pe de o parte, la conservarea vechilor mecanisme ale biocratismului centralist, și, pe de altă parte, a asigurat proliferarea practicilor tergiversării într-un mediu politic, economic și social în curs de renovare și, deci, vulnerabil la vechile rutine. În spatele acestei „opțiuni zero” se află însă menținerea ambiguităților rolului statului postcomunist în gestionarea reformei, între orientare și dirijism, între influențare și execuție.⁶

Ultimilor patru ani pune în evidență discrepanța între instituții tradiționale, pe care reforma nu le poate renova decât în aspecte superficiale și instituții noi, în care scopurile interne, obiectivele, personalul și managementul au fost construite din zero. Tensiunile dintre aceste două categorii de instituții sunt adesea acute și au marcat viața politică din România între 1990 și 1993.

Câteva exemple sunt revelatoare:

— competiția între echipa Roman și aripa conservatoare din majoritatea parlamentară FSN; conflictul între instituțiile bancare, îndeobște BNR, BRCE și Guvernul Văcăroiu;

— discordanța, la început latentă, apoi explicită și finalizată prin „divorț discret” între echipa Negrițoiu și Cabinetul Văcăroiu în ansamblul său.

Bilanțul acestor lupte surde în cadrul structurilor puterii este net favorabil aripi conservatoare. Rezultatul îl constituie blocarea reformei la nivelul proceselor sale strategice.

Problemele reziduale sunt, în acest context, suma victoriilor tactice ale contrareformelor. O dată cu ele, ansamblul acestor practici ale tergiversării par să se fi reinstalat pe termen lung în mecanismele guvernării. Din acest punct de vedere, 1993 reprezintă anul victoriei depline. Rămâne de văzut în ce măsură ca este și... definitivă.

Analiza variației și a dinamicii acestor practici definesc un *modus operandi* în politicile guvernării. Ele pot căpăta treptat trăsăturile unui anumit stil politic și prin aceasta influențează direct sau pe ansamblul **indicii de performanță ai guvernării**. Ceea ce este, de asemenea, esențial evaluat, într-un diagnostic obiectiv, este ponderea și gradul de diseminare a acestor practici în contradicție cu alte inițiative cu intenții reformatoare. Iată de ce, identificarea unor stadii și ipostaze în care sunt aduse probleme reziduale pot să exprime mai nuanțat simptomele tergiversării. □

partidul câștigă datorită președintelui, iar, între alegeri, președintele poate cel mult spera să supraviețuiască datorită partidului de guvernământ. Dar, dincolo de persoana președintelui, trebuie avut în vedere stadiul real al construcției instituționale și parametrii de performanță ai uneia dintre cele mai semnificative componente ale sistemului românesc postcomunist.

După mai bine de trei ani de la apariția sa, în urma alegerilor din mai 1990 și având în vedere cea mai stabilă instituție a statului, pot fi puse în evidență cel puțin trei dimensiuni care condiționează în modul cel mai concret eficacitatea sau dimpotrivă, efectul de tergiversare pe care președinția îl produce: *înțelegerea mediului politic intern*:

— capacitatea de evaluare proprie a situației economice, politice și a raporturilor de interes, ca o condiție a exercitării **funcției de mediere** și stabilizare internă în condițiile tranzitiei;

— resursele voinței politice și ale rațiunii de stat, ca fundamente pentru **inițiativile strategice**, în consens cu interesul național; precum și

— **limitele și constrângerile** explicate și latente, care diminuează exercitarea

tranziție.

Fragilitatea noilor instituții democratice, eficiența lor redusă în primul interval, decalajul inherent între costuri și beneficii pentru majoritatea schimbărilor constituie oportunități inestimabile pentru proliferarea practicilor tergiversării. Pe măsură ce se acumulează tot mai multe probleme reziduale, crește și influența acestor practici. Acest proces este la început latent, discret, dar persistența lui apare foarte clar în rezistența față de modernizarea manageriatului public și a personalului. El orientează alocarea resurselor și, de la un moment dat, capătă o influență decisivă în elaborarea politicilor curente. Toate aceste componente: **reglementări, instituții** (personal, management, resurse) și politici definesc **mecanismele guvernării**. Influențarea acestora, precum și preluarea controlului asupra lor reprezintă o miză politică majoră.

În ultimă instanță, **instrumentalizarea** acestui mecanism constituie un adevarat punct de răspântie al tranzitiei. Iată de ce, modernizarea instituțională și elaborarea politicilor conțin împreună cele mai importante tensiuni ale vieții publice în societățile postcomuniste. Experiența

1 Cf. „Raportul 103” elaborat de Centrul pentru Studii Politice și Analiză Comparativă, publicat în ziarul *Romania liberă* din octombrie 1993, pag. 10, precum și în *Tineretul liber* din 8 octombrie 1993, pag. 3.

2 Cf. „Gramatica schimbării”, D. Sandor, A. Mușatescu, *Sfera Politicii*, nr. 2, 1993.

3 Costea Munteanu, comunicare la Seminarul Internațional *Gestiunea Crizelor în Tranzitie*, organizat de Centrul pentru Studii Politice și Analiză Comparativă, în cadrul programelor Universității Mării Negre, Costinești, iulie 1993.

4 Ilie Șerbănescu a sesizat încă din februarie 1990 această tendință rămânând unul dintre cei mai consecvenți și mai avizați analiști ai fenomenului.

5 D. Sandor, „Contrareforma”, în *Sfera Politicii*, nr. 3, 1993.

6 Ulm Spineanu, *Mâine, democrația creștină și viitorul României*, Cap. VI, „Statul și rolul lui în viața socială”, pag. 340, carte în curs de apariție la editura ALL.

Dorel SANDOR graduated at the Faculty of Philosophy at the Bucharest University in 1973. Specialized in political sciences, his research and teaching have mainly focused on comparative analysis of the political systems in Central and Eastern Europe. The doctorate paper he is working on proves his interest in the field of political sociology. Between 1990-1991, as state secretary, he was the chief of the department for social and political structures of Romanian government. Now, Dorel Sandor is the director of the Centre for Strategic Studies and Comparative Analysis from Bucharest, Romania.

Criza parlamentarismului

GABRIEL IVAN

Criza politică pe care o parcurgem nu este una obișnuită. Nu avem de a face cu modificarea procentajelor de popularitate ale puterii și opoziției, cu o redistribuire decisivă a orientărilor politice ale electoratului care ar afecta reprezentativitatea actualului spectru parlamentar. O asemenea situație și-ar găsi rezolvarea prin desfășurarea alegerilor anticipate sau prin intermediul unei remanieri guvernamentale.

Asistăm la deprecierea încrederii populației față de toate formele de instituționalizare a politicului, începând cu partidele și Parlamentul României, și continuând cu președinția și executivul. Conform sondajului întreprins în luna iulie de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, 50 % din subiecții investigați nu au încredere în nici un partid, 60 % sunt nemulțumiți de activitatea parlamentului și guvernului, iar 40 % de activitatea președintelui. Deschiderea acestei falii între corpul social și corpul politic conține în sine premisele unei stări revoluționare. Faptul că aproximativ o jumătate din populația ţării contestă legitimitatea întregului corp politic poate arunca în aer chiar mecanismele care asigură gestionarea crizelor în cadrul unui regim democratic. Asistăm la un asalt concertat și bine mediatizat împotriva parlamentarismului. Cea mai importantă verigă a acestuia, instituția parlamentară, a devenit — unori, — un veritabil țap îspășitor pentru toate retelele perioadei. Este cea mai evidentă și mai periculoasă dintre tendințele degenerative care marchează sfârșitul anului post-electorala 1992/1993.

Un alt sondaj de opinie, realizat tot în luna iulie de o așa zisă filială româno-bulgără a Centrului Gallup indică scăderea intențiilor de vot pentru toate forțele politice reprezentate în parlament — cu o singură excepție, ale cărei semnificații vor fi lămurite mai târziu. P. S. M. Pierderile suportate de P. D. S. R., Convenția Democratică, P. D. (F. S. N.), P. U. N. R., U. D. M. R. și chiar P. R. M. nu sunt captate decât în mică măsură de P. S. M. Ele îngroașă segmentul indiferenților, dezamăgiitor și radicalilor diferențelor cauze (de la restaurarea comunismului său) refacerea Ungariei Mari până la instaurarea unei dictaturi legionare) — categorii foarte deosebite în privința ideilor lor politice, dar impărtășind în comun un dispreț survenit pentru prestația parlamentară a partidelor. Ca atare 40 % din eșantionul investigat nu ar vota cu nici un partid. Zinști și strategii opozitorii au văzut în aceste date statistică o nouă operăție de intoxicație pusă la cale de către putere. Chiar dacă acest pseudo Gallup a fost comandat de către Cotroceni — probabil pentru a și fundamenta — decizia — cu privire la multdiscutată remaniere guvernamentală rezultatele să nu pot fi eludate. Ele atestă

The most recent polls show the deployment of an important part of the parliament's constituency beyond the margins of the last electoral choices. Once out of the attraction sphere of parliamentarism, this segment of population becomes a potential political market for radical offers of change from the extremist movements. The author makes an inventory of all the defiances from the periphery of Romanian political life against the democratic regime on the making. The reality of the last year is a growing gap between parliamentarism and extremism: you can see growing the expectancy horizon for political calls contesting democratic rules. Only the lack of political guts explain the postponement of a revolutionary situation, which would blow-down the instituted democratic mechanism.

migrarea unei părți importante din electorat spre periferia vieții politice, în zona în care germează propunerile de natură revoluționară bazate pe contestarea înregului corp politic constituit prin alegerile din septembrie 1992. Ieșind din sfera de atracție a parlamentarismului, această parte a populației se transformă într-o piață politică potențială pentru ofertele de schimbare emise de mișcările extremiste. Vom desemna prin acest termen toate platformele care, la un an de la primele alegeri democratice din România post-belică, neagă implicit sau explicit funcționalitatea parlamentarismului ca mod fundamental de exercitare a acțiunii politice.

Ce sfidări împotriva regimului

nostalgice ale oratorilor P. R. M. și P. S. M. — care alcătuiesc stafful conducător al acestor partide au câștigat după 1989 o serie de privilegii de care nu beneficiau în timpul comunismului, au prins gustul dezbatării politice și al conferinței de presă și doar împotriva propriilor interese ar putea aciona pentru regenerarea vechiului regim. Așa-zisele partide extremiste din Parlamentul României par mai preocupate de competiția pentru mandate în cele două camere — mandate care aduc cu sine noi sinecuri în instituțiile reformei, misiuni bine remunerate în străinătate etc. — decât de o răsturnare revoluționară în direcția comunismului. Ele își culeg însă voturile din păturile populare cele mai atinse de nostalgia comunismului. Pentru a-și menține

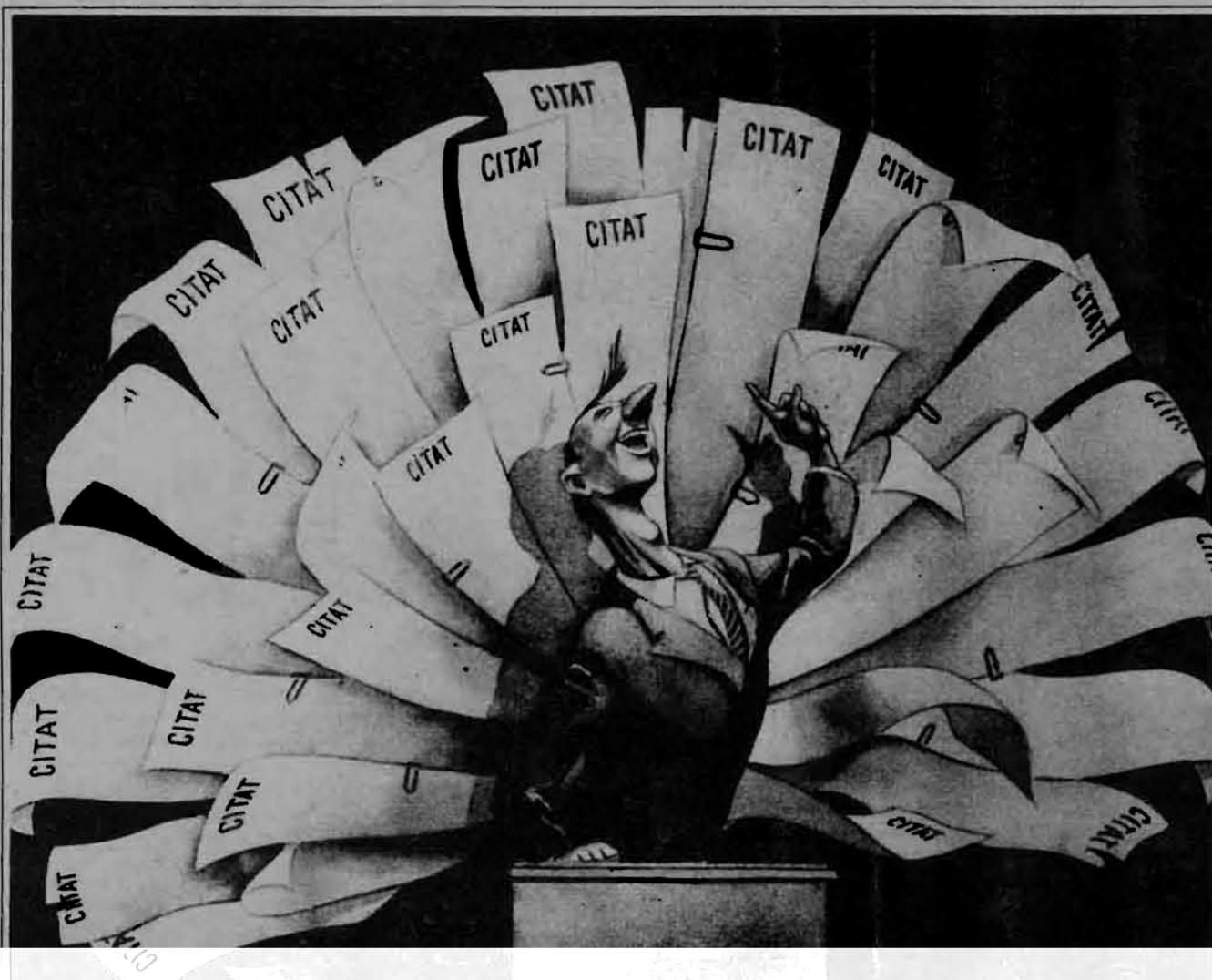
teritoriul. Creșterea numărului simpatizanilor P. S. M. — de la aproximativ 3% în alegerile din septembrie 1992, la aproximativ 7% în sondajul la care ne referim — se datorează activiștilor din organizațiile de bază care au reușit să infiltreze propagandistic categoriile socio-profesionale care suportă cele mai grele costuri ale reformei. Acești activiști nu împărtășesc opțiunea liderilor P. S. M. pentru un partid comunist reformat, apt — în ciuda stereotipurilor sale ceaușiste — să funcționeze în cadrul regulilor jocului democratic. În momentul în care vor găsi o platformă mai la stânga socialismului democratic, ei pot scăpa de sub controlul falangiei parlamentare și pot antrena în zona extremismului politic atât electoratul P. S. M., cât și electoratul puternic bolșevizat al aliajilor acestuia. Apariția unui partid comunist ortodox care va beneficia de sprijinul tradițional al stalinistilor din fosta Uniune Sovietică reprezintă cea mai serioasă amenințare pentru construcția democratică din România.

Unul dintre argumentele celor care au contestat corectitudinea sondajelor „Gallup” a fost discrepanța dintre 1,4% din intențiile de vot cu care este creditat acolo U. D. M. R. și ponderea populației maghiare în cadrul electoratului (aproximativ 8% cât reprezintă

U. D. M. R. în spectrul parlamentar). Sondajul de opinie realizat, tot în luna iulie, de C. I. S. acordă și el U. D. M. R. mai puțin de 2%; autorii săi ne asigură de reprezentativitatea eșantionului la nivel național. O parte din diferența de 6% poate fi provocată de deplasarea unui segment din electoratul maghiar în afara sferei de influență a U. D. M. R. Înălțarea acestui segment la linia „loialistă” promovată de grupul parlamentar U. D. M. R. crează disponibilul uman al celui de al doilea front al ofensivei extremismelor. Este greu de evaluat amploarea unei asemenea mișcări, existența celulelor sale organizatorice în cadrul destul de eterogen al U. D. M. R. sau suportul de care beneficiază din partea Ungariei. Deși nu poate fi abordată în stilul găunos al naționaliștilor români, această subversiune împotriva bazelor constituționale ale regimului nu poate fi neglijată.

Deși inflamează discursul unor personaje politice cu raporturi ambroase, legionarismul nu reprezintă înca o platformă politică. Îl lipsesc

liderii charismatiči, sprijinul extern, elita intelectuală și percepția pozitivă din partea populației (care se găsește într-un impactul experiențelor traumatizante ale istoriei). Alimentat de curențul de opinie anti-îrgănești sau anti-arab, el va impregna programele unor partide hibrid (de extracție ceaușistă) sau va furniza suportul ideologic al unor grupuri neo-legionare (care vor încerca să se sincronizeze cu bandele extremești din occident). Amplierea pericolului legionar poate crește în condiții afirmării unei clase bogate de proveniență

democrație se confruntă în zonele periferice ale actualului spectru politic? În condițiile amorsării războiului civil dintre reformatori și conservatori în spațiul ex-sovietic, cea mai periculoasă este resuscitarea comunismului. Raportul prezentat de S. R. I. în fața parlamentului vorbește despre interesa manifestă în exterior în direcția coagulării stângii extremități. Doar o analiză superficială ar putea include în această tendință cenușul conservator din P. D. S. R., puseurile populiste ale P. U. N. R. și lamentațiile

sau sporii suportul electoral P. D. S. R., P. R. M. și P. S. M. vor intra în concurență cu grupările comuniste care se vor forma în afara spectrului parlamentar. Nu întâmplător, singurul deputat care și-a manifestat îngrijorarea în legătură cu „advertisențial” cuprins în Raportul S. R. I. a fost unul dintre liderii P. S. M., dr. Th. Mohora. Spore deosebite de P. R. M., partid care există doar la vîrf prin echipele redacționale ale săptămânalelor *România Mare* și *Politica*, partidul din Mohora și a dezvoltat o puternică rețea organizatorică în

străină și a continuării procesului de pauperizare a societății românești.

Unul dintre scenariile cele mai probabile pentru evoluția ţărilor est-europene este instaurarea unui regim de mână forte al unei personalități civile sau militare. Dacă aceste personalități se plasează pe pozițiile anti-comunismului — ca în cazul lui Walesa sau Elțin — guvernele occidentale încurajează soluția dictaturii personale pentru ținerea sub control a procesului de tranziție. Mai ales atunci când acest proces poate fi compromis prin alegeri democratice care conduc la formarea unei majorități parlamentare ostile reformei. Dintre tentațiile extremiste care bântuie Europa post-comunistă, cea a unei guvernări autoocratice pare cea mai răspândită. Ideea omului providențial care va face ordine și va „pune lumea la muncă” reprezintă în concepția omului comun care și „dă cu părerea” despre nevoie ţării singura rezolvare posibilă. Nu altfel stau lucrurile în opinia publică românească. Așa se explică forța de penetrație a năvălirii Mareșalului Antonescu și o parte din regretul după Ceaușescu. Perspectivele concentrării întregii puteri în mâinile unui dictator, mai mult sau mai puțin dedicat cauzei democratizării, sunt totuși, în cazul României, suficiente de reduse. Precaritatea forțelor politice reprezentative este dublată la noi de un veritabil vid de personalități. Conform sondajului realizat de C. I. S., nici una dintre cele 15 personalități luate în considerație nu beneficiază de mai mult de 1/4 din capitalul de încredere al populației. Cel mai bine plasat într-o eventuală cursă în direcția puterii absolute, dl. Ion Iliescu detine abia 22 %. Președintele a pierdut cea mai mare parte din aura de „tăuție” sau de „comandant suprem” pe care i-o conferise imediat după 22 decembrie consilierii domniei sale, „oameni de bine”, batalioanele de asalt nimerești și „gospodinele”. În plus, analizată fără părtinire, prestația sa de până acum nu probează predispoziții sau intenții dictatoriale. Faptul că în arena noastră politică s-au afirmat în ultimii ani niște personalități perfect banale ne scutește de primejdia unei soluții de tip Elțin. Chiar într-o țară originală ca România, dictatura personală are nevoie de o personalitate capabilă să mobilizeze cel puțin 3/4 din adeziunea populației. Personaje penibile precum C. V. Tudor sau Gh. Funar nu primesc în sondajul C. I. S. decât 3% și respectiv 8%. Predispus să se livreze unui despot luminat și necruțător, poporul român va refuza supremacia politică a unor caricaturi cu ifose de salvatori ai neamului.

O ultimă alternativă în setul de evoluții pe care le poate determina actuala criză politică este cea a unui regim militar. Numeroasele perioade de tranziție spre democrație care au marcat istoria recentă a unor ţări din lumina a treia s-au încheiat adesea prin preluarea puterii de către armată. Ieșirea din democrație printre lovitură de stat a militarilor rămâne perfect plauzibilă și în fosta Uniune Sovietică. În ce ne privește, singura sa resursă este curențul de opinie favorabil armatei. O probează rezultatele sondajului realizat de I. R. S. O. P. în perioada 27 mai – 7 iunie 1993, conform căruia aproximativ 80 % din populație are încredere în armată. Toate sondajele de opinie din ultimii ani plasează instituția militară pe primul loc în raport cu celelalte instituții ale statului. Armata română nu are totuși nici cea mai mică tradiție a implicării în viața politică: poziția ei din perioada antonesciană a fost determinată de rigorile stării de război iar perioada comună a dus la aservirea totală a acestui corp profesional față de partidul conducerii. Spre deosebire de coloniei sud-americani sau de generalii moscovici, ofițerii superiori din armata noastră nu au interese politice proprii,

propria platformă, o politică proprie care să îi individualizeze ca parte distinctă în lupta pentru putere. Ei nu vor merge dincolo de simpatia vădită pentru dl. Iliescu și pentru partidele actualei majorități parlamentare.

Colapsul imaginii publice a parlamentarismului determină potențarea clivajului dintre nucleul vieții politice (care cuprinde atât actuala putere, cât și opozitia) și zonele sale periferice (pe care am încercat

platforma oferită de opozitie). Or, în România ultimului an nici măcar onică parte din numeroși dezamăgiți de eșecul președintelui, majorității parlamentare și guvernului nu au trecut de partea partidelor din opozitie. Aceste partide nu au reușit să se afirme ca o alternativă reală în raport cu actuala putere. Ele întârzie astfel declanșarea mișcării de pendul a opiniei publice între cei doi poli ai unei vieți

să le identificăm pe parcursul articoului). Preeminența acestui clivaj, în raport cu disputa normală dintre putere și opozitie — confrontare care asigură viabilitatea regimului democratic — constituie un indice de sub-dezvoltare. Ea caracterizează regimurile democratice incipiente sau fazele de crepuscul ale acestora. Deși logica tranziției ar presupune diminuarea treptată a tensiunii dintre parlamentarism și extremism, realitatea ultimului an relevă o dinamică oarecum contrară. S-a format un important orizont de aşteptare pentru ofertele politice emise de forțele extremiste.

Dorul său că aceste forțe nu s-au coagulat sau nu sunt încă suficiente de puternice para a amâna prăbușirea României într-o situație revoluționară care ar bulversa mecanismele democratice instituite. Responsabilitatea crizei parlamentarismului apartine — deși nu în mod egal — întregului corp politic configurat după 1989. Prima și cea mai gravă este legată de rezultatele catastrofale ale actualiei puterii. Prin transferul crizelor acumulate după abolirea dictaturii partidului unic în contul democrației s-a ajuns la compromiterea valorilor acestia. În România, dlui Iliescu nivelul de trai a coborât sub o limită dincolo de care soarta unei democrații devine problematică. Stabilitatea unui regim democratic este dată și de posibilitatea reorientării electoratului nemulțumit de rezultatele guvernării către

politic normale. Dezvoltarea stângii parlamentare reprezintă un alt factor stabilizator pentru democrația occidentală. Partidele socialiste și comuniste care își asumă regulile de conduită democratică meninț o importantă parte din electorat în sfera gravitațională a parlamentarismului. Una dintre condițiile succesului democratizării în Estul Europei este nu lichidarea stângii, ci reciclarea ei în spiritul democrației. Considerând că în Polonia acest proces este un bun căstigat, comentatorii politici nu au assimilat recenta victorie a stângii poloneze cu o fundatăre a reformei. Nu în același mod sunt evaluate P. S. D. R., P. U. N. R., P. S. M. și P. R. M. și felul în care aceste forțe înțeleg să realizeze despărțirea de comunism. Prin o parte din oamenii lor, partidele de stânga din România se plasează încă într-o zonă confuză, la granița dintre extremism și democrație.

Aripa para-politică a Convenției Democrate a cerut recent deputaților și senatorilor acesteia să se retragă din Parlament. Există o ciudată înclinație a democratului român de a se bate singur. Decesul parlamentarismului ar elibera toate variantele extremiste pe care am încercat să le trezem în revistă. Prin părăsirea pozițiilor căștigate prin alegerile din septembrie 1992 ne-am întoarce la începutul tranziției. Dar fără posibilitatea de a lua-o de la capăt. □

LEXICON

Alegeri

Cuvântul este pus în relație cu verbul latin *eligo* (cu flexiunile *elegi*, *electum*, *eligere*), care înseamnă a culege, a alege. Substantivul *alegeri* îi corespunde în latină substantivul *election* (*electionis*), care ar putea fi corelat cu adjecțivul românesc *electoral*. Italianii, francezii, chiar englezii au în limba proprie cuvinte apropiate, respectiv, *elezioni*, *élection*, *election*.

În limbajul politic, alegeri semnifică un procedeu de desemnare a unor persoane ca reprezentante ale unei colectivități. Dacă desemnarea persoanelor este făcută pentru parlament, avem *alegeri parlamentare*. În cazul în care se desemnează persoane în organe de conducere județene, comunale etc., avem *alegeri locale*. Se disting și *alegeri la nivelul unor organizații*: partide, sindicate etc., cu care prilej se desemnează, dintre candidați, cei ce vor ocupa posturile de conducere. Alegera organelor de conducere bisericesti poartă numele de *alegere canonica*.

Orice alegeră implică exprimarea unei preferințe sau opțiuni, care se realizează, în politică îndeosebi prin vot. Se votează fie uninominal, fie plurinominal: corespondător acestor modalități, există distincția între *scrutin nominal* și *scrutin de listă*. O formă de scrutin nominal este uneori *scrutinul preșidențial*. Votul poate fi *direct* sau *indirect* (prin mijlocirea unor electori aleși în prealabil).

Unii sociologi germani conferă alegerilor parlamentare democratice diverse funcții, precum legitimarea sistemului politic, reprezentarea opinioilor și intereselor populației electorale, lupta concurențială pentru putere și altele (vezi Die Wahl der Parlamente und anderen Staatsorgane. Ein Handbuch. Band I, Berlin, 1969).

Desfășurarea alegerilor are loc în conformitate cu un *sistem electoral*, care conține normele juridice, procedurale și organizatorice corelative. Sistemul electoral românesc actual este consacrat în Constituția României, precum și în Legea nr. 68/1992, referitoare la alegera de deputați și senatori, în Legea nr. 69/1992, privind alegera Președintelui României, și în Legea nr. 70/1991, vizând alegerile locale. (V.I.I.)

Gabriel IVAN, born in 1957 in Bucharest. Graduated from the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Senior researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest. Articles and studies published in the following journals and magazine: *Futures*, *Lumea*, 22, *Contrapunct*.

The Art of Rigging: Romania's 1992 Parliamentary Elections

HENRY F. CAREY

The 1992 Romanian parliamentary elections is a classic case of both the subtle electoral fraud and the limitations of foreign monitors in an inactive political culture. The electoral irregularities misrepresented the electorate's will. They resulted not from inexperience, negligence, but from intent, though perhaps in both a decentralised and a centralised fashion. The likelihood of international fraud was not merely probable (over fifty percent) or very likely (over ninety-five percent, but circumstantial proof beyond a reasonable doubt — 99 %). This conclusion is based, above all else, because the nullification were certainly done deliberately to qualify three pro-ruling parties for parliament and to disqualify an opposition one; because the absence of ~~indelible ink, and the presence of special lists~~ were for faking voting and ballot box stuffing; and polling station level electoral data was not posted at the polling stations and printed in a report for all to examine. The absolute amount of cheating was small, about three to six percent of votes cast, but decisive.

Months before the 1992 vote, with the oppositions ahead in most polls, intelligence agents decided to rig the bi-cameral parliamentary vote, if necessary, to keep control of the government and the presidency. Toward that end, electoral laws were changed to reduce accountability; party workers were trained to cheat; and invitations were sent to Michael Jackson to perform in Bucharest in the week after the vote. The national television monopoly did not air opposition allegations of fraud, instead focusing on the Jackson press conferences and concert, as well as the coincidental US House vote defeating Most Favoured Nation Treaty status ("the clause") for Romania. The failure to reinstate MFN allowed President Iliescu additional diversionary air time to scapegoat US Congressman Tom Lantos while Romanian opposition leader Corneliu Coposu's allegations of electoral fraud went unaired on television.

Except where effective international monitors and opposition poll watchers are in place, authoritarian regimes holding elections have historically reelected incumbents using various undemocratic techniques. In a close election, "process election observers" from multilateral organisations¹ are needed throughout the entire electoral campaign, especially in remote rural areas, where political parties are often unorganised to safeguard the results. More frequent than process observation has been short-term foreign electoral monitoring, which relies upon the political opposition or neutral civilian groups to identify and protest electoral fraud. In new democracies, the opposition and civil society is often too weak even to organise reliable vote counting mechanisms or effectively protest electoral fraud. Nor do their elections occur in countries of prime Western interest in financing democratisation and process observation as occurred in Haiti, Nicaragua, El Salvador, and Zambia.

Romania, by contrast, had modest foreign assistance for domestic poll training and foreign monitoring, less rigorous tan-process monitoring, but more disciplined than nothing.²

Although there were over five hundred foreign election observers working in several dozen, separate mission on Sept. 29, 1992, they were heavily concentrated in urban areas, leaving polling sites in the countryside unmonitored. US government-sponsored political foundations donated some \$ 60,000 to the Romanian Pro-Democracy Foundation for neutral poll monitoring throughout the country, but it failed to cover even half the country's nearly 14,000 precincts. These US foundations, front the National Democratic (NDI) and

representatives based in Bucharest. They were well-informed, but disagreed on the elections credibility. Not a single foreign election mission concluded that the vote was either undemocratic in process or not credible in results, whether inadvertently or deliberately. Soon after the vote, most foreign monitors qualified the election "free and fair". Most academics have concluded that the ruling party coalition is supported

results, if a few more than one in ten voters had switched from Iliescu to Democratic Convention (CDR) candidate Emil Constantinescu, the presidential election would have been a toss-up. The single-round parliamentary election produced a new cabinet of National Democratic Salvation Front (FDSN) members and excommunist technocrat. A secret parliamentary confidence vote gave a clear majority to the new Văcăroiu

(fragment)

it is assumed that the parliamentary confidence majority reflects the balance of elected power among the parties and does not reflect bribery and intimidation. The latter is obviously not democratic and its occurrence would disqualify the regime as a democracy and make the issue of electoral fraud besides the point.

Despite allegedly unfair foreign press coverage, the Romanian 1992 elections lacked more of the generally recognised prerequisites for a "free and fair poll" than those of perhaps any country that claims to be a new democracy. Prior to the election campaign, the ruling parliamentary and the BEC reduced the reliability of the results by curtailing the rights of nonpartisan, domestic election monitors. They were restricted and assigned to one per polling site, rather than permitted to cover any patient where an opposition representative was not present. Soon after his arrival, US Ambassador John Davis insisted on independent Romanian observers as a standard of a fair elections. But he did not publicly criticise the restrictions places on domestic observers or condition US aid other missing elements of democratic elections. These included the absence of a formal registration process which distributed voter identity cards; an independent and professional election commission; indelible ink stamped on voters' thumbs to prevent multiple voting; carbonless copies of election returns to prevent manipulation; a parallel count of official results; a credible study of the exorbitant number of nullified votes and those cast from home; controls on incumbent misuse of government resources and television; and, most importantly, publication of the official results from each polling station. All of these measures were communicated to the BEC by foreign experts, such as the new electoral assistance unit of the United Nations and from the visit of some BEC members at the May 1992 Philippine elections, which utilised these electoral measures. Unfamiliarity with democratic election requirements was no excuse.

Cheating in the parliamentary elections results partly from the electoral system: proportional representation with a 3% of the total vote requirement to be entitled to fill seats. Ironically, the ruling party originally ~~had wanted a 4% minimum, which would~~ have produced an opposition victory had it been used. In the 1992 elections, three small parties received less than 4% and slightly more than the minimum 3%. All three won seats in the House of Deputies, while two of them won sets in the Senate. So, it is possible that tampering with the results qualified them while excluding an opposition party which received under 3%. Only two parties, the FDSN and PUNR, clearly won more than the minimum three percent. Their total was only 36.4% of valid votes. Non-qualifying parties with less than three percent received an additional 17.2 percent of

**PUTERNICA, LIBERA
PE SOARTA STAFINA
TRAIASCA REPUBLICA
POPULARA ROMINA**

by the majority. No foreign government issued public criticism or changed its foreign aid policy, though the US House did vote down MFN. But for whatever reason, all these groups withheld serious criticism of one of the more irregular, if non-violent, recent elections in an aspiring democracy.

This article will show how subtle electoral fraud and official deception can escape public notice. The collective failure of opposition, and foreign observers to require and control the accuracy of voter registration, voting and counting is a common pattern in developing countries. In particular, the remoteness of rural voting with teachers or other state employees as poll workers can lead to systematic electoral errors. I hope to show which reforms and preparations are needed, ~~to prevent future mistakes, which could~~ occur on very short notice in Romania. The inauguration of democracy there depends not on who wins, but whether elections are procedurally democratic.

The second round of the presidential vote reelected Iliescu with an overwhelming sixty-three percent. According to the official

cabinet, as even members of the hardline opposition Peasant party apparently voted for it. Opportunism and the secret ballot makes it difficult to evaluate how large is the parliamentary majority. For the analysis,

Table I: Modified Vote for Senate

Party	Official minus 10% Total	for FDSN grp. nullification (plus for opp.)	minus ten percent for special list	minus for exclusion of 3 % for PNL	Total %
Ruling Coalition:					
FDSN	28.29 %	- 2.83 %	- 2.83 %	- .85	21.78 %
PUNR	8.12	- 0.81	- .82	- .24	6.26 %
PRM	3.85	- 0.39	- .39	- .11	2.97 %
TSM	2.19	- 0.32	- .32	- .09	2.45 %
PDAR	3.31	- 0.33	- .33	- .096	2.55 %
Opposition Coalition:					
CDR	20.16	+ 2.02	0	- .59	21.59 %
UDMR	7.85	+ 0.79	0	- .23	8.41 %
FSN ⁴	10.39	+ 1.04	0	- .31	11.12 %
PNL	2.67	+ 0.27	0	- .08	2.86 %

valid votes for the House and 15.1% for the Senate. As a result of these parties not qualifying, the share of these two qualifying parties was raised from 36.4% to about 43% of votes cast for parties qualifying for parliament. Consequently, the FDSN and the PUNR needed only an additional 7% of votes for parties with more than 3% to win a majority. That seven percent came from two other parties composed of former communists, the Greater Romania Party (PRM) and the Socialist Workers (PSM) in both houses, as well as Democratic Agrarian Party (PDAR) only qualified with just over 3% in the Senate, but failed to reach the House of Deputies. These parties had a 51.5% of both houses, which votes together in the cabinet confidence vote.³

Among the parties not reaching the 3% threshold was the PNL, surprising since it was one of the two largest inter-War parties. If we assume that the PNL had qualified for both houses of parliament and assume that its members would then have voted for an opposition government, then that change alone would have given the opposition parties a majority of parliament. If two of the FDSN's satellite parties, the PDAR and the PSM, actually did not qualify, then the coalition of PRM, FDSN and PUNR would have won only 45% of the seats, and an opposition government would have also won a confidence vote. If both had occurred, the PNL qualifying and the PDAR and PSM not, then the PRM-FDSN-PUNR coalition would have had under 40% of parliament's elected seats.

Because the BEC withheld the official results, and the opposition and independent observers were unable to collect them at the polls, direct evidence to evaluate the accuracy of these assertions depends on the credibility of indirect evidence. This essay assumes the reliability of circumstantial evidence to prove electoral fraud. Whether circumstantial evidence supports a particular conclusion depends on how persuasive the inferences are that must be drawn from the evidence to reach the conclusion. The inferences drawn from facts shown must from a consistent pattern and eliminate most doubts about inconsistent evidence. If, as we gather pieces of circumstantial evidence, they all point to international fraud, then the alternative hypothesis of accurate official results becomes increasingly improbable. It will be shown that the totality of valid circumstantial evidence is inconsistent with honest electoral results. Instead, all the evidence points to a well planned and executed electoral fraud.

Four types of circumstantial evidence will now be reviewed: 1) the disparity between the IRSOP-INFAS exit poll and the official results (IRSOP is the Romanian Institute for Public Opinion); 2) voting irregularities like the inordinately high number of cancelled ballots and votes cast away from the home polling station; 3) non-transparency like not studying these irregularities; no formal registration process; no pub-

lic agencies. More importantly, stolen votes are nonetheless stolen with forethought, especially when no effort is made to investigate and punish lawbreakers. Philippine President Ferdinand Marcos was appropriately punished for the lieutenants. The signal to be honest to party rank and file is easily sent and obeyed.

There is little doubt that it is probable that the SRI intentionally manipulated the returns to ensure a majority coalition favouring its interest. What might have been the real result of the parliamentary poll? Any estimate shows the opposition with a plurality of votes and a majority of votes cast for parties that received more than three percent of the total. Of the three satellite parties,

conscience, not every member of the three parties might vote an opposition coalition: If we assume in a cabinet confidence vote, that ten percent of elected representatives from the UDMR (7.9%) and the CDR (2.16%) would vote for the ruling coalition and thirty percent of the FSN (3.34%), then the vote for the opposition coalition would be 6.28% less. This would still give the opposition a slight relative majority. However, the assumption was made that the PNL only received three percent for the above analy-

copies of all official electoral documents, especially the election returns and the canvass at the electoral constituencies. The use of stamps should be replaced with properly printed ballots that can only be marked by a person's writing, preferably of the name of the party, since Romanians currently do not vote for individuals. If funds and technical assistance are available from the UN Electoral Assistance Unit established by General Assembly Resolution 46/137 of 17 Dec. 1991 or from foreign embassies.

Second, there should be a system for reviewing complaints, beginning by publishing precinct-by-precinct results. Third, there needs to be a permanent electoral commission — a constant refrain of former BRC Chair Paul Florea — who still may have no idea what happened under his command. Then, complaints can be reviewed. Without one, there is no incentive to collect evidence. The 42 electoral constituencies should include permanent representatives of the opposition. The central electoral bureau should be included only of party representatives, according to their congressional representation and not include judges. Currently, there is no capacity to guarantee correct registration, counting, and reporting votes, as well as enforcement of existing laws mandating a voter identity card. Finally, there should be no restrictions on independent monitors in either the polling stations or the 42 electoral constituencies. Full reporting of all polling station data should be available upon request at any time from the permanent electoral commission.

This article is long because of having to rely on circumstantial evidence to prove the election was bogus. It does not offer the direct evidence that would have been a more clear and timely indictment. It is part of the responsibility of a democratic opposition to man all the polls; conduct a parallel vote count, and fight vigilantly through the entire campaign, through election day, and to guard its real vote during the week afterwards so that it remains theirs. As is commonly the case in aspiring democratic elections, the opposition parties and independent observers made a more definitive and timely conclusion difficult by not sufficiently organising themselves into effective polling agents at all the voting sections. Then, they could have collected and provided the proof that would have made the fraud indisputable, or they would have deterred it from occurring.

According to the internal CDR-UDMR analysis, the coalition lacked observers in much of the counties of Arad, Bistrița, Botoșani, Caraș-Severin, Teleorman, and the Ilfov agricultural district. The opposition was often unrepresented in villages, even though it was well organised in the towns. Its "contributory negligence" may have also made the opposition reluctant to organise protests. In this sense, opposition leader Nicolae Manolescu is right that the opposition does not understand its job. Yet, this negligence should not permit the stealing of the election. □

INAINTE PENTRU RECONSTRUCTIA ŢĂRII

gence agencies. More importantly, stolen votes are nonetheless stolen with forethought, especially when no effort is made to investigate and punish lawbreakers. Philippine President Ferdinand Marcos was appropriately punished for the lieutenants. The signal to be honest to party rank and file is easily sent and obeyed.

If we assume that it received the 4% that the IRSOP exit poll forecasted, then the opposition would have had an absolute majority, even if the same percentages of this coalition defected in a secret confidence vote for its cabinet. If the opposition maintained party discipline in the confidence, then it would gain an absolute majority no matter what.

An alternative calculation is based on conservative calculations resulting from the absence of CDR-UDMR or independent monitors at those precincts. It can be asserted that the opposition was denied four to eight percent from nullification, four to six percent from flying comets on special list, and another three percent from ballot stuffing, box switching and other irregularities permissible under intimidation. The opposition would have not only enjoyed an additional three percent from the PNL, but could have counted on six to nine percent less votes for the ruling party's satellites. The net effect would have been that the FDSN would have two percent more at 30%, the CDR with six percent more at 26%, the FDN with two percent more at 12%, the UDMR with half a percent more at 8%, the PUNR with slightly more at 8%, and the PNL and PRM with 3% (the remaining votes would have gone to parties with less than 3% of the total.) The current ruling party would have 41% of the total and the opposition coalition would have 49% of total valid votes. No matter how the assignment of mandates would be made, the opposition coalition would have had the clear majority, between 52 and 58% of the parliament. The remainders short of 100% are attributable to the greater number parties that would not qualify for parliament.

For credible election Romania must cease special list voting and cancel any election with a nullification rate exceeding three percent. Also necessary is indelible ink applied on all voters and seven carbonless

¹ Such as the United Nations and the Organisation of American States in Nicaragua and Haiti in 1990 and El Salvador in 1994, or the (British) Commonwealth Secretariat in Zambia in 1991. They were also able to identify and correct incumbent misuse of government resources and intimidation; train opposition poll watchers and conduct reliable sample or parallel vote count mechanisms.

² Despite the problems of all of Romania's elections, it has been the second largest US aid recipient in Central Europe. It can be speculated that Western governments wink at Romania's unfair elections because its ruling party might be an ally against an aggressive Serbia or Russia.

³ The confidence vote conducted was in secret. The actual vote for the government was larger than 55%, but that has little bearing on what would have been the result in an honestly elected parliament, or with a confidence vote conducted publicly, as in a true democracy.

⁴ Now call the Democrat Party-FSN (PD-FSN)

Henry F. CAREY is a Ph.D. candidate at Columbia University, Visiting lecturer at the Bucharest Polytechnic Institute, and Director of the Bucharest Social Science Centre.

Table II: Approximate Composition of the Romanian Parliament without Fraud

Conservative Estimates:

Percentage of Valid Votes

CDR 26%	FDSN 30%
FSN 12%	PUNR 8%
UDMR 8%	PRM 3%
PNL 3%	
49%	41%

lished voting results from each polling station; the last-minute exclusion of an independent parallel vote count; and the legislated restrictions on neutral poll watchers; and 4) motives and disposition towards electoral fraud: megalomania, corruption, influence trafficking, prior frauds; unlawful rule, and fear or retribution.

When does the evidence shift from error due to inexperience, which may be consistent with democratic aspirations, to negligence, which may or may not be consistent with democratic elections, to intention

only *Romania Mare* might have qualified for both houses without the fraud, though doubt remains. PUNR, FDSN and PRM would have had a total of 39% of the vote, or about 42–45% of the votes cast for parties qualifying for parliament, and perhaps less. The opposition could have had the opportunity to form a coalition of FSN, CDR, and UDMR if it could agree on the terms.

The above chart compares the official results with hypothetical ones. Because of the lack of party discipline for reasons of personal interests, corruption, and even

Capitalizarea puterii politice

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Stagnare și restaurație

Viața politico-socială de la noi se dovedește în continuare o adevarată fabrică de evenimente. În pofta neconiteniei agitației politice însă, comentatorii politici subliniază o serie de procese și de evidențe care întăresc culerile și desenul perioadei care s-a scurs de la ultimele alegeri și până acum: stagnarea procesului de reformă economică, dar și politică (instituții prevăzute în Constituție, cum ar fi Avocatul Poporului, nu s-au înființat încă); revenirea în funcțiile de decizie politică și de execuție, la toate nivelurile, a cadrelor vechiului regim (restaurația comunismului); întărirea autorității și controlului președintelui Iliescu asupra tuturor segmentelor puterii; neputința opoziției de a-și coordona acțiunile și de a-și urmări printr-o politică adecvată obiectivele; generalizarea și adâncirea crizei economice și sociale etc.

Dintre acestea, fenomenele cele mai semnificative sunt considerate a fi stagnarea reformei și restaurația. Acestea pun în pericol trecerea la democrație și economie de piață creând condiții fie pentru reîntoarcerea la comunism, fie pentru instalarea altor forme de regim totalitar. Scopul actualei puteri l-ar constitui, astfel, perpetuarea într-o formă schimbăță a rânduierilor comuniste și chiar revenirea la forma lor „clasică”.

Există însă elemente care să îndreptăcească o altă interpretare, nu neapărat mai adecvată, a orientării politicei guvernului Văcăroiu, a actualei majorități parlamentare și, în sfârșit, a întregii puteri?

Ideologie și adaptare

Actuala putere reprezintă interesele patriciatului comunist, ale acelora care au deținut demnitățile și funcțiile politice și economice ale vechiului regim. După părerea mea, este greșit să-i considerăm pentru vecie sclavii ideologiei comuniste. De bună seamă, unii dintre ei au efectiv asemenea convingeri, cum tot atât de adevărat este că mulți dintre ei nu au puterile sufletești și raționale de a-și depăși obișnuințele comportamentale și de gândire. Pentru marea lor majoritate însă, aşa zisele convingeri comuniste sau, mai nou, social-democrate și socialiste, atunci când nu sunt masca cinismului, sunt o simplă retorică. E drept o retorică ascunzând sau developând, după caz, o binecunoscută agresivitate. Să ne reamintim, totuși, că în vechea societate militantismul politic participă la diviziunea banală a muncii, fiind calea cea mai scurtă și mai eficientă pentru însușirea de privilegii, de bani și de bunuri. Comuniștii n-au fost, aşadar, niște idealisti incurabili, ci oameni puternici fixați în laturile materiale ale vieții, ca moluștele de carena vapoarelor.

Nu minimalizează faptul că mentalitățile comuniste favorizează comportamente de tip conservator, în care mimarea idealurilor se poate transforma în conduită autentică. Sau că în fața pericolelor, acest grup social va căuta soluția supraviețuirii sale în reinstaurarea comunismului. Sau că în vienia sa n-ar jinde ușa întredechisă spre trecut. Nu pot totuși să nu remarc evidența: toți cei care îl aparțin descoreșă în procesul tranzitiei condiții ideale pentru perpetuarea dominației lor politice și economice într-o formă nuanțată, și în același timp legitimă, decât în comunism. Problema

The existing parliamentary majority represents first of all the interests of the old political class, the patriciat, redefined as a function of the new social context. The main interests of patriciat consist in confiscating the political, economical and social roles of the nouveau bourgeoisie. For realizing those interests, this group is using the political power and is managing the reform process (to capitalize the power).

patriciatului este să nu piardă puterea politică și să folosească în aşa fel încât reforma și tranzitia să se desfășoare potrivit intereselor sale, redeterminate, reconstituite în noul context social.

Stocul intereselor posibile

Noua societate a democrației și economiei de piață s-a ivit și încă există în multe laturi ale sale ca un fel de formă fără fond. Astfel, și interesele individuilor și ale grupurilor sociale au avut și au încă, față de noul mediu social, un caracter în mare parte abstract. Ele s-au agregat și sunt în curs de agregare prin puternice proiecții în viitor.

Ne putem reprezenta multimea intereselor prezente în noua societate ca pe un stoc de interese posibile, detașate de purtătorii lor, un fel de bunuri pe care oamenii vor să le aibă prin dobândirea condițiilor individuale sau de grup ale satisfacerii lor. Pe scurt, stocul de interese

proces de autoconservare. În mâinile sale puterea se dovedește cel mai prețios capital.

Capitalizarea puterii politice

Capitalizarea puterii politice, transformarea puterii, a structurilor și mecanismelor ei interne, a funcțiilor sale în exploataabile direct economic sunt o caracteristică a societății comuniste. Forme de capitalizare a puterii există și în alte tipuri de societate. Societatea modernă românească le-a cunoscut și ea. Specificul celei socialiste îl constituie caracterul ei generalizat, de sus și până jos în structurile puterii exercitându-și această funcție în mod inalienabil. Funcțiile deținute în ierarhia politică și economică a vechiului regim asigurau și erau folosite pentru obținerea unei rente în bunuri și în bani și pentru desfășurare sau protecția activităților aducătoare de venit din economia non-oficială (paralelă). Stocurile bănești astfel obținute s-au transformat în capital activ imediat după căderea comunismului.

În perioada tranzitiei procesului capitalizării puterii a continuat și joacă rolul esențial în orientarea și ritmul politicilor de reformă. Capitalizarea puterii se realizează acum prin folosirea puterii în vederea monopolizării transferurilor capitalului de stat în proprietatea persoanelor. Definirea puterii, accesul în structurile ei și în relațiile sale clientelare sunt, astăzi, cea mai rentabilă întreprindere.

În acești primi ani ai tranzitiei, cele două ramuri ale capitalizării puterii au fost asimetrice, guvernările concentrându-se mai ales asupra controlului și reglării acumulării de capital. Un exemplu îl constituie politica guvernului Văcăroiu. Politica acestuia a avut două fețe: o *politica declarativă*, compusă din programe și strategii, evaluabile potrivit standardelor actuale ale transformărilor din Est și o

politica tacită, care a valorificat vechile percepții ale gestiunii centralizate. Condimentată cu o serie de măsuri reformiste punctuale, paradoxal, această politică a favorizat la marginile ei un liberalism al formelor non-convenționale de „capitalism”. Libertatea de inițiativă a rămas, în continuare, un privilegiu în mâinile patriciatului, care își folosește capitalul pe interfață dintre economia oficială și economia paralelă. Pe această interfață, rolul jucat altădată de căminătărie

pare să-l joace astăzi corupția (fenomen totuși mai complex, corupția a căpătat dimensiuni culturale, antropologice chiar, punându-și amprenta pe întreaga ființă socială), locul anticelor bresle fiind ținut de clanurile mafioto-clientelare, cu nervuri trimise din centrul puterii către întreaga societate.

În pragmatica acestei politici, statul joacă un rol hotărător. Pe de o parte, deși s-a declarat întotdeauna împotriva reducerii rolului statului în economie, puterea a acționat pentru retragerea sa din acele domenii în care capitalurile patriciatului sunt funcționale și eficiente. Comerțul exterior a fost unul dintre primele câmpuri economice, alături de comerțul intern și de turism, din care statul s-a retras sau și-a retrâns proprietatea și gestiunea. Pe de altă parte, statul este folosit pentru susținerea acestor sectoare economice care nu intră, deocamdată, în strategia valorificării capitalurilor patriciatului — așa cum este cazul transporturilor maritime. Aici se află secretul coaliției tragică între patriciatul roșu și masele de foști constructori ai socialismului: interesele patriciatului de a realiza o parte a transferurilor proprietății de stat în proprietatea sa prin parazitarea acestia de către economia oficială și, de a lăsa pe seama statului satisfacerea necesităților de subsistență ale unor importante categorii sociale, întâlnindu-se tocmai cu interesele imediate ale acestor categorii sociale dependente de structura și funcționarea sistemului economic de stat.

De asemenea, statul joacă un important rol protecționist. Un protecționism asemănător însă unei situații care lasă să treacă mărfurile mărunte, dar oprește capitalul.

Într-o propoziție: politica puterii se dovedește cu totul favorabilă comerțului (*trade*) și expansiunii economiei paralele și se opune consecvent formării pieței autoreglatoare (*market*), care ar pune în pericol monopolul patriciatului roșu asupra transferurilor proprietății de stat în proprietatea persoanelor.

Aproprierea

Societatea românească dispune de un imens capital aflat în proprietatea statului. O parte, dacă nu cea mai mare parte din acest capital, va fi transferată persoanelor. Prin opozitie cu exproprierarea transferului capitalului de stat în proprietatea persoanelor poate fi înțeleasă ca un proces de *apropriere*. (Prin *apropriere* desemnez numai transferurile *legale*).

În cursul acestui proces va avea loc transformarea cea mai radicală a structurii proprietății, cu consecințele sale sociale firești. Cine va administra apropierea va fi, probabil, învingătorul în competiția legată de distribuirea intereselor și rolurilor în noua societate. Cât de important este monopolul politic asupra apropierei, și a transferurilor în general, inclusiv cele ilegale, o demonstrează aprigele dispute pentru definirea controlului asupra Fondurilor Proprietății Particulare, băncilor și, nu în ultimul rând, adevăratul război politic în jurul cheștiunii locuințelor naționalizate. □

posibile reprezentă oferă de interese a noii societăți către indivizi și grupurile sociale.

Cea mai atrăgătoare categorie de interese prezente în stocul posibil este aceea legată de rolurile economice și politice. Patriciatul s-a orientat, de aceea, spre competiția și spre controlul competiției declanșate în legătură cu distribuirea acestor roluri. El folosește puterea politică cu scopul de a se transforma în noua burghezie a societății românești, care își folosește capitalul pe interfață dintre economia oficială și economia paralelă. Pe această interfață, rolul jucat altădată de căminătărie

Romulus BRÂNCOVEANU (born in 1957), graduated at the Faculty of Philosophy and History (University of Bucharest); researcher at the Institute for Educational Sciences; he published articles and political analyses in *România liberă*, *Contrapunct*, 22 etc.

Opiniile majorității tăcute

SORIN ANTOHI

Intr-o continuitate istorică precum aceea atribuită de manualele școlare poporului nostru (autorii mai inventivi mergând mai mult în trecut, dincolo de geto-daci, pentru a-i recupera pe legendarii pelasgi), un an nu înseamnă mare lucru. Chiar și atunci când istoria națională se accelerează, ca după intrarea românilor în modernitate, s-ar părea că, deși aparent contrazisă de răsturnările și rupturile de la suprafață existenței colective, durata lungă e perpetuu egală cu sine.

Centrul Independent de Studii Sociale și Sondaje (CIS) a inclus în obișnuitele sale sondaje de opinie lunare, pentru august și septembrie, câteva întrebări legate de împlinirea unui an de la alegerile legislative și prezidențiale din septembrie-octombrie 1992. Echipa CIS a lucrat pe eșantioane naționale de 1078 (august), respectiv 1072 (septembrie) de persoane în vîrstă de cel puțin 18 ani, reprezentative din punct de vedere al sexului, vîrstei, naționalității, studiilor, mediului de rezidență, zonei geografice și ocupației; coeficientul de eroare a fost de aproximativ $\pm 3\%$. Să urmărим în continuare câteva din rezultatele acestor două sondaje, pentru a aduce în speculațiile inspirate de primul an postelectoral căte ceva din realitatea abisală a majorității recăzute în tăcere după o perioadă frenetică în care, bine strunită de politicieni, fusese împinsă la expresie. În fond, doar rarei cercetători din științele sociale se mai preocupă de opinile românilor între alegeri: clasa politică, cu toate crizele sale de creștere, s-a instalat foarte repede în fotoliile cârmuirii, grăbită să profite de cât timp va mai fi rămas până la proxima consultare a electoratului.

Diagnosticul situației

In celebra sa proză, Situațiunea, Caragiale a fixat, pare-se pentru vecie, atitudinea cetățeanului mijlociu față de mersul istoriei românești: o economie precară (nici rapița, arma secretă a națiunii, nu e decât moft), confuzie politică însoțită de presentimentele, zvonurile și discursurile crizei (Guvernul cuneorii pe Negoiu), dar și banalitatea

By publishing some results of two opinion surveys conducted in August and September 1993, respectively, by the Independent Center for Social Studies and Opinion Surveys, this author tries to substantiate the residual image of the 1992 general elections in Romania.

zvonurilor despre eventuale alegeri anticipate — luate în serios chiar de oamenii politici. Persoanele interviewate nu erau nici pe departe la fel de hotărâre ca jurnalista ce colportau zvonuri: 41,2% credeau că este nevoie de alegeri anticipate, ceva mai mulți, 45,2%, susțineau contrariul, iar 13,4% mărturiseau că nu au o părere. Aceste procente trebuie judecate împreună cu cele privind situația ţării: corupție la vîrf, contracte economice internaționale dramatic deficitare României, epurări orchestrate de Putere, conflicte de muncă, deteriorarea calității vieții (v. prezentarea unor sondaje CIS în revista 22, numerele 36 și 39 pe 1993). Este vorba de un diagnostic destul de exact pe care îl fac, în linii mari, eșantioanele naționale consultative; dar și de binecunoscuta înclinație a cetățeanului de a fi mai bun judecător decât actor social. După opinia celor întrebați în august, dl. Văcăroiu este un prim-ministru: foarte bun (4,9%), bun, (34,7%), mediocru (26,4%), slab (17,9%), foarte slab (13,8%); cifrele indică o imagine proastă a șefului executivului dar nu suficient de proastă pentru a deveni o probă a contestării sale populare. Totuși, persoanele întrebate în septembrie nu au încredere în capacitatea Guvernului de a rezolva corespunzător problemele ţării: o majoritate (58,8%) neîncrezătoare depășește destul de net o minoritate optimistă (31,4%). Nici parodia de remanire nu părea convingătoare în septembrie: majoritatea interviewaților credea că versiunea ușor consmetizată a cabinetului Văcăroiu va conduce țara la fel ca înainte de remanire (66,8%), sau chiar mai prost (15,7%); doar 10,6% sperau că o va face mai bine ca înainte.

Un diagnostic al situației vieții noastre publice se desprinde și din răspunsurile la întrebarea din septembrie „Câtă încredere aveți în fiecare” din frunzașii politici înscriși în tabelul reproducă mai jos, în care am procente (procentul celor care nu răspuns se poate stabili scăzând suma opțiunilor din 100):

		Foarte multă	Multă	Puțin	Deloc	Nu știu
1.	Nicolae Manolescu	5.3	15.0	30.5	28.5	19.0
2.	Georgiu Gheorghiu	10.9	18.9	36.1	32.6	12.0
3.	Călin Iohannis	15.1	18.6	24.3	34.3	15.7
4.	Paul Nagy	11.2	16.6	38.7	25.9	17.5
5.	Ivan Țiriac	13.8	22.1	29.7	30.3	13.1
6.	George Gheorghiu	19.8	17.2	24.9	38.1	17.0
7.	Adrian Năstase	15.2	27.1	32.8	17.8	9.0
8.	Petru Roman	14.9	14.9	37.4	35.8	14.9
9.	Gheorghe Vrăjitoru	5.3	10.4	28.5	39.9	18.3
10.	Doru Patrascu	2.3	10.0	28.8	33.7	32.3
11.	Adrian Paunescu	3.5	7.8	21.6	37.5	24.5
12.	Emil Constantinescu	18.5	18.7	26.7	29.7	14.9
13.	Nicolae Văcăroiu	4.5	12.8	29.1	38.6	18.8
14.	Mihai Munteanu	11.9	3.4	15.9	32.2	18.6

inion surveys conducted in August and dependent Center for Social Studies and tiate the residual image of the 1992 general de aceea, înregistrează cea mai proastă cotă de încredere; 2) dintre oamenii Opoziției, dl. Emil Constantinescu inspiră cea mai mare încredere, urmat destul de aproape de dl. Coposu; ambii depășesc cota de încredere a dl-lui Iliescu, dl. Constantinescu egalându-l practic pe dl. Năstase; dl. Nicolae Manolescu are o cotă modestă, semnificativ fiind și procentul mare de persoane care nu și-au format o părere despre el; 3) în restul spectrului politic, acolo unde diferite formațiuni sunt de regulă înclinate spre extremism, cotele de popularitate indică o mare precaritate a bazei sociale creată de anumite mesaje; dl. Funar, care e moderat prin comparație, iar în ultimele luni e asociat de români cu miracolul „Caritas” înregistrează un - scor satisfăcător, în schimb, dl. Verdeț nu convinge (65,9% nu au deloc încredere în el), nici dl. Păunescu (57,5%), nici dl. C.V. Tudor (50,9%) — națiunea poate uita orice, ba încă repede, însă e posibil ca prestația publică a celor trei după Decembrie 1989 să fi fost destul de puțin aptă să refacă niște efigii reprobabile; căt despre dl. Marian Munteanu, fostul lider charismatic din Piața Universității, astăzi eșuat într-o marginalitate binemeritată, 59,2% din eșantion nu are deloc încredere în el, iar procentele pozitive pe care le obține sunt neglijabile.

Alternativa

Fatalismul mioritic, lehamitea și propaganda de partid și de stat par să discrediteze pe zi ce trece ideea că ar exista o alternativă serioasă la actuala guvernare. Chiar optimiștii acestei fantasme politice sunt contrariați de luptele fără sfârșit și fără noimă din sănul Opoziției, având doar vaga consolare a unor timide inițiative generoase. Convenția Democratică (CDR) a făcut cunoscut un program pentru scoaterea țării din criză, de care aflaseră majoritatea persoanelor chestionate de CIS în august (67,1%). Dintre acestea, 34,3% credeau că Opoziția ar putea într-adevăr scoate țara din criză prin aplicarea amintitului program; 39,1% credeau contrariul, iar 24,3% nu știau ce să credă. Publicul urmărește destul de consecvent

diferit — 20,8%; nu ştiu cum ar vota — 14,8%. S-ar părea că luna următoare a adus mai multe clarificări politice pentru populație decât celelalte unsprezece anterioare, deoarece răspunsurile eșantionului din septembrie la aceeași întrebare (cu o mică diferență: cum ar vota dacă și-ar ține alegeri anticipate) sunt sensibil diferite: ar vota la fel ca în 1992 — 49,6%; ar vota diferit — 38,6%; nu știu cum ar vota — 11,3%.

S-ar putea ca evoluțiile scandalurilor naționale (corupția la nivel înalt, de pildă) să fi fost într-adevăr decisive în schimbarea intențiilor de vot, deoarece eșantionul din august nu parea foarte influențat de dinamica formațiunilor noastre politice: întrebând ce se întâmplase cu partidul cu care votaseră în 1992 de-a lungul anului scurs de la alegeri, subiecții au răspuns astfel: a rămas neschimbat — 47,8%; a intrat într-o fuziune pe care o domină — 24,7; a intrat într-o fuziune cu un partid mai mare — 2,1; s-a desființat — 0,6; un număr substanțial de alegători nu mai știu ce se întâmplase între timp cu partidul pentru care optaseră cu un an înainte (17,6%).

Toate aceste procente și supozitii ar trebui coroborate cu datele sondajelor CIS publicate de Pavel Câmpeanu în revista 22, acum reluate parțial în excelentul său volum, De patru ori în fața urnelor (București, Editura ALL, 1993). Fiindcă aici nu dispun de spațiul necesar unor analize aprofundate, aş încheia prezentarea datelor brute cu procentele răspunsurilor din august 1993 la întrebarea CIS „Cum v-ați hotărât atunci (1992) pentru cine votați?“:

Mi-a plăcut platforma politică a partidului votat — 40,8

Am apreciat personalitățile aflate pe listele electorale, nu m-a interesat platforma politică — 12,6

Mi-a plăcut personalitatea liderului (sau liderilor) partidului votat - 13,5.

Mi-a plăcut candidatul susținut de partidul votat —

Oultimă observație: cu toate discuțiile despre alegeri anticipate, care îi angajau în vara lui 1993 pe foarte mulți fruntași politici și gazetari, cu toate contraperformanțele guvernului Văcăroiu, cu toată neîncrederea (ce s-a dovedit justificată) în remaniere, eşantionul din august nu întrunea o majoritate în favoarea alegerilor anticipate: doar 41,2% erau pentru, 45,2% se opuneau, iar 13,4% erau rezervati. Se vede treaba în lucru și cum poate petrece înțeleții părțile ce majoritate i s-a hotărât să o răstoarnă, fie să re-efigure, într-un simplu sondaj de opinie. Să ne oare vorba de Linia de la scrierile

Performanța economică

VASUJAN VUSGANIAN

Cadrul legislativ

În perioada dintre 16 octombrie 1992 (data convocării celei de-a doua legislaturi a Parlamentului) și 28 septembrie 1993, au fost promulgate un număr de 79 de legi. Acest pachet legislativ, aparent impresionant, are, în ceea ce privește dimensiunea sa economică, anumite caracteristici:

a) În această perioadă nu a fost votată nici o lege importantă vizând funcționarea mecanismului economic. Practic, în sensul eficientizării reformei, singura măsură importantă a fost introducerea taxei pe valoarea adăugată.

b) S-a acordat o atenție sporită rolului statului în economie în special prin înăsprirea fiscalității. Prima mențiune trebuie acordată aici tot taxei pe valoarea adăugată. În sine, introducerea TVA ar trebui să conducă la modernizarea mecanismului fiscal. Ea nu a fost, însă, aplicată în mod adecvat, atât autoritățile fiscale cât și agenții economici nefiind pregătiți pentru a satisface toate cerințele procedurii fiscale: calcul, formalistică, operativitate. Consecințele acestor confuzii au fost agravate și de nivelul ridicat al TVA, în cotă procentuală de 18%. De menționat că această cotă este mai mare decât media europeană, care nu depășește 15%.

O altă măsură cu același obiectiv este adoptarea Legii nr. 42/1993 privind aceizele la produsele din import și din țară, precum și impozitul la țigări din producție internă și gazele naturale. Ca și în ceea ce privește TVA, introducerea accizelor a avut drept consecință creșterea relativă, apoi generalizată, a prețurilor.

c) O altă caracteristică a procesului legislativ este abordarea cu timidețe a maladiilor cronicizate ale tranzacției românești. Este vorba de legătura (*trade-off*) dintre inflație și șomaj (Legea 25/1993 privind abilitarea Guvernului de a modera creșterea salariilor, prin introducerea unor impozite suplimentare, pe cale de ordinanță, în vederea frânlării procesului inflaționist și a șomajului), de deficitul bugetar (Legea nr. 38/1993 privind împrumutul de stat pentru refinanțarea deficitului bugetului de stat pe anul 1992 și refinanțarea ratei seadente în anul 1992 la împrumutul de stat contractat pentru finanțarea deficitului bugetului de stat în 1991) și de blocajele financiare (Legea nr. 43/1993 pentru completarea și modificarea Legii nr. 76/1992 privind măsuri pentru rambursarea creditelor rezultante din acțiunea de compensare, regimul plăților agenților economici, prevenirea incapacității de plată și a blocajului finanțier). Toate aceste legi sunt, de fapt, paleative, ele nu atacă distincționalitățile esențiale ale mecanismului economic și, în consecință, efectele lor profilactice și curative au fost neglijabile.

One of the main obstacles to economic reform in Romania is legislation. The Romanian Parliament aggravated the contradiction between conscious and spontaneous reform through its laws. The government's ability to implement its "strategic vision" was doomed to inefficiency because of the stalemate between the conservative group headed by the prime minister Văcăroiu and the reformist group composed of Negrițoiu, C. Munteanu, and A. Dochia (all of whom were pressured to leave their government posts). The author finds that the basic characteristic of the overall economy is "socialist monopoly" — the components of a free market economy being largely absent. In comparison with the period 1990—1992, the legislative year 1992—1993 was a year of "entropy", a year of regression which sapped the nation's vitality.

d) Procesul legislativ în domeniul economic a fost marcat de populism și de egalitarism. Avem, în acest sens, două exemple elovente. În primul rând, Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 32/1991 privind impozitul pe salarii care sancționează cu o prelevare de 60% partea din salariul brut ce depășește 300.000 lei. În

economie de piață liberă, nici măcar nu se impozitează, considerându-se sub limita săraciei. Ironia soartei face ca, în prezent, în urma indexărilor succesive, parlamentarii însăși să fie afectați de acestă prevedere egalitaristă.

Populismul, presărat — așa cum îi săde bine — cu naționalism s-a dezvoltat pe

către persoanele juridice române cu capital total sau parțial străin a terenului necesar investiției, eliminând orice referire cu privire la această problemă. Mesajul politic rezultat din dezbatere a fost, însă, negativ, stârnind confuzie. Așadar, în problema achiziționării de terenuri de către societățile mixte situația e cam așa: semaforul arată culoarea verde, dar polițistul din intersecție îți interzice să treci.

e) Activitatea legislativă a accentuat unele curențe moștenite din legislatura trecută. Iată, de pildă, tergiversarea și întârzierea actului de legiferare. Exemplul cel mai elovent îl oferă domeniul bugetar. În martie 1993, au fost promulgate Legea nr. 11/1993 pentru aprobarea Ordonanței de urgență cu privire la rectificarea bugetului de stat pe anul 1992 și Legea nr. 12/1993 privind rectificarea bugetului asigurărilor sociale de stat pe anul 1992. În martie, așadar, când ar fi trebuit să se termine de mult votarea bugetului de stat în curs, parlamentul derecta încă prin meandrele "ouătăre" așa anului precedent. Cele două legi cu privire la bugetul de stat (21/1993) și asigurărilor sociale de stat (22/1993) au fost promulgate abia în 6 mai 1993! Bun prilej pentru incriminarea opoziției, ca fiind responsabilă de toate aceste rămâneri în urmă.

f) Există încă numeroase domenii în care cadrul legislativ este inexistent, incomplet sau echivoc. Pentru unele din acestea există proiecte de lege care se află, în diverse stadii, în dezbaterea Parlamentului: Legea arendării, Legea privind modificarea Legii nr. 12/1991 privind impozitul pe profit, Legea privind asigurările și reasigurările în România, Legea privind datoria publică, Legea privind sponsorizarea, Legea privind Comisia de valori mobiliare și bursele de valori. Lipsesc din preocupările legislative adaptarea Codului comercial (inclusiv procedura de faliment), regimul general al proprietății, modificările la legislația privatizării. Toate aceste curențe ale anului parlamentar ne conduc la concluzia că între cadrul legislativ și economia reală inadecvările continuă să se adâncescă. Legislația nu este în măsură să prevină sau să demonstreze obstacolele, agravând contradicția dintre reforma conștientă și ea spontană.

Viziunea strategică

Governu fiind, aproape în exclusivitate, inițiator legislativ, calitatea activității normative dă, cu siguranță, o idee cu privire la calitatea actului de guvernare. În principal, însă, sarcina guvernului este aceea de creare, în limitele cadrului legislativ existent, a unei viziuni strategice și a unei structuri manageriale de aplicare a acesteia. Programul de guvernare, inclusiv inițiativa legislativă, sunt parte integrantă a viziunii strategice.

E destul de dificil să caracterizăm într-o singură frază viziunea strategică a Guvernului în primul an al acestei legislaturi actuale. Aceasta deoarece o seamă de alte

MĂI MULT, CĂRBUNE

optica majorității parlamentare, acest nivel de salariu ar crea inegalități mari, periclitând justiția socială. Dar socotit în termeni neți la sub 200 de dolari, acesta este un salariu eare, în majoritatea țărilor cu

parcursul dezbatelor privind regimul terenurilor din cuprinsul Legii nr. 57/1993 pentru modificarea și completarea Legii nr. 35/1991 privind regimul investițiilor străine. Practic, legea nu interzice achiziționarea de

componente ale actului de guvernare, și am în vedere voința politică și suportul politic, au avut un efect perturbator, inducând în viziunea strategică o seamă de inconveniente și de incoerențe.

Cele mai importante expresii ale viziunii strategice au fost Programul de guvernare pentru perioada 1992—1996, prezentat în Parlament în ajunul validării de către acesta a executivului și Strategia de reformă economico-socială a Programului de guvernare, expusă trei luni mai târziu și care a părăsit prima moțiune de cenzură post-decembriștă. Cele două documente au fost primite cu rezervă — dar din diferite motive — de toate formațiunile parlamentare. Trebuie, totuși, spus că din toate lucrările de acest gen înaintate Parlamentului în acești trei ani și jumătate Strategia de reformă este cea mai completă, beneficiind, fără îndoială și de experiența Guvernelor precedente. Fără a fi radical pro-reformator și păcătuind prin maximalism, Strategia propune unele soluții care pot fi caracterizate drept neoliberalism moderat.

Interesant este că, susținând-o în fața Parlamentului primul ministru Nicolae Văcăroiu s-a dezis instantaneu de ea, afirmando chiar pe parcursul dezbatelor, că neoliberalismul nu este adevarat specificului economico-social românesc. Mult mai potrivită ar fi, după părerea sa, economia socială de piață. Cum economia socială de piață a apărut în practica istorică drept un moment superior de dezvoltare a capitalismului și cum România deține încă o economie socialist-monopolistă, mistificarea propusă de primul ministru apare ca evidentă. Aceasta a fost semnalul, adeverit ulterior, că Strategia nu dispune nici de voință politică, nici de suportul politic, nici de capacitatea managerială necesare instrumentalizării.

Este semnificativ faptul că puțin după aceea Costea Munteanu principalul coautor al Strategiei, secretar de stat la Consiliul pentru Coordonare, Strategie și Reformă Economică a demisionat, fiind urmat apoi de Misu Negrițoiu, conducătorul acestui Copsiliu și de Aurelian Dochia, președintele Agenției Naționale pentru Privatizare. Astăzi locul lui Mișu Negrițoiu este luat de Mircea Coșea care, vădit pro-reformator, se simte, însă, la fel de izolat în cadrul executivului.

Singurele două măsuri luate de Guvern în sensul reformei a fost eliminarea subvențiilor la unele categorii de produse (1 mai 1993) și introducerea taxei pe valoare adăugată (1 iulie 1993). Aceste măsuri se regăsesc, însă, într-un traiect mai larg, demarat de guvernările anterioare și care oricum nu putea fi stopat. În rest, activitatea pro-reformă a Guvernului a fost îndeajuns de exitanță și de echivoc pentru a nu avansa în ceea ce să ar putea numi reformă ireversibilă. În testamentul său ministerial, numit „Raport privind evaluarea aplicării Strategiei de reformă economică-socială”, Mișu Negrițoiu, pe atunci încă ministru de stat, facea în 26 august 1992 următoarea caracterizare a aplicării Strategiei de reformă, caracterizare pe care o consideră întârziatoare: „Sunt sectoare în care măsurile prevăzute în Strategie nu au fost urmărite, aplicate sau inițiate, în principal ajustarea structurii și nivelul cheltuielilor publice, nivelul deficitului bugetar și finanțarea acestuia, bugetele și impozitele locale, politica monetară, politica valutară și a cursului de schimb, ajustarea veniturilor salariale, privatizarea societăților comerciale cu capital de stat, restrucțuirea sistemului finanțier-bancar și restrucțuirea agriculturii, liberalizarea completă a mecanismului de formare a prețurilor. Având în vedere cele de mai sus considerați prioritățile, concentrate pe aceste rămâneri în urmă, să opereze corecturile necesare și să lanseze un nou „pachet” de măsuri de reformă în cadrul Strategiei, care să fie prezentate într-un document distinct.”

E greu de presupus ca Guvernul să opereze această redefinire a priorităților. De altfel, refuzul Fondului Monetar Internațional de a continua sprijinul finanic pe acest an pentru România mi se pare extrem de semnificativ în sanctonarea ineficienței și echivocului actului de guvernare.

Numărul șomajilor a depășit un milion, rata șomajului fiind în jur de 9%. Decalajul dintre ritmul inflației și cel de creștere a veniturilor salariale nominale s-a marcat, salariile crescând în aceeași perioadă doar cu 356.8%. Practic în cei aproape patru ani de tranziție salariile reale au scăzut cu

private de 11.2% (deci de peste patru ori mai mare decât cea a proprietății de stat).

Privatizarea se află în stadiu incipient. Până în prezent, prin diverse forme (vânzări de active, privatizări-pilot, MEBO) au fost privatizate efectiv doar 1% din activele supuse privatizării. Fondurile proprietății —

Economia reală

Criza reformei constante are implicații immediate asupra economiei reale. Pe ansamblu, în acest an legislativ situația principaliilor indicatori economico-sociali să a menținut critică.

Trebuie semnalat că după o scădere dramatică, în prima parte a anului, producția industrială a cunoscut, începând cu luna mai o anumită revigorare, ajungând ca în august ea să fie cu 15,8% mai mare decât în luna similară a anului trecut. Tot astfel, recolta cerealelor păioase a fost superioară celei a anului trecut, iar balanța comercială a cunoscut o anumită îmbunătățire.

În schimb, inflația a înregistrat o creștere cu cca 380%, făcând ca prețurile cu amănuntul să crească, de la 1 noiembrie 1990 și până acum de cca 35 de ori.

aproape 40%. Aceasta a condus și la scăderi în volumul vânzărilor de mărfuri (31,1% față de aceeași perioadă a anului trecut) și serviciilor (39,6%) această din urmă scădere datorându-se îndeosebi diminuării cererii turistice.

Scăderea volumului vânzărilor de mărfuri în condiții de inflație, când funcția de tezaurizare a monedei naționale se pierde dovedește că, în termeni reali, masa monetară a scăzut ceea ce are consecințe negative asupra capacitații de redresare economică.

Într-o situație critică se află și indicatorii calitativi a: activității economice. Rata rentabilității în sectorul de stat este negativă în unele sectoare (transporturi), între 0 și 1% în altele (agricultură, comerț) și doar de câteva procente (2 până la 3%) în industrie și turism. Rata medie a profitului în proprietatea de stat, rată care este, prin definiție, superioară ratei rentabilității, este de numai 2,6% față de cea a proprietății mixte de 10,7% și de cea a proprietății

unul de stat și cele cinci privatizate — se dovedesc instituții inoperante supuse unor interese ce contravin spiritului în care au fost create.

Unul din aspectele esențiale ale tranziției economice îl constituie crearea de mecanisme de funcționare a economiei de piață împreună cu evaluarea eficienței activității economice, formarea mecanismului este fundamentală în aprecierea rezultatelor reformei. Dar mecanismul de alocare eficientă a resurselor materiale nu s-au format datorită inexistenței competiției economice. Influența politicii greșite în domeniul dobânzilor împiedică realizarea unui mecanism de alocare eficientă a resurselor financiare, având drept consecință agravarea blocajelor financiare și a creditelor neperformante. Mecanismele de formare a prețurilor, de flexibilizare a cursului de schimb se mențin într-o formă anacronică. Mecanismul de circulație a capitalurilor este inexistență. Practic, cu excepția unui segment îngust și care privește îndeosebi zonele economice care intră în contact direct cu cererea finală, caracterul socialist-monopolist al economiei nu a fost înălțat.

Impactul în subconștiștual colectiv, în nivelul ontologic al existenței sociale, al acestei derive a economiei reale este dramatic și efectele sale se vor reverbera în timp. Asistăm astăzi la o realitate tulburătoare: în România, rata mortalității o întrece pe cea a natalității. În cifre absolute, populația țării a scăzut, iar diferența dintre moarte și viață, în termeni cantitativi, continuă să se adâncească.

Așadar, anul legislativ 1992—1993 a fost un an entropic. În termenii științei contemporane, entropia însemnă scăderea vitalității ființei naționale, iar în sens etimologic, apartinând vechilor greci, însemnă involuție.

LEXICON

Anchetă

Cu acest nume se desemnează un procedeu sau o tehnică de investigație socială care are o vastă utilizare. Se întâlnește în cîmpul fenomenelor juridice, purtând, în consecință, numele de *anchetă juridică* (sau, mai restricțiv, numele de *anchetă penală*). În cercetarea, de către o comisie parlamentară, a comportamentelor deviante ale oamenilor politici, îmbrăcând forma de *anchetă politică* sau *anchetă parlamentară*, în perceperea stărilor și situațiilor psiho-sociale sau pur sociale ale membrilor unei colectivități, când avem de a face cu *ancheta psihosocială* sau cu *ancheta sociologică* (denumită uneori *ancheta socială*), în prospectarea pieței, când este denumită *anchetă de marketing* sau *anchetă economică*, etc.

Elemente ale anchetei intervin în structura altor procedee sau tehnici similare, de exemplu, în structura sondajului de opinie, a interviului etc., estompându-le autonomia. Pe de altă parte, în ea se operează cu concepțele de *sondaj de bază* și *sondaj de analiză*, pentru a deosebi aria de investigare propriu-zisă de aria de generalizare.

Spre deosebire de observație, ancheta este mai promptă în obținerea informației. În utilizarea sa, cercetătorul ocupă o postură compozită-pasivă-activă; nu se atinge însă nici cota maximă de intervenție a celui ce organizează experimentul și nici cota minimă de nonintervenție a celui ce folosește observația sau „studiu urmelor” (documente, statistici oficiale etc.).

Obiectul oricărei anchete pare să fie fenomenul socială derulat, oarecum circumscris în act, în acțiune. De aceea, în anchetă, mai ales în cea juridică și în cea politică, anchetatorul caută nu pur și simplu informația, ci dovezile.

A realizat o anchetă, spun Rodolphe Ghiglion și Benjamin Matalon, în cartea lor *Les enquêtes sociologiques. Théorie et pratique* (Paris, Armand Colin, 1978) înseamnă a interoga un anumit număr de indivizi în vederea unei generalizări. Discursurile individuale, care constituie „materia primă” a anchetei, nu sunt spontane, ele sunt produse într-un context de interacțiune socială, astfel că, așa cum se petrec lucrurile cu orice situații provocate, „ni se spune ce se poate și ceea ce se vrea a se spune”. Dimensiunea informației, ca și interpretarea și generalizarea acesteia, suferă. Prin urmare, ancheta are anumite limite gnoseologice. (V.I.I.)

Varujan VOSGANIAN,
born in 1959. Graduate of the
Academy of Economics Studies
(Department of Commerce),
and of the University of
Bucharest (Department of
Mathematics). V.Vosganian is
currently in a Ph. D. program.
He has authored over 200 articles
on political economy, politics
and various essays.

Cvazi-revoluția și neajunsurile ei (fragment)

„Nu există socialism cu față umană,
ci doar totalitarism cu dinții smulși“

Adam Michnik

VLADIMIR TISMĂNEANU

Transformarea de regim deseori convulsivă și paradoxală din România de după 1989 nu poate fi înțeleasă și analizată corect fără integrarea trăsăturilor culturii politice comuniste din această țară. Deși s-a atenuat sensibil, climatul de neîncredere, de suspiciune și de teamă care încă mai dăinuie poate fi considerat ca o prelungire a formelor de conducere și de dominare autoritară exercitate de clica conducătoare în deceniile precedente.¹ Post-ceaușismul include multe elemente care făcuseră parte din arsenalul birocrației comuniste, printre care și componente ale structurii simbolice a legitimității vechiului regim: un partid/mișcare cvazi-carismatic, cu un lider puternic, în loc de proceduri și reglementări democratice impersonale; o exaltare a comunității național-omogene și o exploatare a temelor și mitologilor *völkisch populiste* de către forțele hegemoniste; o ostilitate (sau cel puțin o neîncredere) către relațiile de piață și cultură intensă a identităților și înclinațiilor colectiviste; și, în sfârșit, o anxietate a regimului, demonstrată printr-o puternică retorică a solidarității îndreptată împotriva unor pretinse conspirații externe pentru distrugerea unității statului-națiune. Faptul că aceste teme tratează comunismul și că de fapt sunt derivate din aparatul ideologic-sentimental al extremității drepte dintre cele două războaie face cazul românesc, prin sincretismul său, încă și mai misterios și mai provocator din punct de vedere teoretic.

Trecutul neînțeles

Mai mult decât oricare altă țară din fostul Tratat de la Varșovia, regimul României post-ceaușiste a ocolit clarificările trebuințioase unei reale terapii naționale. Arhivele sunt încă păzite cu gelozie, demonii unui trecut încă neînțeles sunt încă prezinenți, iar imaginația politică românească continuă să fie hătită de povestiri despre dorințe neîndeplinite și despre visuri de răzbunare. Refuzul încăpățanat al președintelui Iliescu de a permite o reală înlocuire a vechii elite politice nu este de fapt decât un corolar al dubioasei ortodoxii oficiale, conform căreia o dată ce Ceaușescu a fost îndepărtat și lichidat (în imprejurări încă neelucidate), comunismul a început să existe, iar România este cu totul altă țară. De fapt, după ridicarea (*uprising*) din decembrie 1989 trecutul comunist nu a fost examinat riguros. Nici o formă politică nu și-a asumat responsabilitatea experimentării în această țară a patru decenii de leninism: Partidul Socialist al Muncii (PSM), condus de un fost prim-ministrul lui Ceaușescu, Ilie Verdet, singura grupare care revendică public rolul de succesor al fostului partid Comunist Român (PCR) preferă acum să se distanțeze de trecutul dictatorial și să insiste asupra orientării sale socialiste tradiționale.² Chiar și minima auto-critică exersată de fostele partide comuniste din Europa centrală și de est a fost cu dibăcie evitată în România. Este ca și cum doar o clică subțire din jurul lui Ceaușescu ar fi reușit să impună un despotism acum respins de marea majoritate a populației. Umanitatea adulatorilor lui Ceaușescu a fost acum înlocuită cu un anti-ceaușism monolitic și necritic și de necalificat. Spre deosebire de colegii lor din fostele FDG, Cehoslovacia, Ungaria sau Polonia, foștii lideri ai PCR s-au abținut de la publicarea memorilor lor, iar vocile lor au fost auzite mai ales prin intermediul unor interviuri luate de Adrian Păunescu, un fost poet de curte al lui Ceaușescu, în paginile săptămânalului său neo-comunist *Totușii*

iubirea sau în alte ziare revizioniste cum ar fi *România Mare și Europa*.³

În România de azi, înțelegerea trecutului a fost împiedcată printr-o combinație de tacere convenabilă din partea noilor lideri și un tratament amatoristic, impresionistic și deseori vindicativ al perioadei comuniste din partea exponentilor opoziției. Foarte puține publicații s-au angajat în dezvaluirea unor documente importante din arhive, iar atunci când au făcut-o, analiza critic-comparativă a fost vizibil absentă.⁴ Prea puțin s-a făcut pentru a distinge între indivizi și instituții în abordarea terorii staliniste și a represiunii post-staliniste: un clar-obscur menținut sistematic deseori favorizează alibiuri oportuniste și legende de eroism sau de rezistență pentru folosița proprie. Într-împreună, în ciuda atmosferei clar anti-comuniste și a prezenței în postul de ministru al justiției a unui fost deținut politic, fostul ministru de interne al lui Gheorghiu-Dej de după 1952 și unul dintre principaliii arhitecți ai terorii staliniste din România, Alexandru Drăghici, a părăsit țara împreună cu soția sa Marta pentru a evita un proces.⁵

{...}

Natura ceaușismului

Spre finele domniei sale, Ceaușescu era privit de întreaga lume ca unul dintre ultimii urători stalinisti, pe căpătănește și gigantice proiecte arhitecturale sau industriale și visceral oștil reformelor inițiate de Mihail Gorbaciov.⁶ Această imagine, cu totul justificată înăuntrul seama de ultimele amăgiri paranoice ale „conducătorului”, a avut ca rezultat ascunderea unor stadii diferite în evoluția sau devoluția regimului lui Ceaușescu. Atunci când el a venit la putere în martie 1965, cel mai Tânăr lider de partid din Tratatul de la Varșovia, Nicolae Ceaușescu a inițiat o destalinizare parțială renunțând la unele dintre cele mai represive trăsături ale conducerii predecesorului său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, relaxând controlul ideologic al partidului, distanțându-se de abuzurile lui Dej, limitând influența poliției secrete printr-o supraveghere mai intensă a partidului asupra operațiilor sale și deschizând România spre vest. Această perioadă de „libertate de la vîrf” a durat din 1965 până în 1971. Următoarea etapă a radicalizării regimului a inclus o reafirmare a ortodoxiei ideologice, campanii anti-intelectuale ciclice, o dramatică transformare a elitei prin eliminarea „baronilor” lui Dej din toate pozițiile importante și promovarea în aceste poziții a loialiștilor lui Ceaușescu, o intensificare a investițiilor în industria grea și o creștere a voluntarismului în deciziile strategice. Cultul conducătorului a devenit din ce în ce mai evident, iar tehnicele staliniste tradiționale de mobilizare au fost restaurate (de exemplu, sănătatea de construcții pentru tineret, indoctrinarea ideologică obligatorie etc.) După 1974, mai ales, Ceaușescu s-a angajat într-o dinastizare a socialismului „românesc”, prin promovarea unor membri ai familiei sale „restrânsă” în posturi cheie de partid sau de stat. Cea mai vizibilă și mai influentă a fost soția sa Elena, care, în cursul anilor '80, a devenit a doua, cea mai importantă persoană în ierarhia partidului și statului. În cele din urmă, ultima etapă de dezintegreză lentă și ineluctabilă a regimului care a coincis cu reformele lui Gorbaciov: Ceaușescu, un leninist credincios, dar primitiv, detesta perestroika și nu a făcut un secret din condamnarea sa a încercărilor sovietice de a reînnoi sistemul. Între 1985-89, politica lui Ceaușescu a devenit

de-a dreptul haotică și auto-distrugătoare. Sprijinindu-se din ce în ce mai mult pe sfaturile soției sale, el a antagonizat birocrația de partid, care se simțea atinsă în drepturile sale de autoritate și de putere, și deși înconjurat permanent de ritualuri de adorație, el era prost informat și prădă exceselor de panică și de isterie. Spre sfârșitul vieții, Ceaușescu devenise un dictator bolnav și izolat, complet degenerat de poliția sa secretă, manipulat de o camarila ineptă și extrem de coruptă.

Partidul Comunist Român, înființat în 1921, era formal forța conducătoare în țară, dar în realitate Ceaușescu și clanul său au neutralizat conducerea colectivă a partidului (Comitetul Politic Executiv) ca organ de decizie. În timpul anilor '70 și '80, Comitetul Central și Congresele partidului constituiau răsunătoare consiliu și comitet a căror sarcină era să aplaudă servil inițiativele lui Ceaușescu. La vîrfurile guvernului român nu exista nici o urmă de comportare colegială. Elita politică era demoralizată și strict subordonată celebrei Securități (poliția secretă), pe deplin dominată de cei desemnați de Ceaușescu (Emil Bobu, Tudor Postelnicu, Iulian Vlad). Aceasta a fost cu adevărat un ciudat fenomen românesc care poate explica multe tribulații post-revolutionare: emascularea aproape totală a aparatului de partid și promovarea poliției secrete în poziția de deținător crucial al puterii politice, un adevărat „stat în stat”. Căpățântă acestor ușor înțeleși și urători de funcții ale partidului într-un regim leninist este legată de suspiciunea exagerată a lui Ceaușescu, dar și de faptul că el era conscient de nemulțumirea în creștere, chiar și printre sprijinitorii săi loiali de altădată din sănătatea nomenklaturii. Cazul lui Iliescu însuși este paradigmatic pentru această situație: un protejat al lui Ceaușescu încă din anii '60 timpuri, acesta a devenit tot mai marginal ca rezultat al rezervelor pe care le avea asupra cursului neo-stalinist de după 1971.

Deși Congresul al IX-lea al PCR din iulie 1965 continua să fie ridicat în slăvi ca un punct de întoarcere în istoria României, majoritatea liderilor aleși cu acea ocazie au fost mai apoi înlocuți cu aparatchini mai tineri și mai obediienți. Se poate spune chiar că epurarea elitei PCR în timpul anilor '80 a fost atât de radicală încât partidul și-a pierdut identitatea. Promovarea pe linie de partid era dictată de Elena Ceaușescu, pe baza unui singur criteriu: — loialitatea testată față de clanul prezidențial. Cea mai slabă exprimare a vreunei critici era imediat sancționată prin excludere din conducerea la vîrf: sfârșitul carierelor politice ale lui Ion Iliescu, János Fázkás, Virgil Trofin, Vasile Patilinel și alții vine în sprijinul acestor afirmații. Chiar și asociații de lungă durată ai lui Ceaușescu, ca fostul prim-ministrul Ilie Verdet sau fostul ideolog-șef Paul Niculescu-Mizil au fost trecuți în poziții politice insignificante.

Folosind pretextul opoziției sale față de hegemonia sovietică, Ceaușescu a pus pe picioare o ideologie originală a unui socialism românesc, care amesteca o angajare stalinistă față de economia centrală planificată și de agricultura colectivistă, cu temele tradiționale ale extremității drepte (mitul unei națiuni omogene, exaltarea unor domnitori feudali, insistarea asupra rădăcinilor traco-dacice ale națiunii române, fixația xenofobă pe pretinse conspirații ale străinilor, anti-intelectualism etc.).¹² Gheorghiu-Dej reușise cumva să impiedice destalinizarea și să păstreze România printre fortărețele ortodoxiei comuniste unde el domnea ca ofițer superior al unei oligarhii și avea control deplin asupra birocrației de partid.¹³ Sub Ceaușescu, puterea sa

exercitată de o coterie restrânsă care folosea mecanismele autoritarismului populist, manipularea simbolică și, mai ales după 1980, teroarea psihologică de masă. Cu toate că Ceaușescu s-a abținut să recurgă la procese regizate sau la epurări sângeroase, el a permis Securitatea să-și stabilească o rețea uriașă de informatori și de „colaboratori” a cărei sarcină era să prevină apariția oricărei descuții critice. În timpul ultimilor ani ai stăpânirii lui Ceaușescu românii au experimentat nu numai agonie unor greutăți economice groaznice, dar și o stare de descurajare morală și de frică generalizată. Cum scria filosoful rus Nikolai Berdiacev: „O stare de teroare nu însemna numai acțiune fizică, cu arestări, torturi și pedepse — ea este mai presus de toate o acțiune mentală“.¹⁴ Aparatul de partid continua să fie lent lipsit de putere și să fie umilit. Deoarece liderul se închipuia pe sine ca garantul independenței țării, orice formă de opoziție sau de acord era tratată ca o ofensă criminală. A pune la îndoială infiabilitatea lui Ceaușescu echivală prin definiție cu o încercare de a slăbi apărarea și suveranitatea țării. În plus față de obstacolele psihologice legate de dezvoltarea anemică a vreunei rezistențe intelectuale față de tiranie, eventualii disidenți români se mai loveau de încă un obstacol, legat de imaginea pe care Ceaușescu și-o făcuse în vest ca oponent al hegemoniei sovietice. În timp ce în cazul Cehoslovaciei de după 1968 cancelariile și mass-media occidentale erau aproape instinctiv favorabile oricărui gest de opoziție față de regimul Husák, a fost nevoie de decenii ca acestea să abandoneze imaginea lui Ceaușescu ca adevărat patriot.

Disidența din România a fost practic redusă la proteste individuale împotriva celor mai scandaloase decizii ale liderului suprem (sau ale Conducătorului, cum era numit el de către aparatul de propagandă). Cei care încercau să critice politicile din ce în ce mai iraționale ale lui Nicolae și ale Elenei Ceaușescu erau automat etichetați ca trădători ai interesului național, iar unii dintre ei au fost expediati peste graniță, alții au fost ținuți sub arest la domiciliu, iar alții au fost încarcerati sau, pur și simplu, au dispărut. Cazul scriitorului Paul Goma, care în 1977 a organizat o mișcare pentru drepturile omului, simbolizează soarta disidenților români: după nenumărate hărțui și chiar încercări de mituire, Goma a fost forțat să se exileze în Franță.¹⁵ Conducătorii grevei minerilor din Valea Jiului din 1977 au fost arestați, iar mulți au dispărut pur și simplu.

Contrapartea represiunii domestice era cursul autonomist al politiciei externe a lui Ceaușescu care asigura regimului său o anumită autoritate în probleme internaționale. Spre deosebire de alți lideri din blocul sovietic, Ceaușescu nu era perceput ca o marionetă a Kremlinului, iar inițiativele sale erau deseori prețuite pentru perspectiva lor „de lungă durată“. Este suficient să menționăm aici refuzul său de a rupe relațiile diplomatice cu Israelul în 1967, după „Războiul de 6 zile“ sau condamnarea sa vehemență a invaziei Cehoslovaciei în august 1968. Pentru mulți oameni din vest, Ceaușescu era un „comunist răzvrătit“, interesat mai ales în apărarea căii originale a țării sale împotriva amestecului sovietic.¹⁶

Pe măsură ce occidentul s-a lăsat atras în relația sa amicală cu Ceaușescu, intelectualii români critici s-au simțit tot mai abandonati și mai neputincioși. După părerea lui Václav Havel, una dintre premisele hotărârii de a se angaja în activități distincte constă în sentimentul că actele tale nu vor trece neobservate de forțele democratice din

vest.¹⁷ Coerciția mentală, îndoctrinarea și înregimentarea erau instrumentele perpetuării sistemului represiv. Nici un fel de forme organizate de activism al clasei muncitoare nu putea apărea, iar pușinele încercări de a înființa sindicate au fost strivite din față. Înregul sistem educațional și cultural era subordonat deciziilor capricioase ale Eleniei Ceaușescu. Dacă în primul stadiu al stăpânirii lui Ceaușescu acesta a fost tolerant față de un marxism critic și a permis experimentul cultural, situația s-a schimbat dramatic după vizita lui în China și Coreea de Nord în 1971. După călătorie, Ceaușescu s-a angajat într-un fel de mini-revoluție culturală, care a avut consecințe dezastrosoare pentru viața spirituală românească. Multii dintre intelectualii cei mai străluciți au emigrat sau au fugit. Alții s-au retras într-un fel de emigrație internă, refuzând să participe la spectacolele oficiale în aer liber. Cu toate acestea, un grup vociferant de scriitori a subscris la laudele șoviniste ale ideologiei oficiale și s-a plasat în postura de scriitori de curte pentru Conducător și soția sa. Cei mai notori erau Adrian Păunescu, pe vremuri un poet dotat dar care, ca editor al revistei *Flacără*, a regizat adunări grotesce ale tineretului sub auspiciile revistei sale, în care mii de "teenageri" fanatizați cântau în cor inimuri spre gloria eternă a lui Ceaușescu; Eugen Barbu, un fost membru supleant al Comitetului Central și romancier denunțat de proprii săi colegi din Uniunea Scriitorilor pentru plagiat, dar care se bucura de protecția lui Ceaușescu și putea organiza în paginile revistei sale *Săptămâna*, la care era director, campanii morbide împotriva tuturor intelectualilor suspectați de înclinații critice; sau Cornelius Vadim Tudor, un versificator mediocru care, "cântă" în poemele sale pretinsul eroism al lui Ceaușescu și al soției sale și care a scris unele texte insultătoare anti-semitice care au stârnit mânia atât a colectivității evreiescă, cât și a intelectualilor români cu vederi democratice. Este dincolo de orice îndoială că informațiile de care Barbu sau Vadim se foloseau proveneau de la Securitate: în paginile *Săptămâni* ei se refereau de regulă la jurnale private și chiar la note de interogatori ale celor care îndrăzniseră să-și exprime dezgustul față de regimul comunist. Nu ar fi nici un motiv să ne referim la aceste nume dacă ele ar fi dispărut după prăbușirea regimului Ceaușescu. Dar toți — Păunescu, Vadim și Barbu — au reapărut după decembrie 1989 drept campioni ai unui

naționalism furios și radical, "cu o ecou rasiste, care pur și simplu au aruncat peste bord ilustrul comunism de măntuială al timpurilor de odinioară. Acum ei se află printre cei mai activi expoziți ai alianței etnocentrice radicale, ale cărei principale ţinte sunt partidele democratice și toți indivizii care poartă un simbol de opozitie anti-ceaușistă".¹⁸ În timpul alegerilor din septembrie 1992, ei chiar au reușit să capete scaune parlamentare, militând pe o platformă impregnată cu lozinci xenofobe. Mai mult, în noiembrie, atât Vadim Tudor cât și Păunescu au fost numiți în Comisia pentru Cultură a Parlamentului.

Disidența română a reflectat desigur particularitățile culturii politice a țării sub comunism. Mai întâi de toate, nici o altă țară din estul Europei cu excepția Albaniei, nu a trecut într-o atât de lungă experiență cu represiunea stalinistă. În al doilea rând, demolarea inteligenției naționale în anii '50 a mers, poate, cu mult mai departe, mai ales din cauza complexului chinuitor de inferioritate al comuniștilor români, care încercau să-l depășească pe Stalin însuși în truda sa de a impune noua ordine. În al treilea rând, propaganda național-comunistă a atins coarde sensibile printre mulți intelectuali români, care au acceptat sau chiar au dorit cu dinadinsul să devină membri ai PCR.¹⁹

Această analiză ar fi incompletă dacă am neglijă anumite grupuri sau asociații care au reușit totuși să pună în discuție monopoul ideologic al partidului. Una dintre acestea este Uniunea Scriitorilor, o instituție desemnată ca un instrument stalinist de controlul deplin al literaturii. După 1971, Uniunea a rămas una dintre foarte puținele instituții care a permis dezbatere substanțială

asupra unor subiecte legate de ideologie. Conflictul din cadrul Uniunii dintre stalinisti naționaliști (diriți de Paul Anghel, Eugen Barbu, Dan Zamfirescu, Adrian Păunescu, Dinu Săraru și Mihai Ungheanu) și liberali (inclusiv Nicolae Manolescu, Dan Deșliu, Ștefan Augustin Doinăș, Gheorghe Grigore, Andrei Pleșu, Alexandru Paleologu, Mircea Zaciu, Dorin Tudoran, Mircea Dinescu, Dan Hălieș, Octavian Paler) nu a fost de fapt decât o luptă politică. Echipa dintâi se bucura de sprijinul deplin al puterii. Cea din urmă trebuia cumva să sprijine formal dogmele oficiale, repudiind în același timp cele mai grotesce și mai dăunătoare consecințe ale acestora. Spre sfârșitul anilor '70, naționaliștii i-au cerut lui Ceaușescu să le permită să formeze o Uniune a Scriitorilor cu adevărat comuniști, învinuindu-i pe colegii lor liberali că ar fi "cosmopoliti" manipulați pe postul de radio "Europa Liberă". Ultimul congres al Uniunii Scriitorilor tolerat de Ceaușescu a avut loc în 1981 și s-a sfârșit printre un compromis neviable între cele două grupări: liberalii și-au dat seama de neputința lor și s-au retras în ceea ce ei numeau "rezistență prin cultură". Ceva mai târziu, atunci când condițiile au devenit insuportabile, unii dintre aceștia s-au angajat în activități deschise disidente. Uniunea Scriitorilor însăși a vegheat după aceasta sub forma unei instituții inerte, iar președintele ei, Dumitru Radu Popescu, a participat la toate ritualurile oficiale care au urmat.

Până prin anii de început ai deceniului '80 și mai ales până la începutul perestroiciei în URSS, Ceaușescu a devenit capabil să folosească "excepționalismul" său în favoarea opiniilor sale politice. Dezintegrarea politică de pe la sfârșitul anilor '80 și intensificarea presiunilor internaționale asupra României au contribuit la slabirea puterii lui Ceaușescu. Boala era vizibilă peste tot, printre conducători și deopotrivă printre cei conduși. Români erau desgustați de un regim ale căruia fundamente erau corupție, represiunea și săracia. În decembrie 1989 ei au lansat o rebeliune anticomunistă și au doborât cu această ocazie întreaga fațădă instituțională a socialismului de stat. Timp de mai multe ore, la 22 decembrie a existat un vid de putere în România și atunci se părea că saltul țării spre democrație va decurge în liniește. Dar după asta a urmat o contralovitură, plină de violență. Birocracia, mult timp frustată de capriciile președintelui, a ieșit în față și a pretins să conducă poporul împotriva

sprijinitorilor dictatorului. Ei au pretins că sunt revoluționari și mulți români au fost înselați de această travestire. Ca urmare, Frontul Salvării Naționale (F.S.N. sau Frontul) a creat un nou mit, un fel de mișcare-umbrelă dominată de fanatici neo-leniniști al căror scop real era să războiuze, mai degrabă decât să înlocuiască, sistemul comunist. Ei au pus mâna pe putere în umbra confruntărilor sângeroase dintre revoluționari și Securitate.

Victoria F.S.N. a fost o pseudo-formă de străpungere revoluționară, o încercare din partea birocratiei asediate de a inventa un nou principiu de legitimitate prin renunțarea la cele mai compromise trăsături ale sistemului. Prin urmare, o revoltă spontană de jos a fost "confiscată" de un grup de reformiști comuniști, ale căror principii de acreditare constau din opozitia lor mai puternică sau mai slabă față de politica excentrică a lui Ceaușescu. Atunci când revolta și-a dat seama că a fost înselați și că idealurile lor au fost trădate, România intrase deja într-o perioadă de adânci tulburări. Acum viitorul țării atârnă de rezolvarea conflictului dintre partidele și grupările democratice, odată cu cele conservatoare, autoritare și xenofobe, pe de altă.²⁰

Traducere de
Alexandru BUTUCELEA

Articol apărut sub titlu „The Quasi-Revolution and its Discontents: Emerging Political Pluralism in Post-Ceaușescu Romania” în *Eastern European Politics and Societies*, Volume 7, No. 2, Spring 1993, p. 309-348.

¹⁷ Pentru o analiză judicioasă a problemelor României post-comuniste, vezi Katherine Verdery

și Gail Kligman, „Romania after Ceaușescu: Post-Communist Communism?”, publicat în *Eastern Europe in Revolution*, (Ithaca, 1992, pp. 117-147) editat de Ivo Banac. Împărtășesc cu cele două autoare nemulțumirea privind folosirea ideologică a termenului de „neo-comunism” atunci când sunt discutate regimul lui Ceaușescu și dorința FSN de a dobândi hegemonia. În adevăr, pentru ca neo-comunismul să existe sunt necesare un zel doctrinar și o puternică angajare organizațională ca surse imaginate de legitimitate. Or, așa cum a părut clar pe durata a trei ani de la ridicarea din decembrie, nouă regim continuă să apară ca milenar în deciziile sale: retorică populistă a lui Ion Iliescu este mai curând apropiată de atitudinile anti-capitaliste gen „a treia cale” ale lui Andreas Papandreou, decât de orice crez leninist sau neo-leninist. Mai mult, neo-comunismul presupune o strategie ofensivă de restrucțare, dar nu se poate să nu fie socat de negarea clară a unor astfel de tendințe de către sprijinitorii FSN. Ca atare, eu aș prefera un concept precum „democrație autoritară”, care are meritul de a sublinia slăbiciunea mijloacelor de control și echilibrul din sistemul politic din România, precum și anemia inițiatiilor civice și a instituțiilor contramajoritare. Pentru climatul de suferință și de minciună din timpul regimului Iliescu, vezi articolul concluziv al lui William McPherson „Intrigue, Illusion and Iliescu: Reaching for Reality in Romania”, în *The Washington Post* din 13 sept. 1992.

²¹ Vezi interviul lui Tudor Mohora, responsabilul cu propaganda la PSM, publicat în *Flacără*, nr. 91, 1-7 sept. 1992. Pe la începutul anilor '80, Mohora era președinte al Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România (U.A.S.C.R.)

²² De exemplu, Păunescu a publicat interviuri cu fostul șef ideologic Dumitru Popescu și cu fostul premier pe de vremea lui Dej și Ceaușescu, nonagerarul Ion Gheorghe Maurer (născut în 1902). În mod surprinzător, acesta din urmă a refuzat să fie de acord cu părea lui Păunescu, după care Ceaușescu nu a trebuit să fie executat. În ceea ce privește foșii membri ai Comitetului politic executiv, aflați închisoare, ei împărtășesc aceeași credință că evenimentele din decembrie 1989 au fost instigate de agenții străini și susțin scandalul paranoic al unei înțelegeri sovieto-americane hotărâtă să-l răstoarne pe Ceaușescu și să nimicească România. Printre cele mai ofensive versiuni ale punctului de vedere revizionist se numără notele din închisoare ale fostului ministru de externe Ion Totu (care între timp s-a sinucis). Un manifest al național-stalinismului, îmbibat cu antisemitism și cu nostalgii în privința vremurilor lui Ceaușescu. Textul lui Totu punea în opozitie proveniența sa (era fiul unui țărănești român), cu aceea a fostului prim-ministru Petre Roman, la care se referă ca „la o orgoglitură privilegiată a cominternului Valter Neunländer”. Vezi articolul „Mesage de dincolo de moarte”, publicat în *România Mare* din 15 mai 1992.

²³ Acesta este cazul unuia dintre cele mai sădeștoare săptămâna, *Cuvântul*, care a publicat în serial un raport secret de partid din 1967-68 întocmit în vederea reabilitării fostului membru al Biroului Politic și ministru de justiție Lucrețiu Pătrășcanu, care a fost executat după o judecată încoronată în aprilie 1954. Cititorul neavizat se trezea rătăcit într-un noiam de nume și de date, iar editorii nu au furnizat informațiile necesare de context pentru a afirma în mod clar sensul lor. Cum același lucru se poate spune despre cotidianul independent *România liberă*, mai precis despre serialul intitulat „Procesul comunismului”, în care au fost publicate mărturii ale unor victime sărăi nici o încercare de a documenta fundamentele instituționale și sociologice ale represiunii politice.

²⁴ Se înțelege că nimenei nu a putut indica pe unde colindă Drăghici, iar inexplorabila moară de zvonuri bucureștene arată că el s-ar afla în Ungaria (o ipoteză promptă negată de autoritățile ungare).

(...)

²⁵ În Epoca lui Ceaușescu, personalul era un admirator al modelului de socialism avansat de Stalin reiese limpede din declarațiile sale off-the-record făcute în 1988 lui Ken Auchenbach, de la *Newsweek*. Vezi "The Politics of Repression in Ceaușescu's Romania" de Gail Kligman, în *Eastern European Politics and Societies*, vol. 6, nr. 3, Fall 1992, pp. 364-418.

²⁶ Pentru o remarcabilă investigație reverberațiilor culturale ale ceaușismului, vezi cartea lui Catherine Verdery, *National Ideology Under Socialism* (Berkeley, 1991). Pentru analizele sistemului politic sub Ceaușescu, vezi, Nicolae

Ceaușescu: *A Study in Political Leadership* (Boulder, 1989) de Mary Ellen Fischer, *Romania: Politics, Economics, and Society* (Boulder, 1985) de Michael Shafir și "Personal Power and Political Crisis in Romania" de Vladimir Tismaneanu, *Government and Opposition* (London), vol. 24, Spring, 1989, pp. 177-198.

²⁷ Pentru analize asupra perioadei Dej, vezi Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania* (Berkeley, 1971) și Vladimir Tismaneanu, "The Tragedy of Romanian Communism", în *Eastern European Politics and Societies*, 3:2, Spring 1989, pp. 329-376. Natura luptelor politice dintre elitele comuniștilor români a fost dezbatută de mine în cartea *Arheologia terorii*, care urmează să apară la Editura Eminescu din București (cartea a apărut între timp și a fost recenzată în *Sfera Politicii* — n. ed. V. D. P.).

²⁸ Citat de Dmitri Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy* (Rocklin, California, 1992), p. 156.

²⁹ Semnificativ, Goma se mai află încă în exil în Franța, deși majoritatea cărților sale au fost publicate după decembrie 1989 și în România. Alți critici ai regimului lui Ceaușescu care nu s-au întors în țară după prăbușirea dictaturii sunt Dorin Tudoran (editorul revistei trimestriale cultur-politice *Agora*, publicată în Statele Unite), Mihai Botez, Liviu Cangeopol, Ion Negoițescu (de curând decedat) și Ion Vianu.

³⁰ Vezi Harry G. Barnes, Jr., "Impressions on Romania", David Funderburk, "Relations Between the United States and Romania during the First Half of the 1980s" și Nistor Ratesh, "The Rise and Fall of a Special Relationship", *The United States and Romania: American-Romanian Relations during the Twentieth Century* (Woodland Hills, California, 1988), editor Paul D. Quinlan.

³¹ Vezi Václav Havel, "The power of the Powerless", *The Power of the Powerless: Citizens against the State in Central-Eastern Europe* (Armonk, N.Y., 1990) pp. 23-96, editată de Václav Havel, et al.

³² Cele mai active publicații ale „stângii brune” (sau ale „dreptei roșii”, cum mai este caracterizată această tendință) sunt săptămânaile *România Mare* (condusă de Cornelius Vadim Tudor și Eugen Barbu), *Europa* (condusă de fostul apparatchik de partid Ilie Neacșu, un militant deschis pentru reabilitarea securității) și *Totuși iubirea* (condusă de Adrian Păunescu). Pentru o cercetare a ideologiei extrem-naționaliste a acestor publicații, vezi articolul lui Vladimir Tismaneanu și Mircea Mihailescu „Infamy Restored”, în *East European Reporter*, vol. 5, nr. 1, January-February, 1992, pp. 25-27.

³³ Una dintre cele mai bune analize ale suferințelor morale ale inteligenției românești în anii '80 o face Dorin Tudoran în eseul său *Frig sau frică: Reflectii asupra condiției intelectualului român*, tradus în engleză sub titlu *Frost or Fear: Reflections on the Condition of the Romanian Intellectual* (Dephine, Ala, 1988). Pentru o antologie remarcabilă de texte și mărturii ale disidenților români, vezi numărul special al revistei lunare *Transilvania*, nr. 1-2, 1992.

³⁴ Pentru natura puterii politice post-ceaușiste din România, vezi Vladimir Tismaneanu "New Masks, Old Faces: The Romanian Junta's Familiar Look", din *The New Republic*, February, 1990, pp. 71-72, precum și "Between Revolutions: Vying for the Christmas Uprising", din *The New Republic*, April 23 1990, pp. 23-25.

Vladimir TISMĂNEANU,
born in Bucharest in 1951 is
Associate Professor of Government and Politics at the University of Maryland, College Park) and Associate Director of the University Center for the Study of Post-Communist Societies. A frequent contributor to major American and European publications, he is the author of many articles and books including, most recently *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel* (New York: Free Press, 1992).

The Strange Death of Soviet

— interviu cu

Dacă m-ar întreba cineva cum trebuie să fie un *political scientist*, n-aș putea să-i fac un portret-robot, dar i-aș arăta câteva chipuri — nu prea multe. Într-o călătorie la Washington, D.C., precum și pe diferite programe ale televiziunii americane, iar de fiecare dată ceea ce spunea el te lăsa perplex. Mi l-a prezentat, într-o seară, Vladimir Tismaneanu, la o recepție aniversară a lui *Journal of Democracy*, la National Endowment for Democracy. Urma să ne întâlnim pentru un *scientific interview* de care aveam nevoie pentru lucrarea mea de la Maryland. Și cum vorbea „ca la carte”, am hotărât, de comun acord, să public o parte din interviul nostru în *Sfera Politicii*.

Charles H. Fairbanks, Jr. este *research professor* de relații internaționale la Paul H. Nitze School of Advanced International Studies of John Hopkins University, unde este directorul programului „Soviet and American national security policy-making” de la Foreign Policy Institute al aceleiași Universități. După ce a predat *political science* la Universitatea din Toronto și Yale (1974—1981), el a lucrat în administrația Reagan ca membru în Policy Planning Staff, iar apoi ca Deputy Assistant Secretary for Human Rights and Humanitarian Affairs în U.S. State Department (1982—1984). În 1988, a fost unul dintre consilierii lui George Bush în campania electorală. Deși a publicat extensiv temeinice studii pe probleme precum controlul armamentelor, cursa înarmărilor, afaceri sovietice sau competiția navală dintre Anglia și Germania înaintea primului război mondial, el face parte dintre cei care nu se grăbesc să publice cărți. Abia acum el termină o carte despre politica birocratică sovietică și Soviet policy-making. Pentru că tot ceea ce face poartă marca excelenței, i-s-a propus din partea celebrei reviste *National Interest* să fie *quest-editor* al numărului special, apărut în primăvara lui 1993 și pregătit vreme de trei ani, număr consacrat căderii comunismului sovietic. Din motive de spațiu tipografic, am redus la maxim dintr-un interviu care pe măsură ce continua devinea tot mai *insightful*.

— Sunteți un critic acerb al sovietologilor occidentali care au convins opinia publică și liderii politici occidentali că JIRSS [Jurnalul Internațional de Relații Internaționale] este „stat normal”, comparabil cu democrațiile occidentale, ba chiar superior în multe privințe. Îi criticați pe aceia care au redus *perestroika* exclusiv la o modernizare de tip occidental. Aș vrea să explicați însă de ce comparați *perestroika* lui Gorbaciov cu *Marea Revoluție Culturală Proletară* a lui Mao-Tse-dung în China. De ce o numiți „Revoluția Culturală” a lui Gorbaciov?

— Occidentalii au văzut *perestroika* drept o reformă. Dar Gorbaciov a declarat cu sinceritate că „*perestroika* este o revoluție”. În Uniunea Sovietică, schimbările politice puteau avea loc numai de sus în jos. În istoria sovietică, revoluția lui Gorbaciov a fost cea de a patra: prima a fost Revoluția din Octombrie, apoi „*A Doua Revoluție a lui Stalin*”, apoi destalinizarea lui Hrușciov, și în cele din urmă *perestroika*. Toate sunt revoluții în interiorul revoluției.

Dacă studiem patternurile de succesiune, *perestroika* seamănă mai mult cu strategia lui Mao decât cu cea americană sau occidentală. Când un președinte american moștenește autoritatea, în urma alegerilor, autoritatea lui se află de obicei în punctul ei de maxim. Clinton se bucură de „luna lui de niște” acum la începutul administrației.

Patternul succesiunii sovietice de la un lider suprem la altul urmează o mișcare de tip opus: mai întâi, puterea vechiului Secretar General este dispersată către o „conducere colectivă”; apoi are loc o recuperare graduală a puterii de către nou Secretar General. În cadrul lui Politburo există căjuiva lideri rivali. Ca să-și asigure dominația asupra lor, Stalin, Malenkov, Hrușciov și Andropov toți au încercat să aducă în arena politică elemente ale societății, în mod normal excluse din politică.

Hrușciov a folosit strategia de a-și amenința colegii cu erupția nemulțumirilor populare dacă nu i se dădea puterea. În cazul Revoluției Culturale a lui Mao, liderul chinez a scos în străzi studenții și muncitorii radicali împotriva celorlalți membri din Politburo. Gorbaciov a adoptat aceeași strategie a mobilizării pe o scară gigantică, cu strategia *glasnost* în presă, cu eliberarea vocilor intelectualilor și dizidenților pentru a cere schimbări drastice organizarea unor „fronturi populare” și a altor grupuri în formele din afară controlului partidului, cu demonstrații de stradă împotriva delegațiilor aleși de oficialitățile locale la conferința partidului etc.

Revoluția lui Gorbaciov a rezultat din strategia politică gorbaciovistă a fost impingerea tuturor elementelor nesatisfăcute (de la minoritățile și naționalitățile non-ruse la clasa muncitoare, și unor largi segmente de populație marginalizate și demoralizate) în politică. El a determinat ca residențele apolitice să intre în luptă sovietică să devină potențiale opozante. Gorbaciov a eliberat totodată politice, mobilizând intelectuali și studenți. El a dat tuturor mari speranțe că astăzi să vină noua era democrației. Totodată, în stînă însă de la 1945, în urma căzătoriei cu tarii speranțe și proiecte comunismului inclusiv Revoluția

de succesiune a lui Gorbaciov. Efectul ei a fost discreditarea fiecărui Secretar General de la Lenin încoace, a fiecărui centru instituțional de putere (aparatul de partid, ministerul central, armata și în oarecare măsură KGB-ul), ba chiar pe fiecare lider alternativ de la vremea respectivă, cu excepția lui Gorbaciov. Procesele spectacol de la Moscova și Marile Epurări au discreditat pe fiecare lider din Vechea Gardă Bolșevică, cu excepția lui Stalin. Destalinizarea lui Hrușciov a reușit performanțe asemănătoare. Dar Gorbaciov a făcut același lucru, într-un mod mult mai radical. Să nu mă înțelegeți însă greșit: a recunoaște până în ce grad strategia lui Gorbaciov era stalinistă în formă nu înseamnă a nega că agenda lui era occidentală în conținut.

Rădăcinile staliniste ale perestroikăi

— Cum argumentați împotriva celor care susțin că prăbușirea comunismului a fost urmarea unei conspirații?

— Unor asemenea naivități care stăpânește imaginarii colectivi al unor largi segmente ale populației din fostele țări comuniste, lipsite vreme de decenii de informații, educație, spirit critic, le-aș pune capăt prin sublinierea atenției a adevărului.

Gorbaciov a declanșat revoluția în interiorul revoluției pentru a salva comunismul. Stalin descooperise propria lui formulă pentru a-și îndeplini revoluția înăuntru revoluției: *Marea Teroare*, Hrușciov descooperise destalinizarea. Gorbaciov a descooperit incredibilă putere a ideilor și, prin urmare, enormul potențial al intelectualilor. Să vă explic: de mai multă vreme sunt angajat într-o cercetare istorică destinată investigării legăturilor dintre *perestroika* anilor '80, în aparență atât de occidentală și comunismul revoluționar, stalinismul radical al deceniilor timpurii. Sovietologii au căutat precedentele în *noua politică economică* și în Buharin. Însă sloganurile perestroikăi nu vin de acolo, ci s-au născut din *A Doua Revoluție* a lui Stalin: îl găsim frecvent în ziare pe la sfârșitul anilor '20, termenul de *perestroikă* fiind un element propriu retoricii lui Iordanov, păstrătorul rigorii ideologice, mobilizaționale a stalinismului „de stânga”. La plenara din februarie-martie 1937 a Comitetului Central, raportul lui Iordanov, care fixa justificarea ideologică a marii Terori, purta numele de „*Perestroika muncii politice de partid*”. Iordanov utiliza în mod constant și alți termeni cheie care au reapărut la Gorbaciov: *glasnost*, democratizare, *samodeyatel'nost* („spontaneitate”).

Câteva persoane sunt elementul de legătură între Iordanov și perestroikă: Otto Kuusinen, Iuri Andropov, Alexei Rumianțev, Egor Ligaciiov, toți făcând parte din anturajul lui Iordanov. Cea mai importantă figură, Andropov, și-a datorat cariera extremismului perioadei Marii Terori, care l-a ridicat, în 1938, la vîrstă de 24 de ani, în poziția de prim-secretar al Komsomolului Biroslav, în 1949—1950, în „gărzea Leningrad”, discipolii lui Iordanov au fost epurați, adesea ucisi.

Unul dintre liderii Komsomolului provincial, dat afară din patria patronului Iordanov, a fost Egor Ligaciiov, cel care a devenit mai târziu — împreună cu Gorbaciov și Kijkov — unul dintre cei trei principali creațori politici ai perestroikăi, ulterior rivalul și oponentul lui Gorbaciov. Cu toate acestea, Ligaciiov nu a reușit

Communism. An Autopsy

Charles H. Fairbanks Jr. —

Kuusinen, un bolșevic finlandez din vechea gardă, care a ocupat nu multă vreme funcția de Secretar Executiv al Cominternului și Andropov, au fost salvați de Hrușciov, iar în 1951—1953, chiar înaintea morții lui Stalin, bătrânul dictator pregătea o altă campanie de teroare, marcată politic de o nouă cotitură către stânga. Kuusinen a fost numit de Stalin membru al Prezidiului, iar Andropov în aparatul Comitetului Central, ca șef al unui sub-departament. Rumianțev a fost numit șeful secției Știință-Cultură al C.C., iar adjuncțul său era Alexandr Yakovlev, mai târziu arhitectul intelectual al perestroikăi, în calitate de consilier special și *speechwriter* al lui Gorbaciov. Toți lucrau în sediul C.C., toți făceau parte din aparatul de propagandă.

În anii '50 și '60, sub Hrușciov, Kuusinen a organizat un colectiv de intelectuali pentru redactarea unui manual, apoi, împreună cu Sndropov, redacția revistei comuniste internaționale *Problemele păcii și socialismului*, cu Rumianțev ca redactor-șef, iar în cele din urmă a organizat celebrul Grup de consultanți din interiorul aparatului C.C. Din toate grupurile acestea au făcut parte intelectuali care mai târziu au devenit influenți în cursul perestroikăi: Burlăjk, Arbatov, Šaknazarov, Cerniaiev, Gherasimov, Brutens, Borin și alții. Pe măsura pierderii legitimității sistemului, ei au amestecat ideile jdanoviste, comuniste de stânga cu idei occidentale. Din cauză că acești intelectuali locuiau la Praga, au discutat extrem de mult cu intelectualii cehoslovaci în timpul gestației Primăverii de la Praga. Pe lângă controlul poliției politice, Andropov și-a păstrat aproape grupul de intelectuali radicali. Când și-a simțit sfârșitul aproape, Andropov mai avea nevoie de un lider pe care să-l pună în fruntea guvernului reformist. L-a ales pe Gorbaciov.

„Îi datorăm totul lui Iuri Vladimirovici“

— Insistați atât de mult pe rolul cheie al lui Andropov și pe alianța lui cu intelectualii reformiști, cu cadrele din aparatul ideologic în declanșarea revoluției gorbacioviste în interiorul revoluției. Andropov era însă președintele K.G.B.-ului, înainte de a fi devenit Secretar General. Nu este aici o contradicție între încurajarea intelectualilor radicali și funcția conservatoare, de păstrare a status-quo-ului, pe care o îndeplinea poliția politică?

Raisa Gorbaciovă i-a spus lui Jean Kirkpatrick (Ambasadoarea U.S.A. la O.N.U.): „Noi îi datorăm totul lui Iuri Vladimirovici“. Andropov, care fusese ambasador la Budapesta, în 1956, cunoștea perfect puterea ideilor și rolul major al intelectualilor. Serghei Mikoyan (băiatul lui Anastasi Mikoyan) mi-a povestit că el a fost de față, înainte de 1964, când Andropov avea o dispută cu fata lui Hrușciov, care îi apără pe intelectuali: că erau loiali partidului și că de ce Andropov îi trata atât de rău. Andropov i-a răspuns: „Nu, nu înțelegi. Eu știu din Ungaria că ei sunt teribil de periculoși, iar din acest motiv trebuie controlați. Însă, de asemenei, ei trebuie cooptați, noi trebuie să avem proprii noștri intelectuali devotați“. Pentru Andropov nu era nici o contradicție între participarea KGB-ului și a intelectualilor în realizarea celuilalt salvării comunismului.

Organele Securității Statului au fost în-

mod intim implicate în originile perestroikăi. Campania împotriva „erei stagnării“ a fost deschisă de Iuri Andropov, care a utilizat puterile poliției politice pentru a sănăta și slabii fracțiunea brejnevistă din toate eșaloanele puterii și pentru a-și asigura lui și succesorului ales de el, Gorbaciov, poziția cea mai puțernică. Gorbaciov a avut ca aliați pe următorii șefi ai KGB: Cebrikov și Krucikov (care fusese alături de Andropov în Ungaria). Dintre partizanii importantei ai perestroikăi, mulți au fost ofițeri superiori KGB (Şevardnadze era șeful KGB-ului din Georgia) sau au avut legături strânsă cu KGB (Arbatov, Alexandr Vlasov, Bakatin, Primakov, poate Boris Pugo).

Revoluția aristocratică

— Sunteți primul în America și probabil în lume care ați avut ideea de a cerceta originile sociale ale oamenilor care au făcut perestroika? Spuneți-mi, pe scurt, la ce concluzii ați ajuns.

— La concluzii uimitoare. Revoluția perestroika contrastează în raport cu majoritatea revoluțiilor, care sunt conduse de membri ai claselor dezavantajate și ai gupurilor (și indivizilor) ținute în afara politică și a puterii, iar adesea izolați de tradițiile naționale. Oricine cercetează biografiile acestui grup este uimit de apartenența lor la elită. Dintre economiști, řmeliov este căsătorit cu fata lui Hrușciov, iar řatalin este fiul unui inspector al C.C., și nepotul unui secretar al C.C., care stătea în poala lui Malenkov când era copil; sunt mulți copii ai vechilor bolșevici (Yakovlev, Arbatov, Len Karpinski, Burlăjk), deși într-o țară atât de mare existau puțini vecini bolșevici, sunt apoi copii unor înalte ofițerii din poliția politică — Arbatov fiul unui agent NKVD care opera în Germania și Japonia, Yavlinsky, fiul șefului KGB din Moscova, Egor Yakovlev, fiul unui general NKVD, adjuncțul Cekai unei români.

Dacă cercetăm originile sociale ale susținătorilor reformismului radical, care par a proveni din familiile relativ modeste, descoperim că ei provin în mod disproportional din echivalentul sovietic al aristocrației rurale: din familiile susținătorilor fervenți ai comunismului la sfârșitul anilor '20 și '30, în urma revoluției, inclusiv președinții de ferme cooperativiste, conducători de stații de mecanizare și tractoare, redactori șefi ai unor ziaruri rurale, profesori de țară. Această aristocrație rurală a umplut un loc distinct în societatea sovietică sub Stalin. Ei erau ofițiali: privilegiati la nivelul lor modest, lucru foarte important întrucât, spre deosebire de zonele urbane, în care stăpânirea sovietică s-a consolidat până în 1921, ei au trebuit să reprezinte regimul în "țară", "țărănește", "țără", "țără", "țără". Gorbaciov a fost pacificat abia în 1944, așa că ei trebuiau să adopte o poziție și să-și asume riscuri. Între ofițerii rurali ai lui Stalin exista o mult mai ridicată proporție de idealisti fanatici și o mai mică proporție de carieriști. Gorbaciov era fiul unui funcționar de la stație de mecanizare-tractoare și nepotul unui președinte de cooperativă agricolă. A. Yakovlev era fiul unui președinte de cooperativă agricolă (într-un oraș unde Andropov conducea Komsomolul); řevardnadze era fiul unui ofițier dintr-o școală rurală în aria revoluționară Gurian, care se alăturase partidului în 1924, vărul unui lider insurgent

din 1905, în timp ce frațele lui edita un ziar de raion.

Spre deosebire de perestroika, celelalte revoluții au fost conduse de reprezentanți ai claselor dezavantajate și ai grupurilor marginale. Uniunea Sovietică după Stalin era plină de astfel de oameni, foarte mobili în urecare pe scară socială, fiind de țărani și muncitori, care și-au luat o diplomă în medicină veterinară, agronomie, șinginerie înainte să intre la partid ca activiști plătiți. Majoritatea erau tehnocrați sau carieriști mai degrabă decât comuniști idealisti, mai ales în anii '70, când încrederea în principiile comuniste scăzuse dramatic. Brejnev era reprezentantul perfect al acestui tip de mediu social mediu care a asigurat fantastica corupție generalizată, care a dus sistemul de răpă. Ei erau foarte izolați, de „înalta tradiție revoluționară“ a propriului lor regim, care era de terogetică, de sofisticată și de occidentală.

— Dacă înțeleg bine, susțineți că perestroika fost o revoluție aristocratică.

— Da. Revoluția perestroika are două dimensiuni semnificative: una ideologică, iar cealaltă a originii sociale. În întregul ei, revoluția perestroika a fost o revoluție a celor care păstrau cu grijă „înalta“ tradiție sovietică — a idealurilor marxism-leninismului, într-un anumit sens, împotriva celor care au deținut puterea politică în sistem în anii '60 și '70. și nu

— În mod original, marxism-leninismul a fost o mișcare occidentală, la care s-a apelat în cadrul imperiului rus, în mare parte pentru a covârși acele fenomene percepute ca infirmități ale caracterului rus, culturii ruse și chiar ale mișcării revoluționare ruse: lenie, sentimentalitatea, disperarea, contemplativitatea, resemnarea etc. Pe de altă parte, idealurile comuniste originare își pierduseră mult din apelul psihologic, iar în practică condusese la eșec. Și-atunci, generația perestroika le-a amestecat tot mai mult cu idealuri occidentale importante. Pentru ei era clară contradicția dintre principiile de față ale sistemului și realitatea sordidă, ceea ce a erodat spiritul popular al regimului. Iar acea mică și puternică elită și-a asumat riscul de a salva sistemul, încercând încă odată să-l facă să trăi în conformitate cu propriile principii. Numai natura culturii politice bolșevice — în particular, faptul că tradiția sovietică a fost una a revoluției continue de sus în jos — explică de ce elita sovietică a parat pe perestroika și glasnost.

— Este evident acum că a parat și a pierdut. Aș vrea să insistăți puțin asupra rolului ideilor și principiilor în istorie. Mai ales că unii comentatori și oameni politici disprețuiesc puterea ideilor, iar în numele acestui dispreț trag concluzia că pragmatismul este superior în politica ideologiei.

prezentau principiile marxist-leniniste decât într-un mod simplificat și devalorizat, înjosit. Într-un anumit sens, perestroika a reprezentat o încercare a elitelor de a lăsa înapoi revoluția de la țăranoii care o furaseră și o denaturaseră. Perstroika a fost o revoluție începută nu de către cei deprimați și marginali, ci de către proprietarii și apărătorii sistemului sovietic și idropolitici.

Rolul ideilor și principiilor în istorie

— E clar de ce afirmați că este imposibil să înțelegem colapsul comunismului fără a aprecia corect rolul ideilor și principiilor în istorie. Totuși, cum vă explicați combinația dintre reîntoarcerea la idealurile comuniste și prezența semnificativă „ideilor occidentale“ în perestroikă?

— Washington, D.C. este chiar epicentrul disprețului nechibzuit pentru puterea ideilor. Washington-ul, capitala singurei supraputere, îi privesc cu dispreț pe ideologi și îi onorează pe pragmatiști. A fost eșecul sovietologiei occidentale de a-și închipui că Uniunea Sovietică nu va avea de suferit consecințele practice ale compromisurilor făcute față de ideile și principiile ce confereau legitimitate acestui sistem politic. Nesocotirea puterii ideilor și principiilor a condus la prăbușirea comunismului fără ca măcar o singură împușcătură să fi fost trasă. Iar contradicția dintre idealuri și realitate a devenit și mai evidentă când prin *glasnost* a început dezvăluirea crimelor atroce ale trecutului comunist. Este ciudat că în SUA nu s-a tras nici o concluzie din lecția căderii comunismului — adică imensa putere a ideilor și principiilor. Noi, americanii, dar și multe alte națiuni continuăm să ignorăm acest adevar.

(Continuare în pag. 18)

Capital și moralitate

MIRCEA BOARI

Economia de piață, formarea capitalului și a proprietății private survin pe fundalul unei egalități economice artificiale produse în principal prin presiunea penuriei și a unei legislații represive. Modul principal de existență al capitalului factor unificator al pieței, este fluxul. Banii produc alți bani și mijloace materiale doar ca efect al circulației lor. Asemenei curențului electric, banii nu circulă decât dacă există puncte cu potențial diferit; banii nu circulă decât în condițiile existenței unor *gradiente de capital*. De aceea, topografia economiei de piață este accidentată, ea prezintă denivelări marcate, diferențe de potențial economic.

Problema etico-economică a tranzitiei este tocmai crearea acestor gradiențe economice: cum se crează, pe fundalul egalității economice artificiale și al unei mentalități egalitare, diferențe de potențial economic?

Producerea controlată a gradientelor de putere economică prin acțiunea politică reprezintă o situație ideală. Si bineînțeles, acest deziderat este mărturisit și aplicat într-o măsură mai mare sau mai mică, pe căi deosebite, în toate societățile postcomuniste. Cu toate acestea, inițiativa politică menită să asigure un cadru ordonat, decent și cât de căt echitabil are efecte foarte slabe. Există un număr de mecanisme cu autoîntreținere (la care mă voi referi mai târziu) care fac ca modalitățile paralele să prevaleze. Gradiențele economice se crează mai mult sau mai puțin haotic, evitând/săntând căile codificate prin decizie politică. Corupția, falimentarea deliberată a întreprinderilor, extorcerea Statului sunt mecanisme ilegale de formare a gradientelor de potențial economic. Datorită caracterului rudimentar al legiferării, ilegalitatea economică este mult mai benefică decât respectarea legii. Cele mai bune afaceri, sunt cele ilegale. Frauda este un loc de minimă rezistență pentru manifestarea spiritului antreprenorial.

Odată acceptat faptul că deliciența economică este unul din mecanismele formării economiei de piață, ne putem întreba în ce măsură este ea reprobabilă — de vreme ce servește unui scop recunoscut și asumat de toată lumea. Câtă vreme ea slujește acestfel, poate ar fi locul ca exigențele etice să slăbească. Ce contează mai mult: ideea de reformă a economiei sau exigențele morale? De la caz la caz, cu amendamente și nuanțări, se poate opta pentru un aspect sau celălalt. Pentru a depăși această dilemă, obținând un nivel mai profund de înțelegere, este nevoie să examinăm mai amănunțit specificul fraudei economice. Este de văzut în ce măsură corupția și frauda servesc reforma economică și cum anume o fac. Altfel spus, care este trăsătura specifică a reformei pe care frauda, ridicată la rangul de lege economică, îl evidențiază.

Formele până de curând cunoscute ale fraudei economice erau relativ benigne. Se cunoștea furtul la scară mică practicat (e adesea, în proporții de masă) de salariajii întreprinderilor de Stat; evaziunile fiscale practice de agenții economici particulari; și, în sfârșit, mai puțin mediatisate, practicile de falimentare a întreprinderilor de Stat de către proprii lor conducători; aceștia exploatază resursele de integrare sistemică ale întreprinderilor, dirijându-le spre firme omoloage particulare pe care, direct sau indirect, le patronizează. În ceea ce privește furtul benign, acesta este un mijloc aproape universal de compleiere a

Morality is a set of norms produced by concrete and historical structures. Thus, the economical ethics is produced by the market. The absence of such an ethics during transition is the expression of the lack of the underlying structures. Thus, the "imorality" of the transition must highlight different mechanisms and "laws", expression of the structural constraints of the present time. Corruption and different forms of economical illegality are the expression of a specific type of competition: a competition based on spoliative power.

veniturilor asigurate de Stat. Dată fiind ampioarea acestei practici, se poate spune că Statul asigură subzistența celor care depind de el (în calitatea lui de patron încă universal) pe două căi: cea oficială, a salarizării, care face obiectul politicilor la vedere legate de prețuri, compensații, subvenții, indexări, etc. Si cea de-a doua călă, tacită, în care Statul, acceptă spolierea treptată a întreprinderilor din proprietatea sa. Însă rețelele de spoliere au o extindere atât de mare pe verticală, incluzând agenții de conducere, de decizie, de control și penalizare încât acest tip de practică nu poate fi interpretat decât sistemic, ca trăsătură definitorie a sistemului social global. Statul a devenit un obiect straniu, care nu mai aparține nimănui, o structură străină societății care îl susține. Frauda și corupția nu fac decât să exprime un mecanism de spoliere generalizată prin care o întreagă societate contribuie — bineînțeles, la nivele de „eficiență” diferite — la ruinarea propriului aparat de Stat. Dar, în ultimă instanță, Statul tot respectivii societăți aparține — el dispune de mecanisme de recuperare a resurselor spoliate; și astfel circuitul autoîntreținere. Ceea ce efectiv se întâmplă este o returnare masivă a funcției Statului: el nu mai este regulator social, agentul care conferă o anumită tendință evoluției sociale. Sau, a devenit un regulator social de un tip aparte: prin recircularea resurselor, mediata de mecanismul spolierei generalizate, el exercită una funcție de a redistribui resursele respective. Dar această redistribuție nu respectă un anumit set de reguli normative, un anumit număr de principii care ţin de etica sistemului, ci respectă aceeași logică a spolierei universale. Sub acțiunea acestei logici, Statul a devenit o mașină neutră. Dar mișcarea sa circulară repetitivă nu este și uniformă. Mecanismul concurenței spoliative reajustează mereu gradiențele de potențial economic generate la rotația precedentă. Lupta în interiorul aparatului de Stat, la nivelul differitelor palieri administrative se dă pentru acele poziții care au un potențial spoliativ maximal și care asigură deci un avantaj competițional. Aici se ascunde și unul dintre mecanismele temporizării tranzitiei. „Tranzitia” — în accepția ideală pe care i-o conferă dezbatările naive despre reforma economiei — este „încetinită” de concurența spoliativă dintre nucleele de putere diferențiate. Puterea și influența sunt folosite în scopul reglării avantajoase a acestor conflicte. Întreaga raționalitate a procesului „tranzitionist” se epuizează în concurența spoliativă dintre diferențele nucleelor de concentrare a potențialului economic.

În aceste condiții, ne putem explica și ineficiența măsurilor luate împotriva corupției și a fraudei economice. Ba mai mult, lentoarea elaborării și precaritatea cadrului legislativ al reformei economice. Toate aceste fenomene nu atestă „reaumovință” a puterii față de reformă sau neputință și slăbiciunea ei. Ci participarea puterii politice la mecanismul general spoliativ. Prin însăși poziția lor, agenții politici beneficiază de un mare avantaj

spoliativ. Ei sunt primii interesați în conservarea unui mecanism concurențial în care dețin un loc privilegiat. Precaritatea cadrului legislativ este un element indirect de stimulare și încurajare a mecanismelor unei reforme derulate pe căi paralele ai cărei primi beneficiari sunt. O reformă economică ce ar respecta modelul idilic al teoreticienilor economiști probabil că va demara doar în acel moment în care grupurile de interes cu mare gradient de capital fiind formate, ele însăce ar fi interesate în reglementări formale care să protejeze o concurență bazată pe altă constrângere structurală decât spolierea.

Dar mai există un caracter al perioadei actuale ce merită evidențiat. Spolierea generalizată atestă faptul că însăși condiția primară a economiei de piață nu este îndeplinită. Si anume existența gradiențelor de capital. Spolierea are tocmai această finalitate — de a crea acumularea capitalului, de a-l concentra. Însă, generalizată fiind, resursele acumulate prin spoliere sunt mult prea disparsate: majoritatea resurselor scurte pe această cale sunt mult prea divizate pentru a reprezenta o putere economică. Astfel că spolierea nu face decât să transforme proprietățile Statului — dacă această structură slabă, lipsită de substanță și socială mai poate fi numită astfel — în capital privat. Din acest punct de vedere, spolierea este un mecanism economic al privatizării, dar nu și al pieței. Astfel că frauda și corupția nu sunt decât mecanisme de formare și consolidare a gradiențelor de potențial economic — adică o precondiție a pieței. În acest sens, ele reiterează condițiile precapitalismului european din secolul XV, dinainte de Reformă, dinante de apariția pieței și a eticilor protestante a activității economice, atunci când în activitatea economică „acumularea bogăției” se face „în primul rând prin agresiuni fizice sau fiscale îndreptate împotriva altor indivizi” (David Vogel). Ceea ce face specificul „tranzitiei” este faptul că în acest caz obiectul acțiunii spoliative este, la prima vedere, Statul. Însă, datorită mecanismului redistributiv de care am vorbit, medierea realizată de Stat nu face decât să mascheze agresiunea economică a indivizilor, unii asupra celorlalți.

Așadar, perioada actuală se caracterizează prin anti-etism, lipsa pieței și un ethos economic pre-modern. Acești semnificații sunt legați unul de celălalt, reacționând în bloc la modificări, formând un câmp unitar. Transformarea unuia se corelează cu transformarea celorlalți. Dislocarea acestui câmp și înlocuirea cu un altul determinat de cuplul piață-etică economică, caracteristic capitalismului modern, presupune, pe lângă un număr de factori printre care designul politic ar putea să aibă un rol, consolidarea unor gradiențe de putere economică și intrarea lor într-un proces de concurență nespoliativă.

în această privință — cu morala catolică prereformistă). Doar că asemănarea se oprește la acest nivel, căci semnificația „purismului” actual este mult mai perversă. În spatele demagogiei morale, practicate din Parlament până în stradă se desfășoară jocul dur al concurenței spoliative — spoliere directă, prin confruntare, și indirectă mediata prin intermediul Statului. Invocarea obstinată a legii, normei și valorii în condițiile în care torul contravine lor, nu reușește să ascundă inexistența acestora. Această combinație de exigență etică ipocrită și practici agresive, bazate pe concurență spoliativă, nu face decât să sublinieze absența oricărei etici. Căci etica nu este o emanăre spirituală, ci un număr de norme, de coduri pe care doar piața în funcționarea ei le poate produce. O astfel de etică nu va putea să apară decât în momentul în care grupuri cu potențial economic maximal vor simți nevoie codificării relațiilor dintre ele.

șadar, între corupție, ca mecanism economic al reformei, și etică nu există o relație de disjuncție. Corupția și frauda economică nu sunt decât mecanismerudimentare ale privatizării care preced piață — singura care poate instaura o etică a activității economice. Astfel, „moralitatea” tranzitiei, este o constrângere structurală pe care trebuie să ne-o asumăm. El este înțim legat de absența pieței. Astfel, specificul perioadei actuale poate fi caracterizat prin accentul și rolul mic al regulilor de piață versus legea concurenței spoliatoare în formarea gradiențelor de putere economică. În termeni concreți, setul de reguli tip piață pe care un întreprinzător și-ar propune să-l respecte este inoperant; nu numai că respectivul nu ar rezista, dar acest tip de reguli este atât de diferit de cel al concurenței spoliative încât ar avea două soluții: fie sistemul l-ar menține în afara lui, nu ar putea să se integreze lui, nu ar putea fi asimilat de către acesta fie, constrâns structural, ar fi obligat să amendeze/să renunțe la principiile asumate.

În acest dispozitiv, puterea politică este înțim implicată prin participarea ei la extorcerea Statului, favorizarea mecanismelor ilegale consecutiv temporizării creerii unui cadru legislativ, lipsa de convingere și de eficiență a măsurilor de penalizare a corupției și fraudei economice.

Astfel, perioada actuală se caracterizează prin anti-etism, lipsa pieței și un ethos economic pre-modern. Acești semnificații sunt legați unul de celălalt, reacționând în bloc la modificări, formând un câmp unitar. Transformarea unuia se corelează cu transformarea celorlalți. Dislocarea acestui câmp și înlocuirea cu un altul determinat de cuplul piață-etică economică, caracteristic capitalismului modern, presupune, pe lângă un număr de factori printre care designul politic ar putea să aibă un rol, consolidarea unor gradiențe de putere economică și intrarea lor într-un proces de concurență nespoliativă.

Mircea BOARI graduated from the Institute of Medicine in Timișoara. He studied at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest, and now is pursuing an MA degree in Political Theory at the University of Manchester.

Privatizarea pe scară largă în Cehoslovacia

JOHN S. EARLE

DANA SĂPĂTARU

Privatizarea pe scară largă în Cehoslovacia a fost declanșată în aprilie 1991 prin aprobatarea Legii nr. 92 privind „Condițiile și clauzele ce guvernează transferul proprietății statului către alte persoane”. Programul conține atât aspecte de descentralizare, cum ar fi dreptul fiecărui de a înainta o propunere de privatizare („proiect de privatizare”) specificând utilizarea oricărora din numărul mare de metode de privatizare, precum și dreptul persoanelor de a hotărî dacă să participe și pentru ce întreprindere să liciteze, cât și aspecte de foarte mare centralizare, cum ar fi ritmul forțat al procesului și concentrarea puterii de aprobată a proiectelor în Ministerul Privatizării și Finanțelor. În general, toate întreprinderile de stat prevăzute a fi privatizate sunt incluse în mod obligatoriu în program, cu excepția acelor afaceri (intreprinderi) mici și a magazinelor licitate sub rubrica „nica privatizare”. Câteva zeci de întreprinderi, pentru care nu a putut fi concepută nici o formă de privatizare, au fost, totuși, selectate pentru lichidare.

Programul se desfășoară în două valuri ce se suprapun: primul s-a terminat în decembrie 1992, iar recent a fost anunțat că al doilea va începe cu distribuirea cupoanelor la sfârșitul anului 1993, urmată de procesul de licitare la începutul lui 1994. Întreprinderile incluse în program au fost împărțite între cele două valuri de către Ministerele privatizării ale celor două Republici și de Ministerul Federal de Finanțe, pentru proprietatea aparținând republicilor și, respectiv, federației. În prezentă discuție ne concentrăm asupra primului val, mai amplu și deja terminat.

Este important, dar puțin înțeles în Vest, faptul că „voucherele” (cupoanele, sau „kupony” în limba cehă) sunt numai o parte a procesului de privatizare pe scară largă din Cehoslovacia. Alte metode pe care legea le stipulează ca permisibile, și care sunt utilizate pentru diferite întreprinderi precum și în combinație pentru o anumită întreprindere, includ vânzarea de active (ca întreg sau ca părți din întreprindere) prin licitații având ca unic obiect prețul sau bazate pe alte criterii, sau vânzări directe; vânzarea de acțiuni prin licitații sau vânzări directe; transferul către instituțiile municipale, de îngrijire a sănătății, etc.¹ În plus, cel puțin 3 la sută din acțiunile fiecărei întreprinderi sunt rezervate pentru restituție, chiar mai mult decât acest procent în cazul în care există o sansă ca proprietatea să fie reprivatizată.

Pentru a începe procesul de determinare a metodelor de privatizare aplicabile, conducerea fiecărei întreprinderi incluse într-un val înaintea un plan, sau un aşa-numit „proiect de bază”. Pentru primul val, termenul limită a fost 31 octombrie 1991. Oricine altcineva, de exemplu alii directori sau străini, pot înainta un număr nelimitat de planuri numite „proiecte concurente”, pentru care termenul limită a fost 20 ianuarie 1992 (extins de la 31 noiembrie 1991 pentru a acorda mai mult timp elaborării proiectelor concurente). Cele mai multe au provenit de la diverse grupuri de conducere. Toate proiectele trebuie să includă informații de bază despre întreprindere, metodele de privatizare și un plan de afaceri. Proiectul aprobat pentru o anumită întreprindere stabilește modul în care proprietatea sa va fi privatizată și dacă ea va rămâne intactă sau va fi divizată în vreun fel; de aceea, distribuirea acțiunilor și, prin urmare, noua structură de proprietate, precum și gradul de dezintegrare variază de la o întreprindere la alta.²

Numărul de proiecte concurente s-a

Perhaps the greatest challenge facing the East European economies in transition is privatisation, a complex institutional transformation that replaces state management of the economy with a new structure of corporate governance. Governments in the region are supplementing standard methods of privatization with a variety of innovative approaches that it is hoped will solve the problems peculiar to the former centrally planned economies.

The combination of the strength exhibited by the former Czechoslovak state vis-à-vis insiders, together with the authorities determination to base both large and small privatization programmes on open market — like mechanisms, is the unique feature of the Czechoslovak privatization route, distinguishing it from those pursued by the other countries in the region.

înmulțit rapid în ultimile săptămâni și zile înaintea termenului limită de 20 ianuarie 1992. Câteva întreprinderi au avut multe astfel de proiecte — 20 sau 30 (cel mai mare număr a fost 120 pentru Iadofică de producție Lacrum Brno). În total, au fost înaintate Ministerului Ceh al Privatizării 2884 de proiecte de bază sau obligatorii și 8065 proiecte concurente, ultimele reprezentând 73,7 la sută din total. În cadrul proiectelor de bază a predominat transformarea întreprinderilor în societăți comerciale pe acțiuni (conducând la vânzări de acțiuni, adică privatizarea prin cupoane, în special 3); în cadrul proiectelor concurente au predominat vânzările directe.

În cazul vânzărilor directe, regulile pentru proiecte stipulează că cetățenii pot plăti valoarea contabilă, în timp ce străinii trebuie să plătească valoarea de piață, conform unei evaluări „independente”. Deși străinii trebuie, în mod normal, din acest motiv, să plătească mai mult decât valoarea contabilă, trebuie recunoscut faptul că valoarea de piață poate fi, în realitate, mai mare sau mai mică decât valoarea contabilă. Au fost, de aceea, cazuri în care atât străinii cât și cetățenii cehoslovaci au oferit, în proiectele lor, mai puțin decât valoarea contabilă. Cetățenii ar fi fost înclinați să ofere mai mult dacă se presupunea că proiectele ar concura între ele pe baza

proiecte. Noua Constituție cehoslovacă recunoaște „egalitatea diferitelor tipuri de proprietate în fața legii” (paradoxal, în timpul unei perioade de modificări fără precedentă a proprietății); iar „egalitatea metodelor de privatizare” a fost adesea afirmată. Prin urmare, jocul a fost într-adevăr jucat „fără cunoașterea regulilor”.⁵ Aceleași persoane sau grupuri de persoane au înaintat uneori proiecte multiple pentru a face să fie destinate proprietății incertitudinii în legătură cu prioritățile ministerului.

Dar anumite principii pentru selecția proiectelor au fost, în general, cunoscute. În cazul vânzării de active, licitațiile având ca obiect prețul au fost preferate altor tipuri. În cazul alegării între cupoane și vânzări, problema a fost mai puțin clar soluționată. Vânzările au avantajul obținerii de venituri, dar a existat o puternică obligație politică de a asigura ca o anumită parte din proprietate să fie destinată cupoanelor. În legătură cu acțiunile destinate salariajilor, ministerul a făcut cunoscut că se va opune unui procent mai mare de 10 la sută din total.

Datorită termenului de la sfârșitul lunii martie 1992 pentru aprobatarea proiectelor pe bază de cupoane de către minister, acele proiecte care includeau cupoane au fost analizate cu prioritate. Numărul de persoane cu cupoane înregistrate a crescut la începutul anului 1992 mult peste orice

martie 1992, oricără de controversă la acel timp, pare, retrospectiv, rezonabilă datorită faptului că a furnizat o perioadă scurtă de timp în plus pentru studierea cu responsabilitate a proiectelor.

În iunie 1992, numai aproximativ 7000 din 11000 de proiecte din primul val fuseseră evaluate de Ministerul Ceh al Privatizării. Restul probabil propuneau alte metode de privatizare; acele proiecte aprobată bazate pe cupoane au fost incluse în al doilea val. Tabelul 1 ilustrează situația aprobată proiectelor la acea dată. Deși proiectele concurente depășeau numeric proiectele de bază de cel puțin trei ori, raportul era invers din punct de vedere al numărului celor aprobată; aproape trei sferturi din proiectele aprobată erau proiecte de bază.⁶ Până în ianuarie 1993, un număr de 1968 de proiecte fuseseră aprobată pentru primul val, corespunzând la 3908 unități. Este clar, deci, că întreprinderile mari vor fi în mod semnificativ dezintegrate, ca parte a acestui proces. 49.05 la sută din proprietatea acestor unități a fost destinață privatizării prin cupoane.⁷

Cu privire la proiectele bazate pe cupoane, tabelul 2 ilustrează numărul, valoarea contabilă totală, valoarea contabilă a tuturor întreprinderilor din primul val al programului bazat pe cupoane, în luna iunie a anului 1992. Numai 53 la sută din valoarea contabilă totală a acestor întreprinderi urmă să se privatizeze prin cupoane (aproximativ 10 la sută din valoarea contabilă a tuturor activelor productive din Cehoslovacia), restul fiind destinat privatizării prin vânzarea activelor sau prin vânzarea acțiunilor, sau păstrării de către Fondul Proprietății Naționale (FPN). Ca procent din capitalul total (total acțiuni) al acestor societăți, cupoanele reprezentau 65 la sută în CSFR, dar această proporție era de 74 la sută în Slovacia, 62 la sută în Cehia și 50 la sută pentru întreprinderile federale. Analiza datelor pentru cele 943 de unități din programul ceh pe bază de cupoane relevă faptul că restul de 38 la sută din capital era reprezentat de acțiunile deținute temporar de FPN (16 la sută), de acele rezerve transferate gratuit, de acele rezerve pentru restituție și de acele vândute direct străinilor sau cumpărătorilor domestici, în ordinea descrescătoare a importanței lor.

Dintre firmele care au folosit metoda cupoanelor, 81 la sută din cele din Slovacia utilizau exclusiv cupoane, în afară de procentul de 3 la sută rezervat pentru restituție.⁸ În Republica Cehă numai 32 de firme aveau peste 90 la sută din acțiuni

Tabelul 1:
Aprobarea proiectelor de bază și concurente în Republica Cehă
(situația în iunie 1992)

	De Bază	Concurente	Total
Număr înaintat	2906	8257	11163
Număr aprobat	782	266	1048
Valoare contabilă aprobată (miliarde coroane)	313,55	104,11	417,66
% din proiecte aprobată	74,62	25,38	100
% proiecte aprobată din cele înaintate	26,91	2,88	9,39

Sursa: Date nepublicate ale Ministerului ceh al Privatizării, iunie 1992

Tabelul 2:
Privatizarea pe bază de cupoane în Cehoslovacia

	Rep. Cehă	Slovacia	Rep. Federală	Total
Număr de întreprinderi	943	487	62	1492
Valoarea contabilă totală	362,2	133,6	2,8	586,6
Total capital (valoarea contabilă a tuturor acțiunilor)	323,1	114,4	25,4	463,0
Valoarea contabilă privatizată pe bază de cupoane	200,8	85,1	13,5	299,4

Sursa: date ale Ministerului Ceh al privatizării, iunie 1992, citate în M. Mejstrik (editor), *Privatization Newsletter*, Nr. 7, iunie 1992.

prețului.

Proiectele au fost evaluate mai întâi de către fondator (ministerul de resort, autoritatea locală etc) care le-a trimis mai departe, însoțite de recomandări⁴ și de opinia conducerii societății, la Ministerul Privatizării Ceh și Slovac respectiv, sau la Ministerul Federal al Finanțelor, pentru decizia finală. Criteriile de evaluare nu au fost, totuși, niciodată clar detaliate: în afara necesității de a întruni cerințele formale pentru proiect, nici o reglementare nu a fost promulgată în ceea ce privește preferințele ministerului pentru diferitele tipuri de

previziune anterioară, ducând, de asemenea, la aprobatarea unei proporții mai mari de proiecte pe bază de cupoane, într-o încercare de a preveni scăderea excesivă a valorii medii a cupoanelor. Prin urmare, date de la începutul anului 1992 arată o proporție mare a acestor proiecte în totalul proiectelor aprobată.

Incepând cu luna martie, totuși, s-a manifestat o creștere disproportională a altor metode de privatizare, în special a vânzărilor directe. Înțărirea în finalizarea evaluării proiectelor pe bază de cupoane de la sfârșitul lunii ianuarie la sfârșitul lunii

mergând pentru cupoane, reprezentând doar 4,6 la sută din proprietatea pe bază de cupoane; 813 firme aveau peste 50 la sută din proprietate inclusă în acest program.

Întorcându-ne la cererea în programul cehoslovac de privatizare pe bază de cupoane, fiecare cetățean rezident, de peste 18 ani împliniți în octombrie 1991, a fost eligibil să cumpere un set de cupoane la prețul de 35 Kcs (\$1,20) și a putut să-l înregistreze plătind o taxă de 1000 Kcs (\$34 sau aproximativ 25 la sută din salariul lunar mediu). Acest cupon este divizibil în 1000 de puncte, care puteau fi investite direct în

societăți sau în intermediari. Deși reacția a fost slabă la început, participarea a crescut vertiginos în ianuarie 1992, iar numărul total a ajuns către sfârșitul termenului final — februarie 1992 — la 8.57 milioane, adică 79 la sută din populația eligibilă. Această creștere a fost uimitoare comparativ cu cifra de mai puțin de jumătate de milion înregistrată la sfârșitul lunii decembrie 1992. Participarea a fost de 5.98 milioane de cetățeni în Republica Cehă și 2.59 milioane în Slovacia.

Procesul de alocare a acțiunilor poate fi caracterizat drept „o tatonare în timp discret”. În prima rundă, toate acțiunile au avut același preț exprimat în puncte de cupon (calculat prin împărțirea valorii contabile totale la numărul de total de puncte) de trei acțiuni pentru 100 de puncte. Prin urmare, fiecare întreprinderă a avut, inițial, un număr de acțiuni proporțional cu valoarea sa. Detinătorii individuali de cupoane și intermediarii au beneficiat de o perioadă de 3 săptămâni pentru a înregistra cererile lor pentru diferite acțiuni ale întreprinderilor la acest preț. Dacă cererea suplimentară era cu mai puțin de 25 la sută mai mare decât oferta totală de acțiuni, atunci cererea a fost satisfăcută, dându-se prioritate persoanelor individuale față de intermediari. În situația unei oferte excedentare, cererea a fost satisfăcută la prețul dat, iar restul acțiunilor a intrat într-o a doua rundă la un preț mai scăzut. Acțiunile întreprinderilor pentru care cererea a depășit oferta cu 25 la sută nu au fost vândute, ci toate au trecut în următoarea rundă la un preț mai mare.

Lipsa de reglementări cu privire la intermediari este considerată, în general, a fi unul din punctele slabe ale întregului proces de privatizare cehoslovac. Inițial, societatea de investiții care administrează fondul trebuia să aibă un capital inițial mic, de 1 milion Kcs, iar fondul în sine necesita numai 100000 Kcs; cerința de capital a fondurilor a crescut la 1 milion după 1 ianuarie 1991, dar este mică, chiar și după standarde cehoslovace. Spre exemplu, înființarea unei societăți de asigurare necesită 10 milioane Kcs.

Începând cu 28 martie 1992, reglementările au devenit mai cuprinzătoare, ca rezultat al Actului nr. 248/1992 cu privire la corporațiile de investiții și fondurile de investiții. Au fost incluse noi reguli privind transparență, furnizarea de informații, conflictele de interes, tranzacțiile și diversificarea. Cu privire la diversificare, nici unui fond nu-i este permis să dețină mai mult de 20 la sută din acțiunile unei întreprinderi în întreg portofoliul. Însă aceste reglementări intră în vigoare de abia în ianuarie 1994. Un fond de investiții poate deține un procent mai mare de acțiuni până la data de mai sus (după care trebuie să le vândă) numai dacă le-a achiziționat înaintea aprobării legii (în aprilie 1992). Acest plafon poate fi depășit pentru o perioadă scurtă de timp (de până la sase luni) chiar și după intrarea în vigoare a legii, dacă această violare a legii, dacă această violare nu este intenționată. Reglementările precise și maniera de aplicare a lor sunt, însă, neclare: în prezent se desfășoară investigații asupra unor cazuri de violare a acestei limite, deși legea nu este încă aplicabilă. Fondurile nu au dreptul să se angajeze în nici o activitate bancară comercială sau de investiție. Compensarea societăților de investiții de către intermediari este limitată la 2 la sută din valoarea contabilă a activelor intermediarilor la sfârșitul primului val, atunci când sunt primeite acțiunile.⁹

Deși până în prezent nu există restricții în comercializarea acțiunilor sau în legătură cu contractele ce includ compensații sau tranzacții în viitor sau opțiuni, se zvonește că asemenea restricții vor fi incluse în viitoarea Lege a titlurilor de valoare. Posibilele restricții cuprind o perioadă de un an de necomercializare absolută, restricții în ceea ce privește vânzarea către străini, restricții legate de acțiunile acționarilor întreprinderi, sau legate de vânzarea

acțiunilor numai la „prețul bursei acceptate oficial”.

Prima rundă a primului val s-a încheiat în mijlocul lunii iunie 1992, iar după rezultatele au fost anunțate la sfârșitul lunii. O îngrijorare anterior exprimată a fost legată de posibilitatea că această procedură ar putea permite diferite tipuri de speculație, de exemplu păstrarea punctelor pentru rundele următoare când prețurile ar fi scăzut.¹⁰ Deși la începutul primei runde datele păreau să indice că aceasta s-ar putea întâmpla în fapt, spre sfârșitul rundei cererile s-au intensificat, astfel încât 92 la sută din toate cupoanele au fost folosite pentru plasarea licitațiilor (95 la sută din cele cupoanele fondurilor și 84 la sută din cele ale persoanelor individuale). Dacă aceasta a reprezentat o încercare de abilă speculație opriță de guvern prin puterea sa verbală de convingere, potrivit anumitor zvonuri, sau o simplă amânare, așa cum s-a întâmplat și la înregistrarea cupoanelor, rămâne o întrebare deschisă.

Aproximativ 30 la sută din totalul acțiunilor au fost vândute în prima rundă, de două ori mai mult decât era de așteptat; peste trei sferturi din licitațiile câștigate au provenit de la fonduri. Acțiunile disponibile pentru cupoanele a 48 de societăți au fost vândute complet, în timp ce 1022 de firme au fost sub-licitate (deși este interesant de notat că fiecare firmă a primit câteva oferte), iar 421 au fost supra-licitate.¹¹

Prima rundă a fost urmată de alte patru, a cincea terminându-se pe data de 22 decembrie 1992. După această ultimă rundă 98,8 la sută din totalul punctelor cupoanelor fusese folosit în proces. Aproximativ 93 la sută din valoarea (contabilă) totală a acțiunilor fusese vândut, din care 63 la sută a fost achiziționat de intermediari de privatizare. Cu toate acestea, fondurile dețin acum, în ansamblu, numai un procent de 63,3 la sută în societățile privatizate. Din numărul total de 1491 de societăți incluse în primul val, acțiunile destinate privatizării prin cupoane au fost vândute integral în

ca parte a disputelor mai ample asupra diviziunii proprietății între cele două republici.

Trecerea în revistă a proiectelor de bază și a celor concurente de către ministerul în cea de-a doua etapă ar fi trebuit să se încheie undeva între 16 iunie și 16 august 1992, după care ministerul publicării ale Privatizării ar fi luat decizia finală. Așa cum s-a menționat mai sus, este probabil că ministerul de resort să aibă un rol mai puternic în al doilea val din cel puțin două motive: alocarea unei perioade de două luni pentru analizarea proiectelor, și, în Republika Cehă, crearea unei noi comisii de privatizare compusă din reprezentanți ministerelor de ramură și prezidată de Ministerul Privatizării (Jiri Skalicky, care l-a înlocuit pe Thomas Jezek), care ar trebui să adjudice disputele dintre autorii proiectelor și Ministerul Privatizării.¹⁴ În luna iunie a anului curent, 4465 de proiecte fuseseră înaintate în Republika Cehă, corespunzând unui număr de 938 de unități de afaceri, din care doar 617 proiecte fuseseră revizuite.¹⁵ O altă modificare în cel de-al doilea val este rezultatul scizionii federației: planul cere ca fiecare republică să-și conducă separat propriul său program bazat pe cupoane, astfel încât investițiile peste frontiere să nu fie permise. Republika Slovacă poate, de asemenea, să modifice politica sa de privatizare pentru a diminua prevalența vânzărilor directe și pentru a acorda preferințe speciale salariajilor. □

¹ Anumite instituții de îngrijire a sănătății și pensii și-au exprimat, de fapt, dezinteresul față de primirea de acțiuni ale societăților datorită faptului că ele nu au „caricarea” necesară gestionării lor. Se pare că aceste acțiuni vor fi păstrate de Fondurile Proprietății Naționale până când acei „investitori instituționali” vor fi gata să-și asume nouă lor rol.

² În rest, restructurarea este lăsată aproape în întregime la latitudinea noilor proprietari.

³ Dintre cele 1491 firme cehă și slovace din

privatizare în masa în Cehoslovacia, 1991-1992*, lucrare nepublicată a Proiectului de Privatizare al Universității Centrale Europene, aprilie 1992.

⁴ Acest raport s-a schimbat treptat în favoarea proiectelor concurente, probabil datorită faptului că proiectele bazate pe cupoane au fost, în cea mai mare parte, analizate primele, iar proiectele de bază au tins să favorizeze cupoanele mai mult decât proiectele concurente, care au avut un procent mai mare de vânzări directe. Vezi A.Buchtikova, A.Capek și E.Macourkova, „Analiza statistică a procesului de privatizare,” Institutul de Economie al Academiei Cehoslovace de Științe, Praga, 1992.

⁵ Michal Mejstrik, „Privatizarea rapidă a întreprinderilor ca parte vitală a transformării cehă”, versiunea inițială a lucrării prezentate la Seminarul IIASA asupra Privatizării Întreprinderilor Mari de Stat în Federația Rusă, 9-10 iulie, 1993.

⁶ Aceste rezultate din Slovacia sunt adesea interpretate ca semnificând existența unor alternative puțin numeroase pentru acele întreprinderi: nu existau cumpărători interesați. Dar aceasta mai poate însemna că Ministerul Slovac al Privatizării urmează, de fapt, mult mai îndeaproape politica Ministerului Federal al Finanțelor, Vaclav Klaus, care insistă pentru o mai mare pondere a cupoanelor.

⁷ După aceea, determinarea compensației conducerii fondurilor este lăsată în seama acționarilor.

⁸ Avantajul acestei strategii de așteptare este, paradoxal, o consecință directă a politicii destinate să obțină exact contrariul: prin distribuirea de acțiuni investitorilor din firmele sub-licitate și apoi prin scăderea prețului de ofertă în rundele viitoare, mai degrabă decât să aștepte că cererea să se echilibreze cu oferta la prețul de echilibru, guvernul speră să accelereze procesul; dar investitorii raționali preferă să amâne plasarea comenziilor (cererilor) pentru acțiunile al căror preț ar putea să scăde.

⁹ Supra-licitarea a fost întâlnită mai ales în cazul fabricilor de bere, băncilor, hotelurilor, și societăților care primiseră deja atenția investitorilor străini. Cele sub-licitate au inclus multe din întreprinderile mari cu capital de stat. Datele provin din *The Prague Post*, 7-13 iulie, 1992.

¹⁰ Pe de o parte, ministerul de ramură pot fi considerate drepti experți relativi în domeniile tehnologiei și puterii potențiale de piață, astfel că ele ar putea completa accentul pus de Ministerul Privatizării asupra clarității din punct de vedere al restituției proprietății și aspectelor formale și legale ale proiectelor. Pe de altă parte, trebuie recunoscut faptul că reprezentanții ministerelor de ramură tind să fie destul de apropiati de directorii întreprinderilor, deoarece, în vechiul sistem, aceștia din urmă erau numiți de primii, iar primii erau în mod ușor numiți din rândul directorilor.

¹¹ Mihal Mejstrik, „Privatizarea rapidă a întreprinderilor ca parte vitală a transformării cehă”, versiunea inițială a lucrării prezentate la Seminarul IIASA asupra Privatizării Întreprinderilor Mari de Stat în Federația Rusă, 9-10 iulie, 1993.

John S. EARLE studia la Oberlin College and Conservatory (B.A. și B.Mus.) și Stanford University (M.A. și Ph.D.) și a învățat Economics la Stanford University și la Central European University în Praga.

He is the author of a number of articles about the East European transition, as well as on American labor markets, and has worked at the Council of Economic Advisers and the Brookings Institution.

Dana SĂPĂTARU a absolvit Academia de Studii Economice din București, și este actualmente în cadrul Proiectului Manager for CEU Privatization Team-Romania. She has been involved in the Romanian privatization process from its very beginning and has co-authored, with John S. Earle, a number of publications on privatization in Romania and other Eastern European countries.

291 societăți, în timp ce 117 societăți au fost supra-licitate și 1079 sub-licitate în ultima rundă. După a cincea rundă, investițiile inter-republicane reflectau aceeași situație ca și după prima: persoanele individuale și fondurile slovace plasaseră pentru întreprinderile din Republika Cehă 13 și, respectiv 38 la sută din cererile lor, iar ei au achiziționat, pe total, 10,35 la sută din acțiunile societăților cehă. Investitorii cehi, însă, au achiziționat numai 7,24 la sută din acțiunile societăților slovace. După despărțirea federației, aceste investiții inter-republicane au devenit o sursă de tensiune, program, numai 49, sau 3,29 la sută au vândut acțiuni străini.

⁴ În primul val, nu a fost specificat în mod clar timpul în care fondatorii urmau să realizeze evaluarea; în al doilea, ei au o perioadă de două luni, implicând un posibil rol mai mare în proces. Decizia Ministerului Privatizării respectiv al Finanțelor este finală, cu excepția întreprinderilor cu mai mult de 3000 de salariați, sau acolo unde proiectul propune o vânzare directă (unui cumpărător străin sau național): aprobarea proiectului de către Minister necesită de asemenea aprobarea guvernului ca întreg.

⁵ J. Havel și E. Kukla, „Programul de

The prospects of the liberal alternative

MIKLÓS VÁSÁRHELYI

The Situation in a Nutshell

Few issues have received as much attention in recent decades as the problem of "the transition". Historians, economists, political scientists and journalists in East and West alike started weighing the chances of transition in the mid-1980s, theorising about the forms that it might take, and its likely aftermath. As the turn grew imminent, pragmatic considerations, too, entered into the speculations.

Today, a continuous flow of scientific studies on the post-1989 experience is one of the indispensable props of day-to-day political decision-making. The surfeit of information, the deluge of reports and conferences on the nature and effects of the transition, has had two major consequences.

The first is that people are losing interest in the subject. They are particularly prone to do so, given that the incisive — and generally pessimistic — analyses are very seldom followed up with concrete, practical suggestions as to the direction in which the solution might be sought. This rather wholesale and by no means unwarranted scepticism on the part of the intellectual elite has cast a pall of pessimism over the popular mind. It is the converse of the spirit of optimism generated by the intelligentsia in the 1980s, and it would be unwise to underestimate its potential as a catalyst of social change.

The second is that the profusion of literature on the transition has yielded a crop of commonplace which have acquired the status of axiom: these consensual "verities", however, tend to get in the way of our thinking clearly about the realities of the situation in which we find ourselves. For my part, I believe that we shall need to question some of these widely-accepted axioms for our discussions to lead to anything worthwhile.

Since I do not feel sufficiently familiar

with the domestic affairs of the other countries of the region, what follows is based largely on my experience of the changes taking place in Hungary. It is indicative of our present predicament that instead of improving, our contacts with one another continue to deteriorate. In vain have the best minds of all the nationalities of the region cautioned for over a century and a half now that we must join forces if we want to survive, let alone prosper; we still know as little about one another's present as we understand of one another's past. To make things worse, we now have politicians and publicists in responsible positions who

speak of the need to protect the majority nationality's human rights! Ironically, it is the national minorities of each of these countries who are likely to have most of the kind of knowledge that we all would need, for life has taught them the language, the history, the customs and habits of thought of at least two nations. It would stand to reason for them to form the bridge between neighbouring nations. In fact, however, for a hundred and fifty years now they have been the focal point of the conflicts in the region, to the inestimable detriment of all involved. One's heart skips a beat to think where we would be if only we could learn to respect one another.

Rational Utopias, and the Irrationality of Reality

All Central European politicians and social scientists agree that the region's present situation bodes ill for the future, with no prospect of a way out in sight. This feeling is as pervasive as the sense of optimism had been just a few years ago, when winners and losers alike — the confident democratic forces as well as the abdicating representatives of the failed socialist system —

expected that the country's situation would rapidly improve. In fact, the intervening years have brought nothing but wholesale disillusionment. This atmosphere of disenchantment is the region's most serious liability. All at once it seems that there is no genius so outstanding nor idea so brilliant as to break through so profound a pessimism. The region which, even in the years of Soviet rule, was able to donate legions of scholars, artists, philosophers and political scientists to the rest of the world seems now to be able to produce not one man wise enough to come up with a panacea for our troubles. It is but cold comfort that the savants from outside the region, so quick to offer advice at other times, seem just as much at a loss for what to recommend. As for population at large they take what solace they can from the thought that in the end, it has always turned out somehow...

It is clear that this bewilderment and the resulting sense of powerlessness cannot be explained either in purely subjective terms (fatalism, a tendency to depression and moralising, and so on), or in purely objective terms (the recession throughout the capitalist world, the West's cynical indifference to Central Europe, the impotence of the international organisations, and so on). To get at the heart of the problem, we need, I believe, to go back to the beginnings, to the time of great expectations. As we stand around the sickbed of Central Europe, at a loss for what to prescribe, it might be well to recall the patient's state of health of five to ten years ago, and to see what diagnosis we had come up with.

For that diagnosis is no less valid today: the ill-fated socialist experiment under Soviet rule has ravaged these countries' social, economic and moral fiber. The deviant attempts made from time to time to improve the image of the defunct dictatorships — there was no unemployment, we are reminded, there were no marketing problems, and the paternalist state solved all our problems in the end — avail nothing against this stark fact. Significantly, none of the successor parties has made any attempt to capitalise on the undercurrent of nostalgia; they follow instead the tried and tested oppositionary tack of scoffing at the government's foolish miscalculations. And where these parties themselves form part of the government, they, too, are targets of invective and derision.

Somewhat more complicated is the current position of some of the legendary figures of the opposition of yore. It is easy enough to find psychological and political reasons why the erstwhile silent majority, and the then equally low-profile political clique that has subsequently elbowed its way to the top, would be reluctant to speak of the former dissidents, or if they do, one wishes they had not. It is a little more difficult to account for why individuals and groupings who had played key roles in preparing for the turn have chosen to disappear from the political arena. Undoubtedly, they have been the most keenly disappointed, and they cannot help but feel responsible for the country's disillusionment. In a climate of disenchantment, it is hard for anyone to one's illusions.

For this was a country in which everyone had his own vision of utopia: rational, prudent, cultured, appealing, and idealistic visions grounded in what one had read, had seen in one's travels, and had pictured in one's dreams. The model was "Western democracy", "Europe", more precisely, since everyone knew that actual democracies both in Europe and elsewhere fell short of the ideal, some idealised, improved version of "existing" democracy. Thus it was that the reform communists could dream their dream of democratic socialism, and the

liberals theirs of a self-correcting market economy, while the conservatives dreamt of the good old days, modernised, the Catholics of Christian Socialism, and the third force of some unique national-Danubian and truly socialist Market Garden Hungary. All radically different dreams, positioning social models that had but three things in common: all were perfect, all were internally consistent, and all were consonant with democracy. These similarities, and the fact that they were so far above any mundane reality, allowed their proponents to ignore the fact of their fundamental incompatibility. The harmony was somewhat disturbed at the Monor conference of 1985, when certain economists presented, as through a glass darkly, a vision of just how bad and how complicated the problems of the Hungarian economy really were. Such intrusions of reality into the world of dreams, however, were but fleeting episodes in the epic of the fight against the system.

One needs a shining ideal to be able to resist tyranny. But rational utopias (to borrow a term coined by professor Peter Hanák) do have a built-in weakness: by their very nature, they exclude everything unforeseen, unpredictable, uncertain, although it turns into historical reality in the period of transition, for instance, we have seen the world around us change, and totally unanticipated events unfold in consequence: ethnic conflicts, war, senseless hostility, racial conflicts, shortsighted autarchy, and protective tariffs. All of them irrational, unpredictable, incomprehensible, but definitive developments. And we have not even mentioned that greatest imponderable of all: man. Who would have thought that people would use democracy to give free rein to their worst impulses as well: that they would prove power-hungry, ambitious, covetous, selfish, arrogant, and ruthless. All this is bound to have repercussions.

Looking back over the past three years, we can conclude that people put up with more than one would ever have expected, but there are things they will not put with. Difficult as it might be, they will tolerate and try to understand the objective difficulties that no one had foreseen. But their indignation will know no bounds if they are duped and disdained, and if they come up against lies, corruption, arrogance, and injustice. These are the *frustrations* for destabilisation. People as a rule do not think in terms of national politics, nor in macroeconomic categories. What affects them is what they experience in their own lives. And while they will resign themselves to the inevitable, they will not put up with distress and humiliation caused by someone's culpable heedlessness, mistakes and misdeeds.

Hungarian democracy, sad to say, has earned failing grades in psychology. The government does not care how bitterly people resent the half-baked laws and measures that it has pushed through parliament; nor are the opposition parties sufficiently sensitive to moral and psychological considerations. And yet, we have before us the example of Italy, where the population, deceived, disenchanted and indifferent to points for going off the rails, has turned around the "clean hands" slogan, something immediately related neither to their day-to-day problems nor to their declining standards of living, but which proclaims the priority of integrity in public life. No strong democracy can emerge if people's lives and feelings are not taken into account. We need only think of Los Angeles burning: in the strongest and most stable democracy in the world, half the city was in flames because the courts condoned the police's brutal beating of a black man. The army had to be called in to restore order.

We cannot shirk responsibility, saying

that there is nothing we can do to counter the disillusionment and the indifference until there is a change in the economic situation and the political constellation. Patience is wearing thin. Instead of counting on hollow promises from abroad and building castles in the air, we need to deal with concrete issues as politicians of integrity. It is not politics that people have had their fill of, but of self-important amateurs playing politics. When a housewife compares prices to what's left in her wallet, she's neither socialist, liberal, Christian Democrat, nor populist, but a shopper. It's not ideologies she's disappointed in, but in the promissory notes handed out by campaigning politicians to all and sundry, promissory notes that have not been paid. This is something that is likely to make quite a difference at the next election.

We should learn from the West. In Italy, party politics has undermined democracy, and jeopardised the very unity of the country. In the U.S., Ross Perot's appeal has demonstrated the decline of confidence in the two traditional parties. In England, the unpopularity of the Tory government is rivalled only by that of the Labour opposition. Things are not much better in Germany and France. It would be foolish to follow their lead. And yet, this is the direction in which we are headed.

The Imminent Danger

Midst the euphoria of the summer of 1989, it was difficult to imagine that the democracy being born before our very eyes might be stunted, might at some point take the wrong turn, or turn altogether into its opposite: another authoritarian regime. The only thing we feared was that the Soviet empire might interfere on some pretext or other, and put a forcible end to the peaceful process of transition. We soon had to realise that we had been wrong on both counts. Certainly, our boundless optimism had been premature, as both domestic developments and developments in our immediate neighbourhood showed. In Hungary, the authoritarian right and the extreme right made their appearance; as for the functionaries of the erstwhile regime, they cast ideology to the wind and tried to keep their hold on power, or regain as much of it as possible. Distinguishing precisely what was going on was made even more difficult by the fact that deceptive historical parallels came readily to mind, and the fact that no attempt was made to rethink and reformulate the political definitions most of us had grown up with. What in the past had been seen at the level of political aspirations was now identified as solid reality: the orthodox Bolsheviks and the nationalist extreme right had joined forces, and dozens of local Molotov-Ribbentrop Pacts were ready to undermine the future of democracy.

One of the commonplace of the past few years is that extremism — rights as well as leftist — posed the only real threat to democracy. Thus what we need to fear, in terms of the current political jargon, is a communist restoration, or a neo-fascist dictatorship. This bombastic warning has become so routine that one hardly hears it any more. And yet, a warning is something that one should always consider.

Upon consideration, we find that people refuse to take the warning seriously because they recognise it as lacking authenticity. It is a form of manipulation, an attempt to deflect attention from one's doings by conjuring up the bugbear of the opposite extreme, an attempt aided and abetted by the middle-of-the-readers, who join in the hue and cry in order to legitimate their own centrist position, and vindicate as moderation what is, in fact, nothing other than apathy on their part in the face of the real dangers to democracy. Even as after the Second World War the extreme left used the slogan "the need to prevent the revival of Nazism" as camouflage for its own bid for power, today the extreme right is doing its best to cloak us with the spectre of Communism risen from its ashes. (In many countries, as in Hungary, too, the traditional right has also taken up the theme, while the conservatives carry the unobtrusive descent.)

But the phantom of the Communist Phoenix is just that, a phantom; there is nothing to indicate that it has any basis in fact. While a violent extreme right is launching an aggressive and overt attack on democratic institutions throughout Europe, the extreme left is so weak for the moment that even what it attempts, it attempts in some other guise. For the colour of preference of chameleons at the moment is *not* red. As the rank-and-file Arrow Cross Party faithful found their place in the communist party after the war, so now do the erstwhile communist rank-and-filers find their new niche in life under some tasseled banner bearing the royal coat of arms.

What is more to the point, however, is that there is no real threat: we need fear neither a Bolshevik nor a Fascist takeover in Europe today. Neither group poses a real danger, though they must be curbed; nor are we in any real danger from the various fanatical groups of neo-Nazis, neo-Fascists, or Stalinists. History does not repeat itself, and the memories of both the red and the brown terror are as yet much too vivid for any of these ideologies to have much of a following. The notice their sensation-seeking shenanigans attract, however, deflects attention from the real threat: the authoritarian conservative forces inching their way into power with all the blare of democratic rhetoric.

Fascism and Bolshevism are not the only forms of dictatorship. We should not allow names to mislead us. In the inter-war years, the countries of Europe furnished examples of the most varied hues of totalitarianism: royal and military dictatorships, juntas, regencies, corporative states. In Hungary, one of the most significant of the parties aspiring to dictatorship was called the Hungarian Life Movement. These "legal" dictatorships all operated with slogans like "the people", "the nation", "the country", "national unity", and often "socialism". In Hungary, the period of "consolidation" hallmark with Bethlen's name was a classic example of "acceptable" one-party rule. Elections were held, neither opposition parties nor the press were suppressed, laws were passed by parliament, and in theory, there was an independent judiciary, but the "guarantees" built into the system (the open ballot, censorship, permits for journals and papers, the regent's prerogatives and extensive jurisdiction) formally legalised and stabilised the rule of the "national-Christian course" for a quarter of a century. The rules of Marshall Pilsudski in Poland, of King Charles in Romania, of the Karageorgevich dynasty in Serbia, of Admiral Horthy in Hungary, of Salazar in Portugal and of Dolfuss in Austria were all variations on one and the same theme: autocracy.

Today we are witnessing very similar developments. Though the governments of the region, each one anxious to be the first to "make it" into "Europe", generally take pains to avoid what might be seen as the overt and blatant violation of the rules of democratic fair play, (though instances of

terror tactics, of using the rabble to beat down opposition, and of rigging elections are not unknown), all of them see their election victory not as a mandate to rule, but as an opportunity for the consolidation of their power. To this end, they have introduced authoritarian elements into politics. Not the rather crude ones of the inter-war years, but ones suited to the sophistication of our times. They are authoritarian elements nevertheless. For can we really accept as fair and legitimate an election in which the mass media are under government supervision? Censorship has been replaced by the government party's control of the national radio and television. Parliament is made to operate like a voting machine, in place of the former practice of government by decrees. To elicit intellectual conformity, party-state foundations have been set up with the taxpayers' money. And can we really speak of the rule of law in a state where the government tries to prevent or delay the work of the police and of the courts? As for the current wave of nationalist, ethnic purges, territorial conflicts and national discrimination, how is it better than the chauvinism of the 1930s? What we have are not potential dangers, but facts, hard facts. These facts set all democrats some hard tasks, but most especially, they define the stand that all liberals must take.

Liberals can never, under any circumstance, make a compromise with any dictatorial system of whatever hue, not even for tactical reasons. A corollary of this stand is the liberals' open-mindedness. They must be willing to seek out and cooperate with every democratic force within society: individuals, associations, clubs, organisations. And with all other democratic political parties indiscriminately, from conservatives to socialists. For today, the relevant dividing lines are not between social strata or political parties, but within them. In practically every party there are some smooth-talking — and some less polished — individuals with a penchant for dictatorship. The majority, however, are democrats at heart. We need only to get them to voice their opinions; we need only to learn their language and initiate a dialogue. This is where our pragmatism and flexibility must lie.

I would not like to conjure up shades of the popular fronts of yore, of the illfamed anti-bolshevik or anti-Fascist alliances. Being "anti" something always confuses the issues. It obscures what one is for, and compromises the democratic parties and organisations. It is hardly a coincidence that demagogues on the right and left have always labelled all their foes "communist" and "fascist". It is manipulation of the kind that has proved successful in the past: on a number of occasions, antiauthoritarians allied with one evil to ward off the other. They all paid a high price: Marshall Hindenburg, no less than Léon Blum. One has a wide range of allies in the struggle against tyranny, but not a boundless one. Racists, Brezhnevites and Kádárites are out of bounds. The liberals must, thus, choose their allies selectively.

The Liberal Alternative

The situation is grave and complicated, the picture gloomy, and the alternatives are limited. Domestic political life is paralysed by what seems to be a myriad of insurmountable economic problems. Internationally, the small nations have little say in what actually happens. At present, as it became obvious at the Tokyo summit of the Big Seven, the great powers of the world are not concerned with Central Europe. They have their hands full, and cannot solve their own problems. With the cold war and the bipolar power structure having come to an end, the United States is not in a position to single-handedly take on the burdens of the entire world. We have only to look at Somalia and Bosnia to see American foreign policy turning into a succession of failures. The most significant international organisations, such as the United Nations or Nato, are ineffective and antiquated. The new situation calls for new ideas and new mechanisms, but at this point in time, there seem to be none forthcoming. Inertia seems to be putting a worldwide damper or initiative.

Referring to the perplexing situation in his own country, the great Italian statesman, Giovanni Giolitti, once said that it was like trying to fit a jacket on a hunchback. The task was not elevating, but it needed to be done.

The liberal parties cannot be demagogues, but neither can they sit back, waiting for a miracle. They have to adopt an honest, open and unequivocal political program leading toward responsible, reasonable goals. They have to tell the truth, no matter how painful. Lies are out. The present has to be dealt with openly, and the future must not be obscured with unfounded promises. Today the liberal alternative is a strategic goal for Central Europe. It seems to be our only realistic prospect. To miss this historic opportunity by engaging in shallow tactical maneuvers that promise but momentary benefits would be a grave mistake.

Miklós VÁSÁRHELYI,
born in 1917 in 1953 Deputy
President at the Information
Service in Imre Nagy's first
government. In 1956 he
became Imre Nagy's press
secretary. Deported and sen-
tenced to prison after the revo-
lution. Founding member of
the Alliance of Free
Democrats. He has been the
personal representative of
George Soros, founder of the
Soros Foundation since 1984.
He is an MP and member of
the Parliament's Committee of
Foreign Affairs.

Despre libertate și bani

CRISTIAN PREDA

After the "death of socialism", the traditional opponent of liberalism was replaced by mixtures of "tribal speculations" and "socializing morality". In order to illustrate this phenomenon, the author tries to draw a parallel between Hayek's discourse on "money as the instrument of liberty" and the anti-liberal clichés about money in the post-communist society in Romania. Thinking that the road to liberty is more difficult than the one to serfdom, the author considers that the non-liberal constraints of our time offer a chance for liberal reflection.

Receptarea liberalismului în ţările foste comuniste are deja privilegiul unor constrângeri non-liberale foarte serioase. De ce e vorba de un privilegiu?

Irving Kristol scria în 1976 un articol cu un titlu ce poate surprinde inclusiv azi: Socialismul: notiță necronologică a unei idei. Neoconservatorismul ca doctrină nu a fost dezvoltat în secolul nostru în ţările devenite comuniste, ci în „cealaltă tabără”, astfel încât dacă vrei să afli un marxist serios, nu are rost să mergi la Praga sau la București, ci la Paris ori la Roma. În al doilea rând, experiența socialistă fiind un fulminat total, liberalii vor fi lipsiți de niște adversari ideologici serioși și capabili să civilizeze contradicția. Am impresia că Irving Kristol deplângerea tocmai lipsă unor constrângeri non-liberale: el crede că liberalismul nu poate fi azi triumalist, ci are nevoie de testări (teoretice și reale) foarte severe.

Ordine, egalitate, libertate

Cred că în lumea post-comunistă acestea constrângeri există: locul adversarului tradițional al liberalismului l-a luat un amestec de colectivism difuz și de eticism naționalist, iar de data aceasta nu mai are rost să mergi la Roma sau la Paris, ci și absolut necesar să ajungi în Slovacia sau în România. Fenomenul e lesne sesizabil la un nivel superficial, dacă distinge între o limbă de lemn comunistă și noua limbă de lemn. Chesiunea e mult mai interesantă dacă urmărești contururile noului monstru ideologic: spun monstru, întrucât susținătorii săi au adesea comportamente barbare, ceea ce îi sperie — pe drept cuvânt — pe democrați. Întâi de toate, o constatare: traducerea ideologiei socialiste (dominate de obsesia egalității) în naționalism (care are ca ax principal crearea unei ordini prin afirmarea moralei/culturii unei etnii) a fost mult mai rapidă decât asumarea comportamentală a principiilor (ce mizează înainte de toate pe virtuțile libertății, împotriva oricărei tiranii). De ce lucrurile s-au petrecut așa?

În ciuda inconsistenței teorice despre socialism în foste state comuniste, comportamentele au tins către pervertire a idealului egalității: în fapt, dacă într-o societate liberală, egalitatea politică și juridică sunt singurele ipostaze posibile și dezirabile ale egalității, statele-partid socialiste au împins la limită mitul egalității culturale constituționale, atâtă vreme cât, cum zicea Raymond Aron, „aleșii desemnau electori”; cu alte cuvinte, pactul de constituire a societății politice a fost condiționat de „camelul roșu”, cât despre egalitatea în față legii, și suficient să invocăm procesele înțuite sub regimurile comuniste, cele care au făcut de pildă din apărarea inculpatului o ocazie de colaborare cu acuzatorul! Accentele tribale ale unor asemenea comportamente au impus mai târziu refuzul acceptării „dezordinii” la care împinge simpla apariție a libertății (aceasta fiind totuși elementul esențial al revoluțiilor ori revoluțiilor din Est). Egalitatea socială și culturală se traduce după '89 în revendicarea cvasi generală a unei reforme morale ce ar presupune un pact etic universal și radical și care ar urma să definească statutul social al grupurilor umane. De aici până la invocarea moralei etniei (mai ușor de precizat în „universalitatea” ei!) ca unic principiu coeziv

al societății nu e decât un singur pas. E adevărat, nu toată lumea îl face. De pildă, apostolii inculti ai naționalismului violent — să fie oare o întâmplare că sunt și inculti? — fac acest pas. Cei care cred că se pot defini ca democrați doar izolându-se de naționaliști nu fac pasul deși, ca să zic așa, sunt cu un picior în aer. Prea puțini sunt, în genere, cei care cred că libertatea e de ajuns, deci că ea nu trebuie să fie însoțită, cum zicea același Kristol, de valori morale împărtășite de toată lumea ori de vederi comune despre felul în care trebuie tratată o viață demnă. Prezumtivelor atașamente morale li se adaugă, desigur, revendicare justiției sociale, căci dezordinea îscăță de pierderea jugului tiraniei e confundată ca apariția unei „intolerabile” (?) anarchii. Întrucât egalitatea politică și juridică, rezultante constituționale ale libertății nu par a fi suficiente, lor le sunt preferate mixturile de calcul tribal și morală socializantă, adică ordinea prin afirmarea etniei (într-o societate ce își revendică totuși „deschiderea”, în sensul popperian), respectiv gestiunea, marcată de constructivism, a unei economii de piață concepute nu ca o ordine spontană, autoreglată, ci ca un stadiu calculabil, deci controlabil al societății.

Cazul României e fascinant. Voi încerca să vă împărtășesc impresia mea descriind amestecul ciudat de morală și calcul invocat în discuțiile despre bani. Mai întâi însă, urmând o sugestie a lui Leo Strauss, care zicea că educația liberală e un dialog cu marile spirite, îmi voi îngădui „să-i dau cuvântul” lui Fr. von Hayek, cel care afirmă că „banii sunt un instrument minunat al libertății”.

Instrumentul libertății

Pentru Hayek, astă înseamnă în primul rând că activitățile umane nu sunt dirijate în mobiluri economice. Doar avarul izolează scopul economic de alte scopuri ale vieții, oamenii inteligenți știind, zice Hayek, că factorii economici sunt simpli mediatori în atingerea altor deziderate. Acești mijlocitori își par absolut necesari, căci înlocuirea lor cu o retribuție prin distincții onorifice ori privilegii (puterea asupra celorlați ori facilitățile de instrucție, de pildă) conduce iremediabil la limitarea libertății (vezi Calea către servitute, cap. VII: „Control economic și totalitarism”). Ce e însă libertatea? În Law, legislation and liberty, Hayek afirmă că starea de libertate poate fi definită cel mai bine ca „situația în care fiecare poate utiliza ceea ce cunoaște pentru a face ceea ce vrea”. Distribuirea inegală a cunoștințelor și de fapt indisociabilă de avantajele civilizației moderne: acestea ar deveni inimaginabile dacă intersecția cunoștințelor ar fi înlocuită cu efortul concertat în mod deliberat și fundat într-o cunoaștere circumscrisă. Într-o societate modernă orice intervenție în distribuirea cunoștințelor are în fundal credința că anumite scopuri trebuie preferate de toți, întrucât ele sunt general-benefice. Intervenția nu face decât să altermeze eficiența sistemului natural al libertății, eficiența fiind maximă doar când distribuția cunoștințelor e spontană. În plus, intervenția creează avantaje artificiale pentru concurență, privilegiindu-le scopurile (în detrimentul altora, la fel de îndepărtățite natural). Pentru Hayek, ierarhizările multiple ale scopurilor personale se întâlnesc totuși pe o scală unică în mijloace (doar așa scopurile intră în

competiție). Depășind granițele comunităților tribale (închise, cu tel unic și număr limitat de participanți) apar instituțiile abstracte, unul din mijloacele abstracte impuse în evoluția societăților umane fiind moneda. Aceasta mediază schimbul indirect, cel care se substituie trocului; dar, observă Hayek, atitudinea față de monedă e ambivalentă: ea nu e privită doar ca un instrument al libertății (de realizare a scopurilor în temeiul cunoștințelor și abilităților personale), ci și ca un mijloc de opresiune, tocmai pentru că intelligibilitatea imediată încețează de îndată ce se ajunge la schimbul indirect, adică la relații abstracte ce exced percepția directă (deci calculabilă și previzibilă). Si moneda, ca și limbajul ori morala (!), nu suportă explicația teoretică: ea își are de ordină spontană, unică, benefică. Efectele indiscernabile ale utilizării banului, folosirea lui în scopuri bune sau rele (atunci când efectele sunt totuși discernabile) ori lipsa de legătură între căștigul important și efortul fizic ori meritul reconoscibil, toate acestea creează aversiunea moralităților față de monedă. Civilizația modernă, în forma ei actuală, impune însă „cooperarea dincolo de ceea ce e explicabil”, iar cooperarea nu se poate lipsi de monedă.

Între morală și calcul

Nu cred nicidcum că Hayek e un reper indiscutabil. Dimpotrivă, îmi ales pentru că afirmăriile sale reiau o tradiție liberală multiformă (pentru detaliu, vezi primul volum din Law, legislation and liberty). Constat în schimb că observații de tipul celor rezumate mai sus nu și-au făcut loc în discursul public din România, în timp ce formule și figuri discursivee îmbinate de morală și calcul elementar domină de la autoritar mentalitățile (aici trebuie recunoscut rolul eminent al jurnalistilor). Voi enumera de aceea figurile discursivee dominante legate de bani, dar nu voi accentua nici disfuncțiile politicianiste și nici performanțele demagogice ale acestor discursuri: la urmă urmei, figurile au devenit atât de „normale”, încât apărătorii lor în două discursuri ce se vor distinge spune mai multe despre distanța că le separă pe ambele de spiritul liberalismului decât despre situația lor în Parlament.

Construcțiile cele mai interesante sunt centrate în jurul noțiunii de „ajutor bănesc”. Subvenția, finanțarea (inclusiv cea electorală), împrumutul sau bursele în Occident sunt azi probleme cotidiene, dar și o miză esențială a oricărei explicații. Câteva exemple: criza culturii și evaluată în funcție de scădențele plăților de la buget, nesuvenționarea păinii și crezută la fel de ucigașoare ca și întărirea unei tranșe dintr-un împrumut financiar extern. Împrumutul, multă vreme confundat cu o presupușă — neidentificabilă — intenție malefică a devenit de altfel foarte repede un suport general al speranței. Donația ori bursa sunt înădrăguite în registrul intențiilor care, pe termen lung, pervertesc susținătorii, occidentalizând mințile ori maghiarizând inimile. Tema clasică a slăbiciunii guvernărilor (vezi Federalistul) e tradusă și ea „financiar”: în campaniile electorale, de pildă, cumpărarea unui partid (deci, a țării) și amâgirea orbilor cu suplimente de salarii au ca unic numitor comun intervenția banilor. Metafora privilegiată în desemnarea crizei sistemului post-comunist e, de bună seamă, cea a bolii: dar, ca și când o asemenea inepție organică nu ar fi de ajuns, ea e precizată, boala devenind la nevoie un misterios blocaj financiar. Cred că doar ambigua formulă „criză morală” mai are privilegiul unei asemenea identificări. De altfel, recursul la morală (de fapt la Morală) devine obligatoriu, căci banul pare înzestrat cu o eficiență strict negativă: cărțile care apar sunt imorale, electorii care nu te votează ori politicienii care nu te ascultă nu au principii. Occidentul uită că te-a vândut ori îi ascultă doar pe cei care te negociază etc. Banul nu e astfel perceput ca un banal instrument al libertății: mai curând, libertatea pare condiționată de bani, e o rezultată a lor.

Banul și criteriul căderii. De data aceasta, etica e pusă efectiv între paranteze, căci e vorba de prăbușirea socială. Comunitatea umană e împărtășită (veche metehană!) în bogăți și săraci, iar întrebarea „cum poți cumpăra ceva?” capătă duhul metafizicului. În fapt, legând de pildă în chip

univoc insatisfația, și grevele de prețuri ori soarta reformei de rata valutelor, viața publică se transformă pe nesimțite într-o scenă a negocierii supravechiu. Disputa competențelor ori alternativele legate de abilități și cunoștințe devin chestiuni secundare, cătă vreme ele sunt anulate de „perversiunea” banilor. Se ajunge astfel relativ ușor la situații aberante în care „pesimisti” prezic iminentă tranziție către structuri de tip mafiot, iar „optimiști” speră că dacă sunt suficienți bani pentru păcuria iernii, în vara viitoare cetățenii vor fi liberi. Nu pari astfel ridicol dacă spui că libertatea e de ajuns?

Misterul legat de bani și atracția pentru cei care pot enunță generalități despre salarii, prețuri și subvenții îi-a făcut pe semenii noștri să acorde un credit nesperat unui personaj care, deși declară mereu că nu vrea să se implice în viață publică, a devenit un fel de model al „omului politic cinstit”. Credința colectivă că efectele politicilor pot deveni măsurabile (doar îi s-a explicat, nu-i aşa?) îi-a propulsat pe cel supranumit, destul de puțin flatant, „finanjistul” (T. Stolojan) în topul salvatorilor naționii. Corupția s-a impus pentru unii ca miză politică probabil din aceleași cauze: cătă vreme calculele (bune sau rele) sunt stricte de indivizi imorali, nu ai nici o sansă (de pe altă parte, apare ca perfect normal să-i avanțezi pe falimentari).

Statul însuși al banului e extrem de ambiguu. Să nu uităm că o lozincă de felul „nu ne vindem țara” a reușit să devină un principiu coeziv (al „oamenilor de bine”, căci morală nu lipsește niciodată). Tot astfel, să crezut că valuta poate fi fotocopiată (răul se insinuează pervers, dar cu o rapiditate maximă), iar azi singurul risc conotat pozitiv de mase enorme de oameni și cel legat de un sistem de redistribuire a banilor (sisteme de joc de tipul „Caritas”). Multe din clișeele antiliberale ale vremurilor noastre se întrețes în acest caz: inițiatorul se prezintă ca salvator, un politician naționalist crede că își face capital electoral dintr-un sistem desemnat ca „minister al îmbogățirii”, încrederea pe care se scontează e una de tip calculator, reacțiile negative sunt întemeiate pe expunerea unor calcule elementare și prevestesc catastrofe (inclusiv dispute etnice).

Exemplul alese sunt probabil suficiente. De altfel, discursurile prea lungi pot plăti. În ceea ce mă privește, cred că singurii indivizi ce nu-și pot îngădui azi luxul plătitorilor sunt cei cei animați de credințe liberale. „Dușmanii” lor nu au murit și nici nu merită să mizezi pe un deznodământ atât de tragic. Liberalii pot în schimb să fie mulțumiți că au cu cine sta de vorbă, căci o lume alcătuită doar din subtili analiști ai lui Adam Smith ori Popper ar fi chiar lipsită de haz. Înainte de orice, liberalii trebuie să fie recunoscați celor care au făcut dialogul posibil și celor care se hotărăsc azi să-l civilizeze. Chiar dacă instituțiile societății libere nu devin acceptabile nici după votarea unei Constituții, nici după căștigarea unor alegeri, nu există — cred — motive de disperare.

Voi încheia citindu-l — iarăși — pe Kristol care scria că socialismul n-a fost niciodată „realmente experimental” sunt niște bieți ideologici iritați și încăpățânați: cei ce nu pot găsi o țară socialistă decât în propria imaginație, dezaprobat în același timp trei pătrimi din lumea real-socialistă, sunt însă anacronici, care azi ne mai pot dezvăluia doar în ce ar consta socialismul naționalistilor.

Liberalii vor evita transferarea capcanei „ării imaginare” asupra principiilor liberalismului doar în măsura în care vor vedea în ele alternative dezirabile, și nu scheme deordonare a nomenclaturii sclavilor. În definitiv, faptul că azi 3/4 (sau mai mult) din semenii noștri nu îi arătă că creză lui Hayek nu înseamnă că ei sunt sclavi pe veci și că sunt incapabili să vadă mai târziu în bani nu o condiție, ci un instrument al libertății. Opinia mea e că drumul către libertate e mai accidentat decât cel către servitute, dar că merită să-l faci. Morală și costurile apar de fapt „pe drum”. □

Cristian PREDA, born in 1966 graduated at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is writing currently for the cultural supplement of *Cotidianul*.

Bătălia pentru Moscova nu s-a terminat

STELIAN TĂNASE

Implozia sistemului sovietic a avut declicul în schimbarea generației Brejnev (Podgornii/Suslov/Andropov/Cermenko etc.) cu o alta. Perspectiva acesteia era mult diferită de a generației care se impunea în anii amurgului lui Stalin și echipei lui (Molotov, Malenkov, Mikojan, Kaganovici etc.). Dacă generația care a îngropat vechea gardă bolșevică (Troțki, Buharin, Rykov, Kamenev, Zinoviev etc.) a părăsit suflul „revoluției mondiale” pentru „socialism într-o singură țară”, generația lui Brejnev a părăsit și acest slogan și s-a consacrat exclusiv supraviețuirii nomenklaturii și sistemului, aşa cum fusese lăsat de Stalin. Tentativele de reforme ale lui Hrusciov au eşuat tocmai pentru că el a încercat să depășească cadrul limitat al acestei mici schimbări care s-a produs la Kremlin în 1953. Sub Stalin, chiar și membrii leadership-ului puteau fi execuțiați fără proces. Sub Hrusciov grupul dirigent s-a bucurat de siguranță. Când lovitura Molotov-Kaganovici a eşuat, Hrusciov nu s-a grăbit să-i execute. Astă i-a salvat viața în 1964 când el însuși a fost debărcat printr-o lovitură în Biroul Politic.

Lunga domnie a lui Brejnev a prelungit acest status-quo dincolo de limite. URSS a pierdut contactul cu „plutonul” țărilor dezvoltate, pe care un slogan hruscirovist în anii '50, își propunea să le depășească până la sfârșitul secolului. Dezastrul economic, sărăcia tot mai gravă a populației, dificultățile tehnologice insurmontabile au fost pentru noua generație de lideri politici promovați în pozițiile top în anii '80 un dat care trebuia rezolvat. În ciuda fațadei ideologice și polițienești, URSS devenise o putere de mână a doua. Faptul că avea un arsenal nuclear nu schimba lucrurile, le complica și mai mult. Acestea au fost limitele reformei pe care și le-a propus Gorbaciov. Modernizarea în interiorul sistemului, și nu demolarea lui, Gorbaciov nu și-a propus să renunțe la sistemul comunist, ci o supraviețuire a lui, printr-o superficială ridicare a capacului, ca vasul să nu explodeze. Întâlnirea de la Rejkjavik, prima dintre proaspătul secretar general și Ronald Regan a fost lănuitoră asupra situației critice a ~~Moscovei~~, ~~Moscovei~~, care să urmărească, să războieze de ariergardă în încercarea de a salva ce se mai putea salva. Prin fantele deschise de începutul de reforme, toate contradicțiile acumulate s-au manifestat din plin. Gorbaciov și tactica sa de „fugă înainte” și-a avut scadența odată în 1989 și a dus la prăbușirea „cordoului sanitar est-european”, alta în august 1991, care a dus la căderea lui Gorbaciov și echipei sale (Yakovlev, Sevardnadze etc...), concomitent cu dispariția URSS-ului. Si altă scadență, acum în toamna 1993. Eșecul reformelor gorbacioviene au arătat că amplioarea crizei era mult mai mare decât indicau primele evaluări de la mijlocul anilor '80.

S-a trecut astfel la o nouă fază, de la negarea „greșelilor trecutului” — platforma lui Gorbaciov — la schimbarea sistemului — platforma lui Elșin —. Situație paradoxală, întrucât Elșin aparține nomenklaturii bolșevice (provinciale, dar care l-a dus până la nivelul de membru supleant al Biroului Politic PCUS). Elșin și-a cultivat de decenii imaginea de lider care „cunoaște necazurile poporului”.

„cunoaște necazurile poporului”. Challenge-ul între Gorbaciov și Elțin are acest conținut: „reformarea sistemului” versus „schimbarea sistemului”. Prin parțial ideologică a lui Gorbaciov l-a costat

**Un viraj
condescendent...**

RADU BUDEANU

Scufundate în magma uniformizatoare a comunismului fiecare din țările foste socialiste au avut, totuși, un timbru aparte: România a jucat rolul copilului teribil recalcitrant față de Moscova, jovial față de occident, tenebros de dinamic față de Orientul Mijlociu. Iugoslavia nășluiua carteau revizionismului capacitând turistic toată Europa. Albania se căpușea cu cauzemate luptând împotriva tuturor orizonturilor. Ungaria săcea reformă în umbra drapelului roșu. China se flagela prin revoluție culturală, iar URSS se pregătea să năruie comunismul în încercarea de a-l salva: perestroika a fost produsul unei disimulații care l-a devorat pe disimulat. Printre atâtdele combinații paradoxale și, adesea, contradictorii disciplinata Polonie a jucat un rol aparte: ea a fost singura țară comunistă

pachet impozant de premize politice, economice, sociale, culturale, psihologice și morale avertizau că Polonia a trăntit ușa stângii și că perspectiva pe un termen rezonabil este a dreptei complet biruitoare. Primii ani ai tranzitiei au arătat că Polonia nu este comparabilă cu România, spre exemplu, în ce privește ardoarea integrării în occident. De altfel occidentul a și luat-o în brațe, cu argumente în regulă, urmând să o adapteze în regim preferențial și acelerat la rigorile vietii comunitare. Ultimele alegeri care au adus la putere fără echivocurile de rigoare Alianța Stângii Democrație adică pe foștii comuniști la care s-a adăugat remorca lor tradițională – Partidul Agricultorilor Polonezi a născut în afara țării tentația de a se considera că Polonia sucombă fără preaviz, că a alunecat

condițiile să repeate succesiv crize politice tip „putsch 1991”, sau cea de acum. Se însășă cine presupune că odată cu victoria lui Elșin, „sistemul” și „sistemul” din Moscova s-au terminat. Victoria sa este binevenită. Încă un pas a fost făcut pentru trecerea la un stat de drept etc. Chestiunea este că acest pas, într-o societate atât de fragilă poate fi recuperat repede de doi pași înapoi. Asta se va întâmpla, dacă complexul militar industrial va fi amenințat în interesele sale de reforme, și dacă Elșin nu va oferi compensații și garanții suficiente în ce privește conservarea privilegiilor. Altfel spus, dacă Elșin nu se va mulțumi să încaseze ratele de „ajutoare” occidentale pentru a menține industria militară falimentară, ci va trece la reforme structurale. Vom asista destul de curând la alte crize. Un zigzag de perioade conservatoare, cu răbufniri reformiste. Următoarea scadență va fi înfrântarea dintre „liberalii” de tip occidental, acum în recenzie și populisti autorizați Elșin.

Erată

În numărul trecut al revistei noastre, în cadrul articolelor „4 scenarii” de Stelian Tănasă, la pag. 9, cd. I, rândurile 6-7 de jos se va citi „Vor sprijini politici protecționiste și izolaționiste” în loc de „Vor sprijini politici protecționiste și inflaționiste”. Facem cuvenita

care a oferit lumii un papă și singura țară comunistă care și-a amenajat o mișcare sindicală disidentă în stare să se mențină aproape, un „decesiv J.I. cardinal”, odată propulsat în scaunul pontifical a însemnat prima fisură acerbă într-un sistem de etanșeitate. La vremea respectivă a curs multă cerneală pe această temă. Cam tot atâtă cât s-a consumat în jurul suspiciunii că Gorbaciov ar fi declanșat reforma în calitate de cel mai proeminent agent CIA al tuturor impurilor. Oricum, Papa și „Solidaritatea” au conferit Poloniei un statut special. Un statut enigmatic, confuz, controversat. Cert este că pe acest fond și având în vedere combinația bizară între existența unui puternic sector agricol privat și a orgolioilor fostei mici nobilimi în Polonia s-a croșetat atmosferă socială complet diferită de cea din celealte țări socialiste. În umbra orgolioasă a generalului Jaruzelski, mereu ascuns sub o pereche de ochelari-armură s-a dezvoltat un mecanism de ventilație“ care a acționat cu un indiscutabil succes. La aceasta au contribuit, fără îndoială, diviziile coerente ale emigrației poloneze. Cei aproape 14 milioane de polonezi naturalizați cu succes pe teren american s-au comportat ca o diasporă energetică menținând relații ferme cu ei de acasă și articulând lobby-uri dintre cele mai virile oriunde demolare comunitismului în Polonia se putea aborda în termeni pragmatice. Toate acestea presupuneau o impingere transanță a jânni.

patrimoniul național brut. Cu alte cuvinte țara s-a angajat în proporții majore în direcția normalizării, iar reforma a ieșit de mult de „o hartie”. În sferele politice această realitate este reflectată de dispute normale. Lupta nu se duce pe viață și pe moarte, „sau noi vii sau voi morți”, între regimuri inamice la sânge și sisteme potrivite să se dizolve reciproc. Walesa a sesizat caracterul de box cordial și de alternativă digerabilă a confruntării. El a spus: „stânga actuală este diferită de cea dinainte; victoria stângii ar fi însemnat un pericol atunci când mai exista URSS și deciziile erau luate la Moscova”. La rândul său, Alexander Kwasniewski, liderul Partidului Social democrat, axă a Alianței Stângii, afirmă lapidar: „Vom continua reforma pentru că Polonia are nevoie de reformă”. Adevarul este că reforma se poate aborda și de la stânga și de la dreapta. Toată problema este că reforma să existe. Or prin consistența sa actuală, fauna politică poloneză arată că se află cu un pas înaintea răsăritului acum, în perioada de tranziție, așa cum a fost cu un pas înainte în plină bezna comunistă. Chestiunea merită studiată cu toată atenția pentru că este vorba de un scenariu aparte. Poate doar în Cehia datele problemei se aliniază în același spirit. Aceasta înseamnă că stânga rezonabilă nu se naște decât într-un perimetru prosper. În celelalte țări nu este stânga, ci comandă cu toată recuzita și obiectivele sale indelung compromise.

Un compromis istoric

VIOREL ARDELEANU

The change in Israeli - Palestinian relations has marked a further step towards an era of co-operation rather than regional confrontation, the same way the end of the Cold War did at a global scale. The agreement between Israel and Palestine Liberation Organisation is considered a genuine historic event, an important step forward in the direction of a peaceful settlement of an old conflict. Shimon Peres and Mahmoud Abbas signed a Declaration of Principles on limited Palestinian autonomy in the occupied territories starting in the Gaza Strip and Jericho town of West Bank. But there are rejectionist groups on both sides who have opposed the accord. A failure in the implementation of the agreement will have unexpected implications in the whole region.

1. Scurt istoric

La 29 noiembrie 1947, a fost adoptată istorica rezoluție a ONU privind împărțirea Palestinei în două state, unul evreu și unul arab. După expirarea mandatului britanic asupra Palestinei, la 14 mai 1948, a fost proclamat statul Israel. Palestiniștii și arabi nu au acceptat planul ONU, considerând-l inaplicabil și nedrept. Arabii au încercat să elibereze Palestina, pentru a crea un stat arab în această regiune, dar au fost înfrânti, mai mult de jumătate de milion de palestinieni refugiindu-se în statele arabe învecinate.

In anul 1964, a fost creată Organizația pentru Eliberarea Palestinei. Timp de trei decenii, această formă de organizare a palestinienilor a fost considerată reprezentantul poporului palestinian și a reprezentat totodată vîrful de lance al luptei armate împotriva statului israelian.

Războiul de 6 zile israeliano-arab din 1967 a creat o situație nouă în regiune. Zonele West Bank și Gaza Strip (fața Gaza), locuite în majoritate de palestinieni, au intrat sub control militar israelian direct.

În decembrie 1987, locuitorii palestinieni din teritoriile ocupate încep o nouă formă de revoltă, fără utilizarea armelor, dar extinsă la nivelul întregii populații, „intifada”.

Procesul extrem de dificil al realizării unei păci globale în Orientul Mijlociu a fost punctat, de-a lungul a aproape 5 decenii de conflicte, de doi pași semnificativi. Primul l-a constituit acordul de pace arabo-israelian semnat acuntru 14 ani la Camp David, între Egipt și Israel, de către Menachem Begin și Anwar Sadat, sub medierea președintelui american Jimmy Carter. Al doilea pas important l-a reprezentat Conferința de pace de la Madrid din 1991, cu președintele american George Bush și liderul sovietic Mihail Gorbaciov drept garanți.

2. Acordul israeliano-palestinian

Compromisul istoric dintre palestinieni și israelieni a fost negociat luni de zile, în secret, în Norvegia, la Oslo. După mai multe zeci de întâlniri, s-a ajuns la redactarea unui document care are la bază principiile autoguvernării palestinienilor în fața Gaza și orașul Jericho din zona West Bank.

La 10 septembrie 1993, președintele american Bill Clinton declară că Statele Unite vor relua dialogul cu Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP) și vor acționa ca mediator în procesul de rezolvare globală a conflictului arabo-israelian. Președintele Clinton a atrăs atenția că acest pas înainte spre realizarea unei păci juste nu va fi ușor. „Acestă noastră înțelegere, impresionante, nu vor șterge tenările și suspiciunile trecutului. Dar acum, israelienii și palestinienii au pus bazele unei speranțe, iar Statele Unite vor continua să fie un adevărat partener activ în negocierile care au loc pentru a asigura realizarea deplină a acestei promisiuni de progres.”

Refuarea dialogului SUA-OEP, condiție obligatorie în realizarea oricărui progres în direcția păcii în zonă, dialog întrerupt în anul 1990, ca urmare a unui raid terorist palestinian la Tel Aviv, a putut fi relativ deoarece liderul palestinian Yasser Arafat și-a luat o serie de angajamente, cuprinse într-o scrisoare, considerată și aceasta ca fiind istorică, trimisă primului ministrului Rabin pe data de 9 septembrie 1993. În mesaj se recunoaște dreptul Israelului la existență și acceptă responsabilitatea de a disciplina grupurile din cadrul OEP care ar viola noul acord.

La 13 septembrie 1993, la Casa Albă, a fost semnată „Declarația de Principii

privind Aranjamentele de Autoguvernare Interimare” de către Shimon Peres, ministru de externe israelian, și de Mahmoud Abbas, din partea palestiniană. Declarația a fost semnată, în calitate de garanți, și de către șefii diplomațiilor americane și ruse, Warren Christopher și Andrei Kozyrev. Documentul cuprinde 17 articole și 4 anexe conținând o serie de prevederi care asigură trecerea treptată a celor două zone, Gaza și Jericho, sub control palestinian.

La 1 octombrie a.c., la Washington, a avut loc Conferința privind ajutorul economic care va fi acordat pentru susținerea procesului de pace din Orientul Mijlociu. La Conferință au participat 46 de delegații, care s-au angajat de a furniza 600 de milioane de dolari ca ajutor economic pentru primul an, parte dintr-un program de 5 ani de asistență pentru teritoriile ocupate. Angajamentele pentru întreaga perioadă de 5 ani s-au situat la 2 miliarde de dolari. Estimările palestiniene privind necesarul de ajutor, pentru o perioadă de 7 ani, se cifrează însă la aproximativ 11 miliarde de dolari, dintre care o treime vor fi acoperite din resurse locale. Rezultatele acestei conferințe pot fi considerate totuști ca fiind deosebit de încurajatoare.

3. Evoluții și evaluări

Sfârșitul războiului rece, datorat căderii comunismului prin revoluție din anul 1989, din țările Europei Centrale și de Est, înlocuirea sistemului bipolar al echilibrului de forțe dintre cele două blocuri militare opuse, în principal din punct de vedere ideologic, cu un sistem multipolar bazat pe cooperarea dintre vechii adversari, dar confruntat cu o serie de elemente de instabilitate periferice, a influențat foarte mult și evoluția conflictului dintre arabi și israelieni.

Războiul din Golf a adus elemente noi, prin accentuarea dezbinării lumii arabe și scăderea influenței OEP-ului și a liderului său Yasser Arafat, datoră poziției sale pro-irakiene și perioada 1990-1991. Acordul de pace israeliano-palestinian se realizează într-o perioadă în care nu există un consens în cadrul Centralei OEP-ului între diferitele frați palestinieni privind acceptarea acestui acord. Anii de zile, o caracteristică principală a poziției palestiniene unitare a fost inacceptarea unor astfel de soluții de compromis. Totuși, la 11 octombrie 1993, s-a reunit Consiliul Național Palestinian, parlamentul palestinian în exil, care a ratificat acordul de pace israeliano-palestinian. O serie de grupări radicale, precum Frontul Popular de Eliberare, condus de George Habash și frontul Democratic, având ca lider pe Nayeh Hawatmeh, au

regulile și reglementările lui, trebuie să intre într-un circuit informațional larg și nu să rămână într-o anumită sferă a puterii. Transparența trebuie să fie totală și este obligatorie. Fiecare cetățean al unui stat membru al Consiliului European devine un subiect care beneficiază de toate drepturile omului, iar dacă în țara sa acestea nu se aplică plenar, el are dreptul de a recurge la alte instanțe.

De parte de a fi o literă de lege moartă, Convenția Europeană a Drepturilor Omului este primul instrument internațional care are forma unui tratat ce aduce din punct de vedere juridic unele constrângeri pentru semnatari și instaurează un sistem de control asupra aplicării drepturilor omului la nivel intern. Înțregul sistem juridic al Convenției se bazează pe acceptarea către statele semnătoare a obligațiilor de a garanta toate drepturile omului, inclusiv drepturile individului de a fi protejat față de abuzurile puterii publice.

Articolele 25 și 46 sunt în acest sens edificatoare. Ele precizează că statele semnătoare recunosc jurisdicția obligatorie a Curții Europene a Drepturilor Omului (art. 46) și au obligația de a „nu impiedica prin nici o măsură exercițul eficace al acestui drept” (dreptul de recurs individual - n.n.) (art. 25). Aceste prevederi și măsuri de ordin juridic impun statelor care aderă la Consiliul European să-și armonizeze anumite structuri, mai ales în domeniile juridic și polițiesc. Ignorarea lor este de natură să prejudicieze participarea plenară a statului la Consiliul și chiar calitatele lui de membru. De aceea, toate datele și detaliile privind acest organism european,

boicotat reunionea.

Puncte de vedere diferite există nu numai în interiorul OEP, dar și în pozițiile principalelor state arabe. Astfel, Egiptul sprijină pe deplin acordul încheiat recent. Iordanie este îngrijorată de faptul că neînțelegerile dintre frați palestinieni ar putea duce la un război civil care se poate extinde și în această țară, în timp ce Siria și Liban au rezerve serioase temându-se, conform analizelor efectuate de politologi și experți în problematica Orientului Mijlociu, de marginalizare și de nerăzolvarea proprietelor cererii de retragere a trupelor israeliene din zona înălțimilor Golani și din sudul Libanului.

Reușita implementării acordului de pace are o miză extrem de importantă pentru stabilitatea întregii zone, dar și pentru forțele politice care s-au angajat în acest proces. Majoritatea observatorilor politici consideră că un eventual insucces ar putea conduce la pierderea influenței în cadrul OEP a aripii moderate conduse de către Yasser Arafat și la largirea influenței frați palestinieni fundamentaliști islamice, care nu doresc o soluție de compromis, ci continuarea luptei împotriva Israelului.

În Israel, eșecul aplicării acestui acord ar constitui un eșec al coaliției guvernamentale condusă de către Yitzhak Rabin, ceea ce ar conduce probabil la o reîntoarcere la politica celor trei nu: NU recunoașterii OEP, NU retragerei din zonele ocupate, NU acordării autonomiei palestinienilor. Ideea ministrului de externe israelian Shimon Peres este de a crea o uniune tip Benelux între Israel, Iordanie și o entitate palestiniană, care să se bazeze pe un anumit tip de suveranitate acordat palestinienilor, chiar sub o formă limitată. Insuccesul acestei idei ar duce probabil la o nouă etapă de confruntare deschisă.

Reușita acordului va depinde și de resursele financiare care vor fi puse la dispoziția palestinienilor pentru implementarea planului de pace și de capacitatea lui Yasser Arafat de a controla cele două zone, având în vedere că, în fața Gaza, militanții islamici ai organizației Hamas au o influență puternică.

Antagonismul dintre israelieni și palestinieni a fost întotdeauna nodul gordian al conflictului mai larg arabo-israelian. Tăierea acestui nod poate duce la reconcilierea istorică dintre cele două popoare.

Blocarea actualului proces de pace ar reprezenta un eșec al aplicării principiului rezolvării pașnice a diferențelor și ar putea conduce la radicalizarea părților și reîntoarcerea lor pe poziții de confruntare cu implicații extrem de grave asupra stabilității întregului Orient Mijlociu.

Protejat în fața abuzurilor puterii publice. Statele semnătoare acceptă obligația de a garanta toate drepturile omului. Atunci când se constată încălcarea flagrantă a acestor obligații orice stat poate fi suspendat din calitatea de membru al Consiliului European. Acest lucru s-a întâmplat cu Grecia, în 1969, când a fost instituit în această țară regimul colonelilor.

Supravegherea mecanismului de punere în aplicare a Convenției poate îmbrăca forma controlului reformelor legislative sau administrative întreprinse de stat ca urmare a constatării unei încălcări. Până în prezent nu s-a constatat ca vreun stat semnat să nu se fi conformat hotărârilor Curții.

Devenind al 32-lea stat membru al Consiliului European, România devine automat parte la circa 140 de convenții. Ele tratează de la fundamentalele drepturi ale omului, probleme dintre cele mai variate până la inclusiv, cele legate de traficul și consumul de droguri.

Toate aceste convenții trebuie aplicate de o țară căreia la admisire i-sau formulat și unele condiții speciale. Mecanismele complexe și sofisticate puse la punct de Consiliul European, în decenii de existență, trebuie acum înțelese și aplicate în țara noastră nu numai la nivelul statului, ci și la nivelul acestor instituții publice, de care depinde și prin care se realizează obiectivul primordial al Consiliului European: respectarea drepturilor fundamentale ale omului. „Victoria” astăzi de mult acclamată în cercurile puterii s-ar putea să fie tocmai începătorul sfîrșitului: ceea ce nu a reușit imatura opozitie română și nici nu ar fi reușit în două decenii, va reuși integrarea europeană. Democratizarea puterii politice.

Întoarcerea în Europa

VICTOR IONESCU

1993 în Adunarea Parlamentară de d-nii Tabajdi, Atkinson și alții.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului este primul instrument internațional care are forma unui tratat ce aduce din punct de vedere juridic unele constrângeri pentru semnatari și instaurează un sistem de control asupra aplicării drepturilor omului la nivel intern. Înțregul sistem juridic al Convenției se bazează pe acceptarea către statele semnătoare a obligațiilor de a garanta toate drepturile omului, inclusiv drepturile individului de a fi protejat față de abuzurile puterii publice.

Articolele 25 și 46 sunt în acest sens edificatoare. Ele precizează că statele semnătoare recunosc jurisdicția obligatorie a Curții Europene a Drepturilor Omului (art. 46) și au obligația de a „nu impiedica prin nici o măsură exercițul eficace al acestui drept” (dreptul de recurs individual - n.n.) (art. 25).

Aceste prevederi și măsuri de ordin juridic impun statelor care aderă la Consiliul European să-și armonizeze anumite structuri, mai ales în domeniile juridic și polițiesc. Ignorarea lor este de natură să prejudicieze participarea plenară a statului la Consiliul și chiar calitatele lui de membru. De aceea, toate datele și detaliile privind acest organism european,

se bazează pe drepturile individului de a fi

Cronica unei cronici*

CĂLIN ANASTASIU

Cronicile din vechime aveau un caracter eminentanțe elitist: ele preamăreau viața și faptele prinților. În epoca modernă popoarele își intră în drepturi, ceea ce însemna, în primul rând, intrarea lor în istorie. Din dreptul de a face istorie devine dreptul de a figura în istorie. Această proces de democratizare se răsfrângă pe planul istoriei ca obiect: populațiile devin subiect de cronica, faptele lor sunt consimilate alături de cele ale conducătorilor. Această evoluție nu se va opri însă aici. Pe lângă fapte — și uneori înaintea lor — începe să intereseze ce găndesc oamenii, căci în societățile moderne apare și funcționează un spațiu public în care se formează, se confruntă și se modifică opinioarele oamenilor înainte ca ele să genereze fapte și

serie ce avea să devină un veritabil barometru lunar al opiniei publice românești, realizat ulterior prin rețele de investigatori specializați și pe eșantioane naționale din ce în ce mai rigurose construite. Din căte cunosc, o asemenea cadență lunară nu au reușit să realizeze nici instituții specializate apărute ulterior (IRSOP, IMAS, Institutul pentru Calitatea Vieții), nici colectivele constituite în acest scop în cadrul Universității din București sau în afara ei. La ora actuală, CIS-ul dispune de o arhivă impresionantă privind starea de spirit a populației românești, mai târziu, cu siguranță nemulțumiți de caracterul lacunar al surselor de informații. Din păcate, este puțin probabil că această cantitate de informație va fi în întregime supusă analizei

evenimente. În acest spațiu, populația devine *public* și opinia se manifestă ca *opiniile publică*. Instrumentul care permite cunoașterea acestui fenomen — sondajul de opinie publică — este probabil mijlocul cel mai democratic de cunoștere pe care îl avem deocamdată la dispoziție. Iar o „cronică a opiniei publice”, așa cum își propune Pavel Cîmpeanu în recenta sa carte,* este cu siguranță cea mai democratică dintre cronicile posibile.

Sondarea opiniei publice a devenit și la noi, după 1989, o practică relativă curentă. Spun „relativ” pentru că ea nu se bucură încă nici de ampioarea necesară, nici de atenția cuvenită. Începuturile acestei

și repusă în circuitul public. Demersul întrece puterile unui singur om. Căci, la câteva luni după lansarea sondajelor CIS, atât eu cât și Alin Teodorescu am dat curs altor solicitări, transferând întreaga responsabilitate metodologică și analitică colegului Pavel Cîmpeanu. Experiența în domeniu și tenacitatea domniei sale au asigurat efectuarea acestor sondaje timp de peste trei ani și jumătate. Rezultatele — o parte dintre ele — au fost comentate periodic în revista 22. Aceste comentarii sunt acum oferite publicului sub forma compactă a unei cărți care operează, la rândul său, un decupaj limitat la perioada anului 1992. Restul de date și informații

selecția temporală operată de autor este perfect justificată. Anul 1992 a fost caracterizat printr-o adeverătă „frenzie electorală”: alegeri locale, parlamentare și prezidențiale, ultimele consumate după două tururi de scrutin, ceea ce însemna că electoratul român s-a aflat „de patru ori în fața urnelor”. Desigur, sondajele electorale sunt aparent cele mai spectaculoase. Ele trezesc brusc interesul — altminteri letargic — al partidelor, instituțiilor guvernamentale, preselor și opiniei publice în perioadele premergătoare alegerilor. Dincolo însă de episoadele electorale și de opinia politică a alegătorilor, sondajele de opinie pot avea ca obiect o gamă extrem de largă de probleme. Din păcate, sondajii noștri publici — între altele și din lipsă de comenzi — cu foarte puține excepții, au efectuat predilect numai două categorii de sondaje: electorale și audiență a mijloacelor de comunicare în masă. Din acest punct de vedere, în cartea sa Pavel Cîmpeanu pare dispus să ofere mai mult decât pare să intereseze, în mod imediat, un anumit public. El comentează nu numai opinioare politice coagulate de momentele electorale, ci și pe acelea stârnite de alte evenimente politice majore. Revoluția din Decembrie '89, vizita regelui, formarea guvernului după alegerile din septembrie 1990, evoluția unor partide politice și a sunt prezentate așa cum au fost filtrate de opinia unei populații care, nu de puține ori, a perceptat aceste evenimente altfel decât protagoniștii sau comentatorii lor de profesie. Ceea ce mi se pare însă un merit indiscutabil al cării și, totodată, al opiniunii autorului este introducerea unei teme mai puțin frecventate de alte sondaje: sindicatele și tratativele acestora cu guvernul, evoluția prețurilor și subvențiilor, fructările economice, reducerea consumului, săracia și obsesiile populației. Cu această remarcă doresc să subliniez una din componente stilului în care Pavel Cîmpeanu își concepe sondajele, și anume dozajul bine cumpănat între temele politice și cele ale vieții cotidiene, între procesele de durată și evenimentele calde ale vieții publice. Chestionarele CIS-ului au întotdeauna un nucleu stabil de itemi, care permite sesizarea eventualelor fluctuații și tendințe în evoluția opiniei publice, precum și un set variabil de întrebări dedicate evenimentelor majore ale momentului. Fără îndoială, interesul stârnit de comentariul acestor sondaje ține și de dubla lor geometrie tematică: una fixă și alta variabilă. El ține însă și de altceva: rigurozitatea logică a proiectării chestionarelor și a analizei rezultatelor. Chestionarele lui Pavel Cîmpeanu au întotdeauna repere tematici foarte bine așezate și, ceea ce este poate mult mai important, ipoteze clare asupra temelor abordate. Ceea ce face ca problematizarea acestor teme prin intermediul întrebărilor adresate subiecților să se deruleze aproape fără cusur.

Are poate mai puțină importanță exactitatea predicțiilor electorale a acestor sondaje în raport cu rezultatele alegerilor. Cei interesați însă numai de acest aspect vor găsi în sondajele CIS-ului o geografie a opiniunilor electorale decupată cu suficientă acuratețe. Mai importantă mi se pare o serie de informații suplimentare pe care le oferă analizele secundare ale lui P. Cîmpeanu: schițarea unor portrete robot ale electoratelor unor partide și alianțe politice, analiza abstinențismului electoral, tentativa de a contura o stratificare a populației în raport cu opiniunile sale electorale și a.

Nu pot încheia acestă scurtă prezentare a cărții lui P. Cîmpeanu fără a semnală, în treacăt, ceea ce mi se pare a constitui o anumită inovație în analizele sociale. Am în vedere relativa precaritatea și tratamentului statistic aplicat datelor de sondaj. Sun convins că o metodologie statistică mai sofisticată — de-acum disponibilă, și la noi, tuturor echipei de sondare a opiniei publice — ar fi putut servi mult mai bine talentul analitic al autorului.

* Pavel Cîmpeanu *De patru ori în fața urnelor*, Editura ALL, București, 1993

SEMNAL

BRONISLAW
BACZKO

TERMIDOR
ȘI REVOLUȚIA

HUMANITAS

BRONISLAW BACZKO,
Iesirea din teroare.
Termidor și Revoluția,
traducere de Teodora Cristea,
București, Humanitas,
seria Istorie, p. 310, 690 lei.

Autorul analizează Revoluția Franceză ca paradigmă a tuturor revoluțiilor în care, la un moment dat, regimul terorii îi urmează normalitatea. Când lumea s-a împărțit însă în victime și călăi, este greu să mai descoperi criteriile normalității. Este o carte scrisă pentru a combate explicațiile schematicе, vulgarizatoare privind istoria și revoluțiile.

Pierre Bezbeakh

**Inflație,
dezinflație,
deflație**

HUMANITAS

PIERRE BEZBEKH,
Inflație, dezinflație, deflație,
traducere de
Eugeniu și Ioan Theodorof,
București, Humanitas,
seria Economie, colacția „Repere”,
p. 179, 190 lei.

Pomind la sinteza unor analize istorice, economice și politice, autorul încearcă să răspundă unor întrebări cruciale ale economiei mondiale: poate avea loc o creștere economică fără inflație?; ce mijloace stau la dispoziția guvernărilor pentru combaterea inflației?; cum au reușit mariile puteri economice ale lumii să treacă de la inflație la dezinflație? Cu toate că răspunsurile teoretice și istorice sunt toate în această broșură, răspunsurile la întrebarea politică esențială nu-l va găsi nimănii în cărți: cum trebuie să guverneze?

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică din această categorie să ne trimită semnale, pentru a le face cunoscute cititorilor români și străini.

activități sistematice de după revoluție se plasează în ianuarie 1990 când, împreună cu Pavel Cîmpeanu și Alin Teodorescu, am pus bazele *Centrului Independent de Studii și Sondaje*, sub patronajul *Grupului pentru Dialog Social*. Nu este deloc întâmplător că inițiativa resuscitării unei instituții tipice a societății civile, cum este sondajul de opinie, a apărținut unei asociații civice precum GSD-ul. Așadar, în februarie 1990 era lansat primul chestionar (poștal) dintr-o

rămân neutilizate și, repet, pierderea este imensă dacă ne gădim că ele acoperă o perioadă așa zisă revoluționară. Istoria nu prea înregistrează reacția curentă a populației față de asemenea bulversări. Dacă ar fi săcăso, cine știe, am fi cunoscut poate o altă istorie. Mă întreb cum ar fi fost scrisă istoria Revoluției Franceze având la dispoziție datele unor sondaje de opinie, de pildă, pentru perioada dintre căderea Bastiliei și termidorul napoleonian?

Argumentele unei hegemonii teoretice*

VIRGIL I. IONESCU

Cartea specialistului francez în științe economice și matematice, inspirat aleasă spre a fi tradusă și tipărită în limba română, constituie evident o analiză critică remarcabilă a teoriei economice dominante azi în lume, teoria neoclasică. Relevanța teoriei respective este pregnant pușă în lumină de faptul că un număr impresionant dintre promotorii săi de mare notorietate au primit premiul Nobel, precum și de hegemonia sa în învățământ și în cercetare.

Autorul a structurat carte în nouă capitole, precedate de o *Introducere* și următoare de o *Concluzie generală*. Scopul declarat al cărții este acela de „a ajuta cititorii nemateematicieni (ba chiar și neeconomisti), să înțeleagă arhitectura, proiectul, coerenta și logica internă a economiei neoclasice, dar și limitele și dificultățile acesteia”. Ea nu este totuși o carte de popularizare, ci un elaborat științific elevat în materie.

Concordant scopului fixat, după ce, în *Introducere*, schizează concepția neoclasică despre societate, ca ansamblu de indivizi (care se cupleză perfect cu metoda individualismului metodologic, de explicare a fenomenelor economico-sociale prin comportamentele individuale) și invocă mari piloni ai edificiului teoretic supus criticii logice și empirice-anumite, piața ca mijloc de coordonare sub impactul legii cererii și a ofertei, principiul de raționalitate și concurență perfectă ca model de referință, autorul intră quasi-didactic în prezentarea arhitecturii economiei neoclasice. Astfel, el se ocupă mai întâi de unitățile de decizie sau agenți, recte gospodării ale populației și întreprinderii, precum și de oferte și cereri pe piețe concurențiale, conturând conținutul primelor două capitole, iar capitolele următoare, le dedică, în ultimă analiză, problematicii echilibrului (general, global, parțial, temporar), pe care o coreleză cu moneda, în cap. VI, cu integrarea, în constructul neoclasic, a macroeconomiei de elaborare keynesiană, în cap. VII, cu cercetarea bazelor microeconomice ale macroeconomiei (în focul polemiei dintre keynesieni și monetariști), în cap. VIII, și cu recuperarea teoriei concurenței imperfekte pentru edificiul neoclasic, în cap. IX.

În *Concluzie generală*, B. Guérin fixează direcțiile principale în care se orientează actualmente lucrările elaborate din perspectivă neoclasică: a) economia matematică în echilibru general, b) căutarea de „baze microeconomice” pentru macroeconomie (care, după părerea noastră, vizează o assimilare completă a keynesismului și keynesianismului din unghiul exigențelor metodologice); c) extinderea raționalmentului microeconomic la toate domeniile vieții sociale (ceea ce pare să echivaleze cu o generalizare în cimp societal a acelorasi exigențe metodologice) și d) cazurile de concurență imperfectă (a căror studiere pare să ratașeze elemente „realiste” modelului fundamental de referință-concurență).

În cadrul recenziei, o observație pentru editor intreagă autorul trimite foarte des cătătorul, pentru detaliu, la două din cărțile sale publicate anterior (dintre care una având absolut aceeași tematică) se cunoscă introducă note complete esențiale. Oricum, și fără aceste note, valoarea analitică și instructivă a cărții recenzate rămâne nealterată și încărcată cu atribute pozitive deosebite. Traducerea cărții este ireproșabilă.

August, de la primul la ultimul bal*

SIMONA PREDA

Jean Baechler e profesor de sociologie istorică la Sorbona. Studiile sale referitoare la revoluție (*Politique de Trotsky*, A.Colin, 1968; *Les phénomènes révolutionnaires*, PUF, 1970), la originile capitalismului, ideologie și democrație (*Les origines du capitalisme*, Gallimard, 1971; *Qu'est-ce que l'ideologie?*, Gallimard, 1976, *Démocraties*, Calmann-Lévy, 1985 și *La solution indienne. Essai sur les origines des castes*, PUF, 1988) li s-a adăugat în 1993 cartea *Marea paranteză (1914-1991. Eseu despre un accident al istoriei)*, publicată în prestigioasa colecție „Liberté de l'esprit” a editurii Calmann-Lévy.

Eseul lui Baechler e construit ca o demonstrație a unei teze optimiste: evenimentele din 1989-1991 închid o paranteză în sănătatea modernității, întrucât revoluțiile din Est și eșecul puciului din august 1991 de la Moscova reprezintă sfârșitul unui accident istoric: e vorba de decesul „regimului ideocratic” (sintagmă preluată de la Raymond Aron, survenit după o monstruoasă viață de 77 de ani).

Autorul marturisește în prefata cărții că istoria ultimilor ani îi confirmă vizuirea despre vîrstă modernă. Aceasta e de fapt miza lucrării, căci Baechler încearcă să-și integreze teza în teoria sa despre modernitate ca democratizare. Eseul are astfel un pronunțat caracter explicativ, faptele fiind presupuse a fi cunoscute, celor trei capitole introductive ce rezumă teoria despre modernitate, discutând apoi supraviețuirea limitată a democrației în secolul XX, le urmează alte șase expunerii despre corupțiile autoritare și accidentele istoriei (natura ideologiei și fundarea, expresiile și căderea ideocrațiilor) și un final intitulat viitorul democrației.

Spre deosebire de Fukuyama (un alt mare optimist al vremii noastre), Baechler crede că democrația e co-naturală omului. Astfel, dacă Fukuyama afirma în *The End of History and the Last Man* că „democrații au fost relativ rare în istoria omenirii, atât de rare încât până în 1776 nu existase nici una”, autorul francez consideră că din paleopolitic superior până în anii 8000 î.H. societățile umane au fost democrațice, epoca respectivă fiind urmată de un dimorfism social (de un acces limitat la umanitate), pentru că din sec. 17 până în 1914, omenirea să și transcrie cultural naturalitatea (adică libertatea, finalitatea și raționalitatea) în democrație (ca expresie politică), capitalism (expresie economică) și individualizare (expresie psihică). Democrației (prină în ordinea umanului, atât logic cât și ontologic) i s-au mai adăugat de-a lungul istoriei alte două tipuri de regim politic (hierocrația și autoctracia). Dintre subspeciile acestora, secolul XX a cunoscut democrația propriu-zisă (în care orice societate e cetățean posibil), regimuri autontare (corupții „normale” ale democrației) și ideocrație (adevărate pervertiri ale democrației). Baechler multiplăci aici distincțiile (urmărind tot o inspirație aroniană): regimurile autoritare sunt înrădăcinatice în cel/cei ce dețin puterea,

spre deosebire de Raymond Aron ori Alain Besançon, și ei susținători ai caracterului ideocratic al regimului sovietic. Baechler preferă un discurs despre „teoria generală a istoriilor umane” în care, în bună tradiție clasică, abundă tipologiile și clasificările: în acest caz, pentru a numi ceea ce s-a petrecut între august 1914 și august 1991 un accident.

*Jean Baechler, *Le grande parenthèse (1914-1991. Essai sur un accident de l'histoire)*, Calmann-Lévy, 1993.

Scrisoare către o societate deschisă*

P. CRISTIAN

Revoluția și societatea deschisă, moartea socialismului și mirajul unei „a treia căi”, politica, economia și drumul către libertate, Germania și noua arhitectură a Europei — iată câteva teme de reflecție

voi îngădui de aceea să mă refer la discursul lui Dahrendorf despre societate deschisă și la unica experiență (nu soluție!) expusă de el ca „delemnă de luat în seamă în drumul spre libertate”.

PROLETARIATU ÎNVIRTE ROATA ISTORIEI

realmente interesante. Ele sunt luate în seamă cu multă inteligență în cartea dedicată de către Sir Ralf Dahrendorf Revoluției din 1989, într-un volum recent apărut și în traducere românească.*

Textul lui Dahrendorf se vrea o scrisoare la Burke; el păstrează, la exact 200 de ani de la celebrele *Reflecții despre Revoluția franceză* chiar subtitlul „scrisoare ce ar fi urmat să fie transmisă unui domn”, de această dată „din Varșovia”, și nu „din Paris” (ca la Burke). În fapt, scrisoarea din 1990 se adresează oricărui este neliniștit de ceea ce s-a petrecut/se petrec în jurul său, pentru a-i spune că „lăurile care au înlăturat socialismul real nu au pus în loc un alt sistem, cum ar fi de pildă capitalismul. Ele au ales societatea deschisă, în care există o sută de căi diferite către libertate, și câteva opțiuni la îndemână în oricare moment”. Îmi

„Această scrisoare e mai degrabă o predică despre Popper decât despre Hayek”. Preferinței pentru ilustrul apărător al „societății deschise” i se alătură o portretizare sumbră făcută lui Hayek, deși acesta scria în 1945 că „socialismul înseamnă moarte” (vezi *The way to Serfdom*), iar în 1988 în *The Fatal Conceit...*

.

Nu ar recomanda, de aceea, carteau lui Dahrendorf nici triadei Iliescu-Văcăroiu-Coșea, căci ei s-ar putea visa apărători ai societății deschise, dar nici admiratorilor necondiționați ai lui Popper, pentru că aceștia l-ar detesta, pe nedrept zic eu, pe Hayek. Ceilalți cititori pot consulta cu profit traducerea de la *Humanitas*, întrucât mulți vor regăsi aici propriile întrebări. □

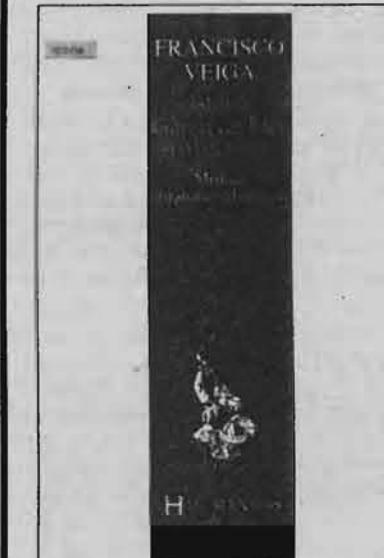
* Reflecții asupra Revoluției din Europa, trad. de Marina Sandu, Humanitas, București, 1993.

SEMNAL

MIHAI BOTEZ,
Intelectualii din Europa de Est.
(*Intelectualii est-europeni și statul comunist*) Un punct de vedere românesc,
București,
editura Fundației Culturale Române,
p. 159, 350 lei.

Supranumit de jumaliștii occidentali „un Saharov al românilor”, cunoscutul savant și dizident Mihai Botez nu a înfăntat nici după exilul forțat de a fi implicat în mod profund în analiza realităților politice din fostul regim comunist. Analiza codului categorial „național-comunist” scoate în relief persistența primului termen, chiar și după sistemul totalitar. Din această perspectivă, apelul autorului pentru unirea intelectualilor critici rămâne valabil în fața amenințărilor tribaliste.

Francisco Veiga,
Istoria Gărzii de Fier, 1919—1941.
Mistică ultranationalismului,
traducere de Marian Ștefănescu,
București, Humanitas, serie Istorie,
p. 383, lei 1300.

Este prima încercare de analiză obiectivă, istorico-sociologică a fenomenului legionar, bazată pe relevarea rădăcinilor sale istorice complexe și contradictorii, precum și pe marcarea specificului acestuia în ansamblul fascismului european interbelic. Istorul spaniol a studiat fenomenul în anii '80, când accesul la arhivele românești era încă dificil, dar a suplinit acest handicap printr-o documentare în mari biblioteci și arhive europene, precum și printr-o serie de anchete și interviuri cu liderii legionari și diferențelor grupuri din emigratie.

A supra perplexității drepturilor omului

HANNAH ARENDT

Declararea Drepturilor Omului de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a constituit un moment crucial în istorie. Ea a însemnat nici mai mult nici mai puțin decât că de atunci înainte Omul și nu porunca lui Dumnezeu sau tradițiile istorice trebuie să fie sursa Legii. Independent de privilegiile pe care istoria le-a conferit anumitor pătuți ale societății sau anumitor națiuni, declararea a semnalat emanciparea omului de orice tutelă și a anunțat faptul că el acum se maturizează.

Dincolo de acesta, a existat o altă implicație de care cei ce au conceput declararea nu au fost însă decât pe jumătate conștiienți. Proclamarea drepturilor omului a fost, de asemenea, menită să constituie un mult dorit mijloc de apărare în noua eră, în care indivizi nu mai erau în siguranță în cadrul statutului lor primit prin naștere sau siguri de faptul că sunt egali în fața lui Dumnezeu în calitate de creștini. În noua societate secularizată și emancipată, oamenii nu au mai fost siguri de aceste drepturi sociale și umane, care până atunci fusese în afara ordinii politice și generate nu de guvern sau prin constituție, ci de forțele sociale, spirituale și religioase. De aceea, de-a lungul secolului al XIX-lea, consensul de opinie era că drepturile omului trebuiau invocate oricând indivizi aveau nevoie de protecție împotriva noii suveranități a statului și a noii arbitrarietăți a societății.

Deoarece Drepturile Omului au fost proclamate drept „inalienabile”, ireductibile și nedecurgând din alte drepturi sau legi, nu a fost invocată nici o autoritate pentru instituirea lor. Omul însuși a fost sursa lor, ca și scopul lor ultim. Nu a fost considerată necesară existența nici unei legi speciale pentru a le apăra, deoarece se pornea de la premiza că toate legile au ca fundament omul. Omul apără ca singurul suveran în problema legilor, așa precum poporul a fost proclamat drept singurul suveran în probleme de guvernământ. Suveranitatea poporului (diferită de cea a printului) nu a fost proclamată din grația lui Dumnezeu, ci în numele OMULUI, astfel încât părea perfect natural ca drepturile „inalienabile” ale omului să-și găsească mecanisme de garanție și să devină o parte inalienabilă a drepturilor popoarelor la autoguvernare liberă.

Cu alte cuvinte, omul abia apăruse în ipostaza de ființă complet emancipată, complet izolată, care își purta în sine demnitatea, fără a se raporta la o ordine mai mare, mai cuprinzătoare, când a dispărut din nou într-un membru al unui popor. De la început, paradoxul implicat de Declarația drepturilor inalienabile ale omului era că a luat în considerare o ființă umană „abstractă”, care părea că nu există nicăieri, fiindcă până și sălbaticii trăiau într-un fel de ordine socială. Dacă o ordine tribală sau o „comunitate înapoiată” nu se bucurau de drepturile omului, era evident, deoarece acestea nu atinseseră, în calitatea lor de entități, acel nivel de civilizație, nivelul suveranității populare și naționale, ci erau asupriți de despota autohtoni sau străini. De aceea, întreaga problematică a drepturilor omului a fost asociată repede și definitiv cu problematica emancipării naționale; doar suveranitatea emancipată a poporului, cea a propriului popor, părea capabilă să le ofere asigurare. Deoarece de la Revoluția Franceză începând, omenirea fusese văzută prin prisma imaginii unei familii a națiunilor, treptat a devenit evident faptul că poporul, și nu individul, constituia imaginea omului.

Toate implicațiile acestei identificări a drepturilor omului cu drepturile popoarelor în cadrul sistemului european al statului-

națiunei au ieșit la iveală doar când au apărut un număr crescând de oameni și popoare ale căror drepturi elementare erau respectate la fel de puțin de funcționarea obișnuinătă a statelor națiuni în Centrul Europei, că ar fi fost respectate în inima Africii. În fond, Drepturile Omului fusese definită drept inalienabile pentru că se presupunea că ele sunt independente de orice guvern; dar s-a dovedit că în momentul în care ființelor umane le lipsea propria guvernare și trebuiau să se rezume la drepturile lor minime, nu mai rămânea nici o autoritate să-i apere și nici o instituție nu era dispusă să le garanteze. Ori atunci când, ca în cazul minorităților, un organism internațional își aroga o autoritate de tip nonguvernamental, eșecul ei a fost evident, chiar înainte de aplicarea completă a măsurilor; nu numai că guvernele s-au opus mai mult sau mai puțin deschis acestor violări ale suveranității lor, dar naționalitățile în cauză ele însăși nu au recunoascat o garanție națională. Fiind neîncrezătoare față de tot ce nu însemna un sprijin evident al drepturilor lor „naționale” (în contrast cu cele ce sunt doar „lingvistice, religioase și etnice”) și preferau să facă apel la protecția statului național mamă, ca germanii și ungurii, fie la un anumit fel de solidaritate internațională, ca evrei.

Oamenii lipsiți de stat (*stateless*) erau la fel de convinși, ca și minoritățile, că pierderea drepturilor naționale era sinonimă cu pierderea drepturilor omului, că primul fapt atrăgea după sine în mod inevitabil pe al doilea. Cu cât erau mai excluși de la drepturile sub orice formă, cu atât mai mult trebue să caute reintegrarea într-un spațiu național. În propria lor comunitate națională. Refugiații ruși au fost doar primii care au insistat asupra naționalității lor și să-și apără aprig împotriva încercărilor de a-i îngămădi laolaltă cu alți oameni lipsiți de stat. De atunci, nici un singur grup de refugiați sau persoane dislocate nu a uitat să-și constituie o înfricoșătoare, violentă conștiință de grup și să pretindă drepturi în calitate de și doar ca polonezi sau evrei sau germani etc.

Afost și mai rău faptul că toate societățile constituite în vederea apărării Drepturilor Omului, toate încercările de a se ajunge la o nouă Cartă a drepturilor omului au fost susținute de figuri marginale — de cățiva juristi de nivel internațional fără experiență politică sau de filantropi de profesie, sprijiniți de sentimente incerte ale unor idealisti profesioniști. Grupurile pe care le-au format, declarările pe care le-au emis au vădit o evidentă similitudine de limbaj și mod de structurare cu cele ale societăților pentru prevenirea atrocităților împotriva animalelor. Nici un om de stat, nici o figură politică de o anumită importanță nu putea să-i ia în serios; și nici unul dintre partidele liberale sau radicale din Europa nu a considerat necesar să-și includă în programe o nouă declarare asupra drepturilor omului. Nici înainte, nici după cel de-al doilea război mondial, victimele însăși nu au evocat aceste drepturi fundamentale care le erau refuzate într-un mod atât de evident în cadrul multiplelor lor încercări de a găsi o cale de ieșire din întortocheatul labirint în care își aduseseră evenimentele. Din contră, victimele împărtășeau disprețul și indiferența puterilor pentru oricare încercare a societăților marginale de a aplica drepturile omului în orice manieră elementară sau generală.

Eșecul înregistrat de toate persoanele cu răspundere în acest domeniu, pentru a preîntâmpina nenorocirea reprezentată de un număr cât mai mare de oameni forțați să trăiască în afara domeniului de acțiune al tuturor legilor palpabile, cu ajutorul

proclamării unei noi legi a drepturilor nu s-a datorat în mod sigur unei rea-voințe. Drepturile Omului, proclamate solemn de revoluțiile franceză și americană, drept nou fundat al societăților civilizate, nu fusese în trecut, o problemă politică de ordin practic. În decursul secolului al XIX-lea, aceste drepturi fusese invocate, într-o manieră relativ superficială, pentru a atenua noua insecuritate socială provocată de noua revoluție industrială. Apoi, sensul drepturilor omului a căpătat o nouă conotație: ele au devenit lozinca standard a apărătorilor celor lipsiți de privilegii, un fel de lege suplimentară, un drept excepțional necesar acelora care nu aveau ceva mai bun la care să facă apel.

Motivul pentru care noțiunea de drepturile omului a fost tratată ca un copil vitreg de către găndirea politică din secolul al XIX-lea și cauza pentru care nici un partid liberal sau radical din secolul al XX-lea nu a considerat potrivit să le includă în programul său chiar atunci când a existat o nevoie urgentă de aplicare a drepturilor omului, par evident: drepturile civile — adică diferențele drepturilor ale cetățenilor din diferite țări — erau menite să încarneze și să formuleze sub forma legilor palpabile eternoile Drepturi ale Omului, care, prin ele însăși, se presupuneau că sunt independente de naționalitate și cetățenie. Toate ființele umane erau cetățeni ai unui tip de comunitate politică; dacă legile țării lor nu corespundeau exigentelor impuse de Drepturile Omului, se aștepta de la ei să le schimbe, pe cale legislativă în țările democratice sau prin acțiuni revoluționare acolo unde există despotism.

Drepturile Omului, presupus inalienabile, s-au vădit a fi neaplicabile — chiar și în țări ale căror constituții erau bazate pe ele — ori de căte ori apărătoarea oameni care nu mai erau cetățeni ai oricărui stat suveran. La cest fapt, destul de deranjant în sine, mai trebuie adăugată și confuzia creată de multe încercări recente de a elabora o nouă lege a drepturilor omului, fapt care a demonstrat că nimici nu părea capabil să definească cu un anumit grad de aproximare ce sunt de fapt aceste drepturi generale, în mod distinct față de drepturile cetățenilor. Deși toată lumea pare a fi de acord că situația grea a acestor oameni constă tocmai în pierderea de către ei a Drepturilor Omului, nimici nu pare a ști ce drepturi au pierdut și când au pierdut aceste drepturi ale omului.

Prima pierdere suferită de cei fără drepturi (*rightless*) a fost pierderea căminelor lor și aceasta a însemnat pierderea întregului mediu social în care să-născut și în care își găsesceră un loc aparte în lume. Această nenorocire este departe de a fi fără precedent; în lunga memorie a istoriei, migrația forțată a indivizilor sau a unor grupuri întregi de oameni din motive politice sau economice, par întâmplări de fiecare zi. Ceea ce este fără precedent nu e pierderea unui cămin, ci imposibilitatea de a găsi unul nou. Deodată, nu mai există nici un loc pe acest pământ unde să se poată duce emigranții fără să întâmpine restricțiile cele mai severe, nici o țară unde ar fi putut fi asimilați, nici un teritoriu unde ar fi putut găsi o comunitate a lor. Totuși aceasta nu avea mai degrabă nimic de a face cu vreo problemă concretă de suprapopulație; nu a fost o problemă de spațiu, ci de organizare politică. Nimeni nu fusese conșient de faptul că omenirea care a fost considerată atât de multă vreme ca o familie a națiunilor ajunsă la stadiul când oricine ar fi fost aruncat în afara acestor comunități organizate pe scară mică, se trezea aruncat în același timp în afara familiei națiunilor.

Adoua pierdere suferită de cei fără drepturi a fost pierderea protecției guvernului și asta nu însemna pur și simplu pierderea statutului legal doar în țara lor, ci în toate. Tratatele vizând reciprocitatea și acordurile internaționale au țesut o plasă în jurul pământului, care face posibil ca cetățenii fiecărei țări să-și ia cu ei statutul legal oriunde s-ar duce (astfel că, de exemplu, un cetățean german sub regimul nazist nu avea voie să contracteze o căsnicie mixtă în străinătate, din cauza legilor de la Nürnberg). Totuși, oricine nu e cuprins în ele, se află cu totul în afara legalității (astfel că, în timpul ultimului război, apărătorii să-și găsesc în mod inevitabil într-o situație mai proastă decât dușmanii străini, care erau totuși protejați indirect de guvernele lor prin intermediu înțelegerilor internaționale).

Prin sine, pierderea protecției guvernamentale nu este mai fără precedent decât pierderea căminului. Țările civilizate oferă dreptul la azil celor care fusese persecuți din motive politice de guvernele lor și această practică, deși nu a fost niciodată inclusă în vreo constituție în mod oficial, a funcționat destul de bine de-a lungul secolului al XIX-lea și chiar al nostru. Au apărut probleme când s-a dovedit că noile categorii de persecuțiuni erau mult prea numeroase pentru a le putea face față printr-o practică neoficială menită cazurilor excepționale. Mai mult, majoritatea abia dacă corespunde criteriilor pentru acordarea drepturilor la azil, care presupunea în mod implicit convineri politice și religioase care nu erau scoase în afara legii în țara de emigrare. Noii refugiați nu erau persecuți pentru ce săcuseră sau găsiseră, ci pentru ceea ce erau în mod invariabil — născuți într-o rasă sau clasă necorespunzătoare sau recrutați de guvernul nepotrivit (ca în cazul Armatei Republicane Spaniole).

Cu cât creștea mai mult numărul celor fără drepturi, cu atât mai mare devinea tentația să se dea o atenție mai mică faptelor guvernelor ce persecuta și mai mare statutul celor persecuțiuni. Iar primul fapt evident era că acești oameni, deși persecuțiuni sub un pretext politic oarecare, nu mai erau — aşa cum fusese mereu, cei persecuțiuni de-a lungul istoriei — o pieșă și o imagine a rușinii pentru persecutori; că ei nu erau considerați și abia dacă se putea pretinde a fi dușmani activi (cele cățeva mii de cetățeni sovietici care au plecat de bunăvoie din Rusia Sovietică după cel de-al doilea război mondial și au găsit azil în țările democratice, au dăunat mai mult prestigiului Uniunii Sovietice decât milioane de refugiați din anii '20 care nu aparțineau clasei care trebuie), dar ei erau și păreau a fi nimic altceva decât ființe umane a căror inocență — din orice punct de vedere și mai ales din cel al guvernelor persecuătoare — a fost marele nenoroc. Inocența, în sensul completei lipsei de responsabilitate, a fost semnul distinctiv al lipsei lor de drepturi (*rightlessness*), după cum a fost și consințirea pierderii statutului lor politic.

De aceea, nevoia de replicare a drepturilor omului atinge doar în aparență destinul refugiaților politici veritabili. Refugiații politici, de nevoie puțini, se bucurau de dreptul la azil în multe țări, iar acest drept acționează, pe cale informală, ca un substitut autentic al legii naționale.

Unul din aspectele surprinzătoare ale experienței noastre cu oamenii fără de țară, care beneficiază de un statut legal fiindcă au comis un delict, a fost faptul că pare să fie mai ușor să deposedezi de statut legal o ființă complet inocentă decât pe cineva care a comis un delict. Gluma celebră a lui Anatole France „Dacă sunt acuzat că am

furat turnurile din Notre Dame, nu pot decât să fug din țară" a devenit o realitate oribilă. Jurii sunt atât de obișnuiți să gândească legea în termeni punitivi, care sigur că ne privează întotdeauna de anumite drepturi, încât ei ar putea să considere a fi mult mai dificil decât profanul să-și dea seama că privarea de statut legal, adică de *toate* drepturile, nu mai are vreo legătură cu delictele precise.

Această situație ilustrează multele de perplexități întrinseci conceptualului de drepturi ale omului. Indiferent cum au fost definite odată (viață, libertate și căutarea fericirii, conform formulei americane, sau drept egalitate în fața legii, libertate, apărarea proprietății și suveranității naționale, conform celei franceze); indiferent cum s-ar putea încerca îmbunătățirea formulei ambiguë, cum ar fi căutarea fericirii sau una învechită ca dreptul nedeterminat asupra proprietății; situația reală a celor pe care secolul XX i-a scos de sub incidența legii, vădește că acestea sunt drepturi ale cetățenilor a căror pierdere nu atrage după sine lipsa totală de drepturi. În timpul războiului, soldatul e depus de dreptul său la viață, criminalul de dreptul său la libertate, toti cetățenii, în caz de urgență, de dreptul lor de a-și căuta fericirea, dar nimeni nu ar pretinde vreodată că în vreuna din aceste situații a avut loc o pierdere a drepturilor omului. Pe de altă parte, aceste drepturi pot fi garantate (desi abia dacă sunt exercitate), chiar în condițiile unei esențiale lipse de drepturi.

Nenorocirea celor fără drepturi nu este că sunt privați de viață, libertate și de dreptul de a-și căuta fericirea sau de egalitate în fața legii și libertatea de opinie — formule desenate să rezolve probleme în comunități date, ci aceea că ei nu mai aparțin nici unei comunități. Situația lor grea nu deurge din aceea că nu sunt egali în fața legii, ci din faptul că pentru ei nu există legă: problema nu e că ei sunt persecuți, ci

că nimici nu vrea nici măcar să-i persecute. Doar în ultima fază a unui proces destul de lung, dreptul lor de a trăi le este amenințat; doar dacă rămân perfect pe din afară, dacă nu se găsește nimic să-i revindice, să ar putea ca viețile lor să fie în pericol. Chiar și naziștii au început exterminarea evreilor mai întâi depoziindu-i de orice statut legal (statutul de cetățean de categoria a doua) și izolându-i de lumea oamenilor, împingându-i ca pe o turmă în ghetouri și lagăre de concentrare; și înainte de a pune în mișcare camerele de gazare, au cercetat terenul cu atenție și au aflat cu satisfacție că nici o țară nu îi va revendica pe acești oameni. Chestiunea e că s-a creat un statut al totalei lipse de drepturi înainte de a fi contestat dreptul la viață.

Același lucru e valabil, chiar într-o măsură ironică, în ceea ce privește dreptul la libertate, care câteodată este considerat chintesa drepturilor omului. Nu se pune problema ca cei aflați în afara incidenței legii ar putea avea mai multă libertate de mișcare decât un criminal închis legal, sau că s-ar bucura de mai multă libertate de opinie în lagărele de internare ale țărilor democratice decât ar avea în orice regim despotic obișnuit; ca să nu mai vorbim de o țară totalitară. Dar nici siguranța fizică — alimentată de anumite state sau agenții ale bunăstării — nici libertatea de opinie nu schimbă cu nimic situația fundamentală de oameni fără drepturi. Prelungirea vieților lor se datorează milei și nu drepturilor, pentru că nu există nici o lege care ar putea să forțeze națiunile să-i hrănească; libertatea lor de mișcare, dacă o au, nu le dă dreptul de rezidență de care se bucură până și criminalii închiși ca de ceva obișnuit; iar libertatea lor de opinie și libertatea nebulului, fiindcă orice ar gândi, tot nu contează.

Ultimele puncte sunt cruciale. Depozarea esențială de drepturi umane se manifestă în primul rând și mai ales prin

depozarea de un loc în lume care face opiniile să conteze, iar acțiunile eficiente. E în joc ceva mult mai fundamental decât libertatea și justiția, care sunt drepturi ale cetățenilor, când a aparține comunității în care te-ai născut nu mai este o chestiune de la sine înțeleasă, iar a nu mai aparține nu mai este o problemă de alegere, sau când ești pus în situația că dacă nu cumva comiți un delict, tratamentul celorlalți depinde de ceea ce faci sau nu faci. Această situație extremă și nimic altceva, este situația oamenilor privați de drepturile omului. Ei nu sunt privați de dreptul la libertate, ci de dreptul la acțiune; nu de dreptul de a gândi tot ce doresc, ci de dreptul la opinie. Privilegii, în anumite cazuri, nedreptăți în majoritatea, binecuvântarea și blestemul sunt invocate la întâmplare și fără nici o legătură cu ce au făcut sau vor putea face.

Devenim conștienți de existența unui drept de a avea drepturi (și aceasta înseamnă de a trăi într-un cadru în care cineva este judecat prin prisnia acțiunilor și părerilor sale) și a unui drept de a aparține unui gen de comunitate organizată, doar atunci când au apărut milioane de oameni care și-au pierdut și nu și-au recăpătat aceste drepturi din cauza noii situații politice globale. Problema este că această nenorocire provine nu dintr-o deficiență a civilizației, ci înAPOIARE sau pură tiranie, ci dimpotrivă, ea nu a putut fi reparată tocmai pentru că nu a mai existat vreun loc „necivilizat” pe pământ, pentru că ne place sau nu, realmente am început să trăim într-o mare Lume Unică. Doar odată cu oumanitate complet organizată s-a putut ca pierderea căminului și a statutului politic să devină identică cu expulzarea totală din umanitate.

Înainte de aceasta, ceea ce trebuie azi să denumim un „drept al omului” ar fi fost considerat o caracteristică generală a condiției umane, pe care nu i-o poate lua nici o tiranie. Pierderea ei implică pierderea relevanței vorbirii (și omul de la Aristotel a fost considerat drept o ființă umană stăpână pe puterea vorbirii și a gândului) și pierderea tuturor relațiilor umane (și tot omul a fost considerat de la Aristotel încoace „animal politic”, adică cineva care prin definiție trăiește într-o comunitate), cu alte cuvinte, pierderea unora dintre cele mai esențiale caracteristici ale vieții umane. (...) Prin urmare, nu pierderea unor drepturi specifice, ci pierderea unei comunități doritoare și capabilă să garanteze orice fel de drepturi a fost nenorocirea care a căzut pe capul unui număr tot mai mare de oameni. Se dovedește că omul poate să piardă totașa-numitele Drepturi ale Omului fără să-și piardă calitatea sa esențială ca om, demnitatea sa umană. Doar pierderea formei de guvernare civile (polity) în sine îl expulzază din umanitate.

Dreptul care corespunde acestei pierderi, și care nu a fost niciodată menționat prin drepturile omului, nu poate fi exprimat prin categoriile secolului XVIII, pentru că ele presupun că drepturile izvorăsc nemijlocit din „natura” omului și are relativ prea puțină importanță dacă această natură este vizualizată în termenii legii naturale sau în cei ai unei ființe create după imaginea lui Dumnezeu, dacă se referă la drepturi „naturale” sau la porunci divine. Factorul decisiv și că drepturile acestea și demnitatea umană ce le este inherentă ar trebui să rămână valabile și adevărate chiar dacă pe pământ ar rămâne o singură ființă umană; ele sunt independente de pluralitatea umană și ar trebui să rămână valabile chiar dacă o singură ființă umană e expulzată din comunitatea umană.

Când Drepturile Omului au fost proclamate pentru prima oară, ele au fost

considerate ca independente de istorie și de privilegiile pe care istoria le acordase diferitelor categorii ale societății. Noua independentă o constituia nou descoperita demnitate a omului. De la început, această nouă demnitate a avut un caracter mai degrabă ambiguu. Drepturile istorice au fost înlocuite de drepturile naturale, „natura” a luat locul istoriei, și s-a presupus tacit că natura ar fi mai puțin străină decât istoria esenței umane. Chiar limbajul declarației de Independență, ca și cel din *Declaration des Droits de l'Homme* — „inalienabil”, „dat prin naștere”, „adevăruri evidente prin ele însele” — implica credința într-un tip de „natură” umană, care să fie supusă acelorași legi de creștere ca și cele ale individului, și din care puteau fi deduse drepturile și legile. Astăzi poate suntem mai bine calificați să judecăm exact că ce se întreprătă această natură umană; în orice caz, ne-a arătat potențialitățile care nu au fost nici recunoscute, nici măcar suspectate de către filosofia și religia occidentală, care au definit și redesinit această „natură” de mai mult de 3.000 de ani. Dar noi nu punem doar așa-zisa latură umană a naturii la îndoială. De când omul a învățat să se stăpânească în aşa măsură încât a devenit de conceput distrugerea oricărei forme de viață organică pe pământ cu ajutorul instrumentelor făcute de om, el s-a alienat de natură. De când o cunoaștere mai profundă a proceselor naturale a indus o îndoială serioasă asupra existenței legilor naturale, natura în sine a căpătat un aspect sinistru. Cum să fi în stare să deduci legi și drepturi dintr-un univers care pare că nu cunoaște nici una din categorii?

Omul secolului XX s-a emancipat pur și simplu față de natură, așa cum omul secolului XVIII a făcut-o față de istorie. Istory și natura ne-au devenit la fel de străine, adică în sensul că esența omului nu mai poate fi înțeleasă în termenii nici uneia dintre aceste categorii. Pe de altă parte, umanitatea care pentru secolul al XVIII-lea în terminologia kantiană nu a fost mai mult decât o idee regulativă, a devenit azi un fapt inevitabil. Această situație nouă în care „umanitatea” și-a asumat de fapt rolul atribuit înainte naturii sau istoriei, ar însemna în acest context că dreptul de a avea drepturi sau dreptul fiecărui individ de a aparține umanității ar trebui să fie garantat de umanitatea însăși. Nu este deloc sigur că lucru este posibil. Pentru că, contrar celor mai bine intenționate încercări cu caracter umanitar de a obține noi declarații ale drepturilor omului de la organizații internaționale, trebuie înțeles faptul că această idee transcende actualul domeniu al legii internaționale, care funcționează încă în termeni de acorduri reciproce și de tratate între state suverane; și pentru moment nu există un domeniu aflat deasupra națiunilor. Mai mult, această dilemă nu ar fi eliminată în nici un caz înființând un „guvern mondial”. Un asemenea „guvern mondial” este într-adevăr posibil, dar se poate bănuia că de fapt el ar putea fi foarte diferit de versiunea promovată de organizații idealiste. Delictele împotriva drepturilor omului care au devenit o specialitate a regimurilor totalitare pot fi întotdeauna justificate cu ajutorul pretextului că dreptul e echivalent cu a fi bun sau util pentru întreg în mod distinct de pările sale (Motto-ul lui Hitler: „Este drept ce este bun pentru poporul german” este doar formula vulgarizată a unei concepții despre lege care poate fi regăsită peste tot și care va rămâne neficientă în practică doar atâtă vreme că tradițiile mai vechi care sunt încă funcționale în constituții vor preveni asta).

O concepție despre lege care identifică ceea ce este drept cu conceptul de ceea ce este bun pentru — pentru individ sau familie sau oameni sau pentru cei mai mulți — devine inevitabilă odată ce măsurile absolute și transcendente ale religiei sau legii naturii și au pierdut autoritatea. Si această previziune nu se va rezolva defel, dacă unitatea căreia își aplică „ceea ce este bun pentru” e la fel de mare ca și omenirea însăși. Pentru că este foarte posibil și chiar în domeniul posibilităților politice practice ca într-o bună zi oumanitate superorganizată și

(Continuare în pag. 32)

Hannah Arendt

(1906–1976)

Născută într-o familie de evrei bogăți din Königsberg (în Prusia Orientală, orașul lui Immanuel Kant și Moses Mendelsohn, devenit Kaliningrad în urma ocupației sovietice), Hannah Arendt va încerca să împace, în viață și în operă, tradițiile a două mari culturi, cea evreiască și cea germană, devenite într-un anumit moment istoric ireconciliabile. Strălucitele studii universitare de filosofie, la Marburg, Freiburg și Heidelberg, și le face cu gânditorii germani cei mai importanți ai acestui secol XX: Martin Heidegger, Edmund Husserl și Karl Jaspers, fapt care va conferi filosofiei sale politice o profunzime care o singurizează. Cu o inteligență sclipoare, un farmec aristocratic și o frumusețe distinsă, Hannah Arendt va intensă relație de iubire cu profesorul ei, după multă cel mai important gânditor al secolului, Martin Heidegger, ulterior sprijinitor până în ultima clipă al partidului nazist și care se va comporta în spiritul antisemitismului timpului, inclusiv față de fostul său profesor, Husserl. Tânără gânditoare își dă teza de doctorat (despre conceptul de iubire la Sfântul Augustin) cu Jaspers, cu care va purta mai apoi o splendidă corespondență până în 1969 (publicată recent în SUA).

Instaurarea regimului nazist în Germania o silește pe Hannah Arendt să ia drumul exilului, din care nu se va mai înapoia niciodată. În perioada 1935–1941, stă la Paris, dar extinderea pericolului nazist o silește să traverseze Atlanticul, împreună cu soțul ei, Heinrich Blucher, stabilindu-se la New York. Apartamentul lor devine un centru de atracție pentru intelectualitatea new-yorkeză, iar Hannah Arendt nu va părăsi orașul decât pentru scurte perioade, pentru că călători fie în Israel (în timpul procesului lui Eichman), fie ca visiting professor la Universitatea Berkeley, Princeton, Chicago. În ciuda faptului că reprezintă o direcție de gădire absolut personală, în răspăr față de *main-stream*-ul filosofiei neopozitive, analitice anglo-saxone, ea beneficiază de toată toleranță, respectul și

(Urmare din pag. 31)

supermechanizată să hotărască în mod foarte democratic — adică prin decizia majorității — că ar fi bine pentru umanitate ca întreg să lichideze anumite părți din ea. Aici, odată cu problemele realității concrete suntem confruntați cu una din cele mai vechi perplexități ale filosofiei politice, care a putut rămâne nedetectată atâtă vreme că o teologie creștină stabilită a putut oferi cadrul de rezolvare pentru toate problemele politice și filosofice dar care cu multă vreme în urmă l-a făcut pe Platon să spună „Nu omul, ci un zeu trebuie să fie măsura tuturor lucrurilor”. (...).

Stim de la greci că o viață politică foarte dezvoltată generează o suspiciune adânc înrădăcinată față de starea privată, un adânc resentiment împotriva miracolului deranjant conținut în faptul că fiecare dintre noi e făcut așa cum e, singular, unic, de neschimbă. Întrig acest domeniu de lucruri pur și simplu date, transpusă în viață socială într-o societate civilizată și o amenințare continuă la adresa domeniului public, fiindcă acesta din urmă este în mod constant bazat pe legea egalității, pe căt este domeniul privat bazat pe legea diferenței universale și a deosebirii. Egalitatea, în opoziție cu tot ce implică simplă existență nu ne este dată, ei este rezultatul organizării umane doar în măsură în care este ghidată de principiile justiției. Noi nu ne naștem egali; devenim egali în calitate de membri ai unui grup în funcție de hotărârea pe care o comportă decizia noastră de a ne garanta reciproc drepturi egale.

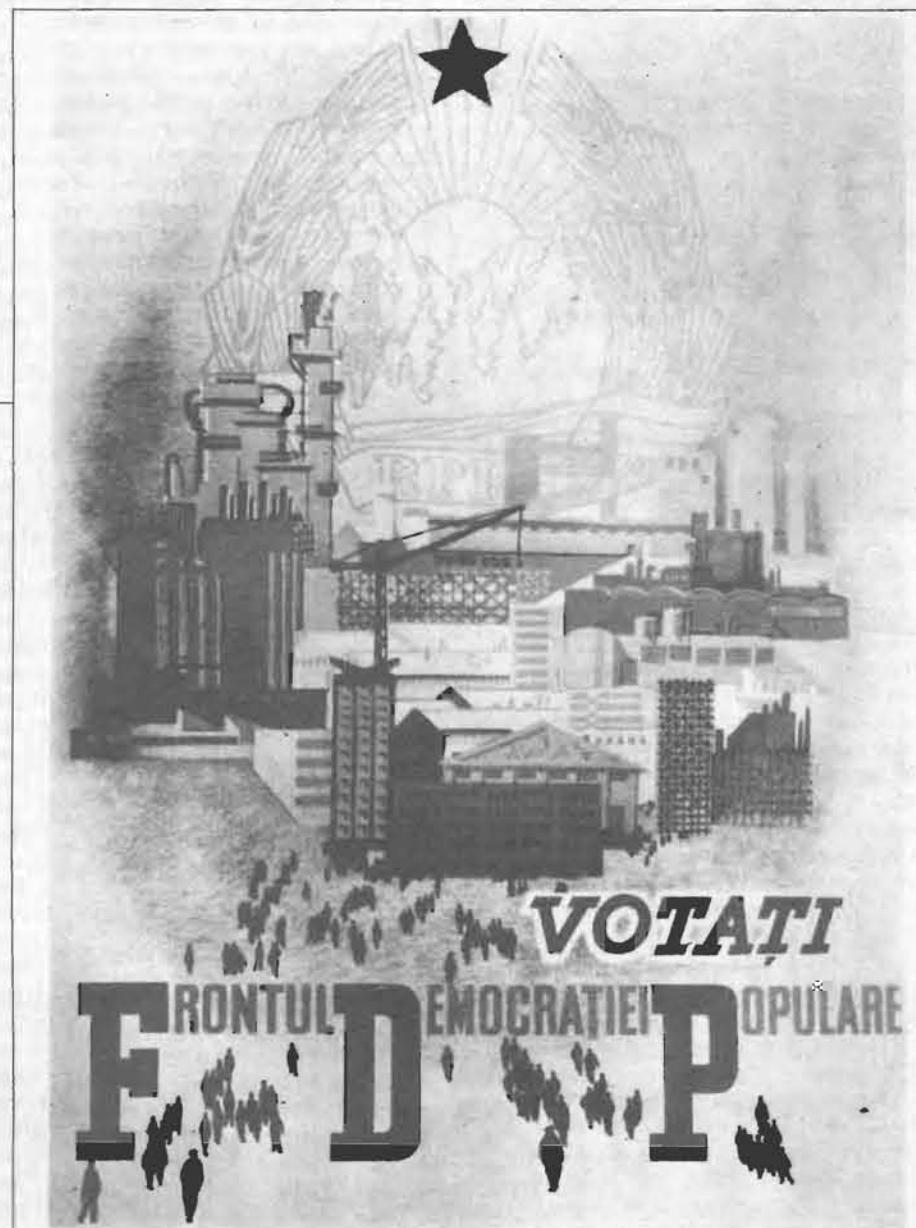
Viața noastră politică se bazează pe presupozitia că noi nu putem produce egalitate prin organizare, pentru că omul poate acționa în schimb și construi o lume comună împreună cu egali săi și doar cu ei. Fundalul întunecat al simplului dat, fundalul format de natura noastră unică și de neschimbă irumpe în scena politică ca un dușman care, prin diferența lui prea evidentă, ne amintește de limitele activității umane — care sunt identice cu limitările

admirația pe care *the american open society* le-a asigurat celor care au ales această țară pentru a locui în ea. Ea va fi mereu o gânditoare incomodă, inclusiv pentru imensa comunitate evreiască americană, care după război a inclus și mulți supraviețuitori ai Holocaustului. În timpul procesului Eichman, criminalul nazist capturat de serviciile israeliene de intelligence, ea va trimite din Ierusalim la New-York corespondențe regulate, din care se va naște controversatul volum *Eichmann in Jerusalem*. Judecând mecanismul exterminării în masă, Arendt va introduce conceptul de *banality of evil* (Banalitatea răului) și își va scandaliza coreligionarii susținând că Holocaustul a decurs mai ușor în ghetourile și zonele în care organele evreiești de autoconducere au colaborat cu criminalii naziști în operarea arrestărilor și asigurarea trimiterii convoaielor spre lagările de exterminare.

Cartea vieții sale este *The Origins of Totalitarianism*, compusă din trei părți, publicate inițial separat (*Antisemitism, Imperialism și Totalitarianism*), din care publicăm în *Sfera Politicii* fragmentul prezent (cel în care se explică cum a fost posibil, din punct de vedere constituțional și legislativ ca o întreagă clasă de cetățeni ai statului de drept să fie transformați în non-cetățeni, iar apoi exterminați — un fragment despre ce se întâmplă atunci când drepturile omului sunt considerate a nu face parte din sfera politicului). Apărut în 1948 și retipărită în

zeci de ediții în America și în lume (bineînțeles în România lucrul acesta întârzie să se întâmple), *The Origins* explică o parte dintre premisele totalitarismului: radicalizarea antisemitismului (de la manifestările sale religioase până la mitul conspirației iudeo-masonice, afacerea Dreyfus, evoluția imperialismului european până la declanșarea primului război mondial), transformarea claselor sociale în gloate, apariția mișcărilor totalitare, racismul, anularea în unele state a cuceririlor Revoluțiilor Franceză și Americană — drepturile omului. Ultima parte a cărții cuprinde analiza principalelor instrumente ale puterii totalitare — propaganda, organizarea (de tipul un singur popor — un singur partid — un singur conducător), poliția politică secretă, teroarea absolută și dominația totală. Discursul teoretic al lui Arendt se distinge prin capacitatea de a surprinde resorturile morale ale faptelelor politice și de a forța prin empatie deschiderea inteleșeurilor cele mai intime ale răului individual și colectiv ce se manifestă în politic. Într-o epocă dominată de pragmatism și tehnocratie, de obsesia analitică (demodată deja în America, și ca urmare a contribuției Arendt) și prejudecățile istoriei pozitive, Hannah Arendt demonstrează că filosofia politică nu poate fi comprehensivă în afara unei largi panorame istorice și a păstrării tuturor premiselor sale inclusiv ale celor din gândirea teologică.

Din bogata bibliografie (din care nu s-a tradus încă nimic în românește, semnalăm: *Between Past and Future, On Revolution, The Human Condition, Eichmann in Jerusalem, On Violence, Men in Dark Times, Crises of the Republic, Rahel Varnhagen*, precum și volumul postum *The Life of the Mind* alcătuit de poetă Mary McCarthy, prietenă și executoarea testamentară a lui Hannah Arendt, volum însă contestat de unii comentatori (Editorii)). □

umană. Motivul pentru care comunități politice foarte dezvoltate, cum ar fi orașele antice sau statele națiuni moderne insistă atât de des asupra omogenității etnice, este că speră să elimine pe căt este posibil acelle diferențe naturale și întoideauna prezентate care prin ele însele trezesc ura surdă, neîncredere și discriminare. Fiindcă ele arată foarte clar acelle domenii în care omul nu poate acționa și schimba după bunul plac, adică limitările inerente artefactului uman. „Străinul” e un simbol înfricoșător al alterității ca atare, al individualității ca atare și indică acelle domenii în care omul nu poate schimba și acționa și în care, de aceea, are o tendință clară de a le distrugă. Dacă un negru e considerat un negru și nimic altceva, într-o comunitate de albi, el

își pierde împreună cu dreptul la egalitate acea libertate de acțiune care este specific umană; toate faptele lui sunt acum explicate drept „consecințe necesare” ale calităților unui „negru”. El a devenit o specie de animal numită om. În foarte mare măsură se întâmplă același lucru celor care și-au pierdut toate calitățile politice distincte și au devenit ființe umane și nimic mai mult. Nu e nici o îndoială asupra faptului că oriunde viața publică și legea ei a egalității sunt total victorioase, oriunde o civilizație reușește să eliminate sau să reducă la minimum fondul întunecat al diferenței va sfârși în totală putrefacție și va fi pedepsit să zicem așa, pentru că a uitat că omul este doar stăpânul, nu și creatorul lumii.

Marele pericol izvorât din existența oamenilor forțați să trăiască în afara lumii obișnuite este că ei sunt aruncați înapoi în mijlocul civilizației bazându-se doar pe datul lor natural și diferențele inerente. Le lipsește acea imensă egalizare a diferențelor, și totuși, deoarece nu li se mai permite să participe la construcția umană încep să aparțină rasei umane la fel cum aparțin animalelor unor specii specifice de animale. Paradoxul implicat de pierderea drepturilor omului este că o asemenea pierdere coincide cu momentul când o persoană devine o ființă umană în general — fără o profesie, fără o cetățenie, fără o opinie, fără o faptă prin care să se identifice și să se individualizeze — și diferit în general, nefiind altceva decât propria sa individualitate unică absolută care privată de capacitatea de a se exprima în interiorul și aciona asupra lumii obișnuite își pierde orice semnificație.

Pericolul reprezentat de existența unor asemenea oameni e dublu: în primul rând, și mai evident numărul lor care crește continuu amenință viața noastră politică, artefactul uman, lumea care e rezultatul efortului nostru comun și coordonat la fel și poate într-un mod mai îngrozitor decât au amenințat elementele sălbaticice ale naturii odată existența orașelor și satelor făcute de mâna omului.

Nu este posibil ca un pericol de moarte pentru orice civilizație să mai vină din afară. Natura a fost dominantă și barbarii nu amenință să distrugă ce nu pot înțelege, așa cum mongolii au amenințat Europa secole de-a rândul. Chiar și apariția guvernelor totalitare e un fenomen din interiorul și nu din afara civilizației noastre. Pericolul constă în aceea că o civilizație globală universal intercondiționată poate produce barbari chiar din propriile ei rânduri, forțând milioane de oameni să trăiască în condiții care în ciuda tuturor aparențelor, sunt condițiile proprii sălbaticilor. □

Traducere de
Bogdan Popescu Necșești